

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra žurnalistiky

**VEŘEJNÉ OBRAZY JAROSLAVA FOGLARA
A JEHO DÍLA**

**THE PUBLIC PICTURES OF JAROSLAV FOGLAR
AND HIS WORK**

Magisterská diplomová práce

Bc. Michal PEROUTKA

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Sloboda

Olomouc 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a s uvedením všech použitých zdrojů.

Celkový rozsah práce činí 244 845 znaků.

V Olomouci dne:.....

podpis:.....

Poděkování a věnování

Děkuji panu Mgr. Zdeňku Slobodovi, pod jehož vedením jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval, především za jeho ochotu, trpělivost, cenné rady a kritické připomínky při vedení mé práce. Zrovna tak chci za spolupráci upřímně poděkovat Mgr. Petře Chvojkové. A při děkování nesmím zapomenout ani na svou rodinu, bez jejíž podpory bych diplomovou práci nikdy nedokončil.

V životě mám to štěstí, že se můžu přátelit s Červenáčkem. Opravdovým. Budu věrný foglarovské tradici a jeho identitu neprozradím, ale tuto práci mu věnuji.

P. S. Dej si placku na čelo, plantážníku!

Anotace

PEROUTKA, Michal. *Veřejné obrazy Jaroslava Foglara a jeho díla*. Olomouc, 2015. 113 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky. Vedoucí práce Mgr. Zdeněk Sloboda.

Hlavním cílem diplomové práce je shrnout dnešní recepci Jaroslava Foglara a jeho díla ve vybraných veřejných textech a na základě této recepce stanovit, jaké veřejné obrazy Jaroslava Foglara a foglarovek jsou vytvářeny a detailněji je přiblížit v kontextu jeho života a tvorby.

Klíčová slova: Jaroslav Foglar, foglarovky, veřejný obraz

Annotation

PEROUTKA, Michal. *The public pictures of Jaroslav Foglar and his works*. Olomouc, 2015. 113 p. Master thesis. Palacký University, Olomouc, Philosophical Faculty, Department of journalism. Thesis supervisor Mgr. Zdeněk Sloboda

The main objective of this thesis is to summarize current reception of Jaroslav Foglar and his works in selected public texts and based on this reception specify which public images of Jaroslav Foglar and his works are generated and describe them in the context of his life and work.

Keywords: Jaroslav Foglar, Foglar's works, public picture

Obsah

1. Úvod	1
2. Jaroslav Foglar	2
3. Autorství a čtenářství	6
3.1 Autor	6
3.1.1 Barthes a „smrt autora“	6
3.1.2 Foucault a „zmizení autora“	7
3.1.3 Empirický a modelový autor Umberta Eca	8
3.2 Čtenář	8
3.2.1 Empirický a modelový čtenář Umberta Eca	9
3.2.2 Interpretace a užití textu	10
3.2.3 Ideologicky zatížené čtení	10
4. Cíle práce	12
4.1 Zkoumané texty	12
5. Veřejné obrazy Jaroslava Foglara	22
5.1 Jaroslav Foglar – spisovatel	24
5.2 Jaroslav Foglar – Jestřáb	28
5.2.1 Jestřábova skautská stezka	29
5.2.2 Vůdce Jestřáb	31
5.3 Jaroslav Foglar – kult	35
5.4 Jaroslav Foglar – redaktor	38
5.5 Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog	42
5.6 Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů	46
5.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec	51
5.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor	58
5.9 Jaroslav Foglar – agent StB	61
6. Veřejné obrazy foglarovek	64
6.1 Foglarovky jako morální kodex	65
6.2 Foglarovky jako aktivizační text	70
6.3 Foglarovky jako oslava Chlapectví	73
6.4 Foglarovky jako předmět literární kritiky	76
6.5 Foglarovky jako kult a kultický text	81

6.6	Foglarovky jako mýtický text	84
6.7	Foglarovky jako reflexe	89
6.7.1	Reflexe jiných literárních děl	89
6.7.2	Reflexe vlastního života	92
6.7.3	Reflexe skautingu	95
7.	Závěr	99
8.	Seznam použité literatury	104

1. Úvod

Jaroslav Foglar je zcela jistě osobou a jeho dílo souborem textů zasluhující si pozornost kulturních studií. Foglarovky, pokud tak souhrnně označíme Foglarovu literární tvorbu, nejsou řazeny mezi „vysokou kulturu“, ale za to jsou již od 30. let 20. století pevnou součástí české populární kultury, třebaže se je totalitní režimy po desítky let bez úspěchu pokoušely z povědomí čtenářů vymýtit a odsouvaly je na okraj literatury jako brak, bezcennou a škodlivou četbu. Na foglarovkách vyrostly generace čtenářů a jsou jimi dodnes vyhledávané. Z Jaroslava Foglara se mezitím stal kult. A to kult mimořádně komplexní a bohatý.

Cílem této diplomové práce bude shrnout dnešní recepci Jaroslava Foglara a jeho díla ve vybraných veřejných textech (tj. například ve sbornících, popularizačních knihách, v tisku, na webových stránkách apod.) a na základě této recepce stanovit (případně i na základě veřejné diskuse nad jeho texty), jaké veřejné obrazy Jaroslava Foglara a foglarovek jsou vytvářeny a detailněji je přiblížit v kontextu jeho života a tvorby.

Při zpracovávání diplomové práce budu vycházet nejen z výše uvedených zdrojů, ale částečně i ze zdrojů odborného charakteru i z Foglarovy vlastní autobiografie a autorských textů – to by mělo zajistit zmapování problematiky v dostatečném rozsahu a z různých perspektiv.

Mimo jiné se v rámci své práce pokusím v krátkosti shrnout specifika literární tvorby Jaroslava Foglara, postoje literární vědy k jeho dílu a důvody, proč mají foglarovky dodnes pevné místo v knihovničkách českých čtenářů a v české populární kultuře oproti dílům jiných, dříve známých autorů podobného ražení již upadnuvších do literárního zapomnění.

Opřený o získaná zjištění v závěru navrhuji možnosti dalšího kvalitativního výzkumu, jehož teoretickým základem by se mohla stát právě tato diplomová práce.

2. Jaroslav Foglar

„Jednou jsem s Jestřábem osaměl a on mi řekl: „Víte, mou tragédií je, že se uvnitř cítím na pětadvacet, ale nikdo už to nechce respektovat. Ani moje tělo ne!“ – A já mu odpověděl: „Jste nejmladším člověkem, jakého jsem kdy potkal.“ On se zasmál a řekl: „Kéž by to tak bylo.“ (Strejček 2000: 199)

Jelikož se diplomová práce zabývá osobou a dílem Jaroslava Foglara, je nezbytné se detailněji seznámit s autorovou biografií, kterou v této kapitole, vycházejí ze zdrojů prvního vydání (s. 122-123) a druhého přepracovaného a doplněného vydání (s. 202-212) Foglarovy autobiografie *Život v poklusu*, z Mikulky a Janáka (1990: 1-9) a z Noska (1999: 7-12), souhrnně uvádím.

Jaroslav Foglar se narodil 6. července 1907 v Praze. Velmi záhy, ve věku Foglarových čtyř let, umírá jeho otec a na výchovu a zabezpečení Jaroslava a jeho bratra Zdeňka zůstává samotná matka.

V roce 1920 Foglar poprvé navštěvuje skautský oddíl a ještě ten rok odjíždí na tříměsíční ozdravný pobyt do Švýcarska pod patronátem Československého červeného kříže. O tři roky později se stává členem klubu oldskautů, v časopise *Skaut-Junák* mu vychází první povídka a ve svých šestnácti letech začíná trvale spolupracovat s tímto časopisem. Oldskautský klub však brzy opouští a stává se členem řádného skautského oddílu.

Důležitým mezníkem v životě Jaroslava Foglara se stává rok 1925, kdy po dostudování obchodní školy získává na krátko pracovní poměr v detektivní a informační kanceláři firmy Wys Muller et Co., aby poté na třináct let našel stálé zaměstnání jako úředník ve velkoobchodu s papírem Oskar Stein. Důležitější ale je, že v tomto roce poprvé vede skautský tábor a jeho původní oddíl se slučuje s pražskou Dvojkou, ve které se stává nejdříve zástupcem vůdce a později jejím vůdcem. Během prvních let ve Dvojce pak vznikají povídky a příběhy o prázdninovém táboření, které dají základ budoucí Foglarově knize *Tábor smůly*.

V roce 1933 časopis *Skaut-Junák* začíná otiskovat na pokračování *Boj o první místo* a o rok později Jaroslav Foglar vyhrává soutěž nakladatelství Melantrich o nejlepší českou knihu pro mládež se svým rukopisem *Přístav volá* (původní název *Modrý život Jiřího*

Dražana) společně s tituly Josefa V. Plevy *Hoši s dynamitem* a J. Heyduka *Hoch a džbán*. Následkem tohoto úspěchu dochází k zpětnému uznání jeho románu *Hoši od Bobří řeky*, který byl odmítán různými nakladatelstvími jako „málo dobrodružný“ a byl otiskován pouze v nedělní příloze *Českého slova Slovíčko*. Tentýž rok vychází v Melantrichu *Přístav volá* jako první knižně vydaná foglarovka.

Rokem 1935 začíná na Foglarův popud vycházet nový melantrišský týdeník pro mládež *Mladý hlasatel* (původně *Malý hlasatel*) s Foglarem prozatím jen jako externím spolupracovníkem. V roce 1936 získá Foglar dlouhodobý kontrakt s nakladatelstvím Jan Kobes a synové a v roce 1937 zakládá fenomén čtenářských klubů *Mladého hlasatele*. V tomto pro Foglara velmi úspěšném roce také poprvé vychází knižní vydání románu *Hoši od Bobří řeky*, který se záhy stává jednou z nejčtenějších knih pro děti a mládež u nás.

V pohnutém roce 1938 Foglar odchází z firmy Oskar Stein a stává se kmenovým pracovníkem propagačního oddělení Melantrichu a následně ve dvojici s Karlem Burešem redaktorem *Mladého hlasatele*, v němž je poprvé otiskován komiks *Rychlé šípy*.

Během válečných let má v Pražském dětském divadle premiéru Foglarova divadelní hra *Tábor ve sluneční zátocě* (vyšla i tiskem) a nahrávají se gramofonové desky s příběhy Rychlých šípů. Jako románová příloha poprvé vychází *Záhada hlavolamu*. Foglar se ale také poprvé dostává do hledáčku totalitního režimu – nacisté konfiskují část nákladu knihy *Pod junáckou vlajkou*, stahují z distribuce další gramofonové desky s Rychlými šípy, zakazují vydávání *Mladého hlasatele* a Foglar je na nátlak úřadů donucen přestat spolupracovat i s redakcí časopisu *Správný kluk*. Z nařízení K. H. Franka je zakázán skauting a Foglar se musí s oddílem vrátit z již probíhajícího tábora a pracovat s ním v ilegalitě a poté v poloilegalitě až do konce války.

Po válce, když je znemožněno znovuvydávání *Mladého hlasatele*, pracuje Foglar krátce jako šéfredaktor časopisu *Junák*, kde obnovuje také své čtenářské kluby. Pro neshody v redakci ale přechází do časopisu *Vpřed*. Později se ve sdělovacích prostředcích začínají objevovat útoky proti časopisu i proti Foglarovi osobně a ten je nakonec donucen odejít i z *Vpředu*. Po druhém zákazu skautingu – tentokrát komunisty – opět se svým oddílem pracuje v poloilegalitě a pravidelně táboří.

50. léta jsou pro Foglara těžkým obdobím. Třebaže jeho knihy úspěšně vychází v Polsku, sdělení sovětského nakladatelství Dětgiz hodnotí knihu *Hoši od Bobří řeky* jako „velmi dobrou“ a spolupracuje s redakcí časopisu *Pionýr*, Státní nakladatelství dětské knihy jeho tituly odmítá vydávat a pokud už se o spisovateli mluví, tak je literární kritikou hodnocen velmi negativně za „nevhodnou propagaci skautské elitnosti“. Je sice přijat za kandidáta Svazu českých spisovatelů, ale členství se dočká až v 60. letech. Navíc je pod nátlakem Státní bezpečnosti nucen pracovat v Městské stanici mladých turistů a poté takřka devět let jako vychovatel v internátu středoškolské mládeže.

Obrat přichází v 60. letech. Foglar začíná spolupracovat s časopisem *ABC*, na stránkách *Zlatého máje* se otevře diskuse o jeho knihách, která se posléze přenesse i do denního tisku. Foglar opouští práci vychovatele a stává se svobodným spisovatelem. Je přijat jako člen Svazu českých spisovatelů, vzniká i Klub přátel Jaroslava Foglara. Začíná být vysílán v rozhlase, znovu publikuje v novinách a časopisech a v brněnském nakladatelství Blok vychází po téměř dvacetileté pauze nová foglarovka *Tajemná Řásnovka*. Dochází k reedici kreslených *Rychlých šípů* a k takřka úplné reedici Foglarových knih. *Hoši od Bobří řeky* vycházejí poprvé slovensky. Navíc se on i jeho dílo (např. seriál *Záhada hlavolamu*) objevují i na televizních obrazovkách. V roce 1968 je Foglarovi znovu nabídnuta pozice šéfredaktora časopisu *Junák*, což odmítá, třebaže s časopisem spolupracuje a setkává se zde s kreslířem Marko Čermákem, s nímž vytváří nové příběhy *Rychlých šípů*. V témže roce o Foglarovi vychází životopisně pojatá publikace *Zase zní píseň úplňku* Stanislava Sohry a je obnovena skautské organizace v ČSSR, na jejímž rozvoji se Foglar i se svým oddílem aktivně podílí.

Po sovětské okupaci a počátkem normalizace se nad skautským hnutím u nás i nad Foglarem samým opět začala stahovat mračna. Připravená kniha *Náš oddíl* už nesmí v roce 1970 vyjít, je zastaveno vydávání *Rychlých šípů* i *Junáka* a Jaroslav Foglar se až na výjimky na celá 70. léta literárně odmlčuje. Po třetím zákazu skautingu pokračuje Foglarova Dvojka znovu poloilegálně v rámci jiné organizace. Jaroslav Foglar s ní aktivně táboří až do roku 1984, vedení Dvojky pak předává svému nástupci v roce 1987.

Další tání poměrů nastává počátkem 80. let, kdy o Foglarovi také vzniká samizdatový dokument Jaroslava Čvančary – *Jestřáb*. Foglar navazuje kontakt s časopisem *Naše rodina*, v podnikových novinách *Gottwaldovec* se s ním objevuje interview, přispívá do *Metodických listů SSM*, a dokonce je mu uděleno Československým svazem tělesné

výchovy a sportu veřejné uznání za zásluhy o rozvoj československé tělovýchovy. Přes to všechno mu však domácí nakladatelství jeho další novou knihu *Tajemství Velkého Vonta* odmítají vydat a poprvé vychází v Spolkové republice Německo, kam byl rukopis knihy tajně vyvezen.

Snahy o rehabilitaci Jaroslava Foglara začnou nést své plody především v druhé polovině 80. let, kdy jsou na téma jeho osoby a díla pořádány čtenářské besedy s účastí pedagogických odborníků, na nichž zaznívají i značně kritické soudy vůči oficiálnímu hodnocení tohoto autora, vydavatelské politice i vůči výchově mládeže v „pionýrském duchu“. Za Foglara bojuje například časopis *Mladý svět*, psycholog Zdeněk Matějček a spisovatel Alexej Pludek, který se svým lektorským posudkem pro nakladatelství Olympia zaslouží o znovuvydávání Foglarových knih. Jedním z výsledků besed je sborník s názvem *Píseň úplňku*, jehož redaktory byli Jaroslav Hanzel a Olga Bezděková a do nějž přispěla řada vědců i populárních osobností československé kultury. Vrcholem rehabilitačních snah se pak údajně stalo ilegální vydání ruského překladu *Hochů od Bobří řeky*, jenž měl Hanzel spolu s dalšími materiály osobně dopravit generálnímu tajemníkovi Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Gorbačovovi s cílem definitivně Jaroslava Foglara rehabilitovat. V prosinci 1989 se Foglar účastní třetí (a prozatím poslední) obnovy skautingu v našich zemích.

Po sametové revoluci se Foglarovi konečně bez jakýchkoliv omezení otevírá cesta ke čtenářům a veřejnosti vůbec a v rychlém sledu jsou vydávány jeho starší i nové tituly. V nakladatelství Olympia začínají vycházet *Sebrané spisy Jaroslava Foglara*, je založeno Sdružení přátel Jaroslava Foglara, které pořádá výstavu *Život a dílo Jaroslava Foglara*. V roce 1992 získává Foglar prestižní cenu Za úsilí o nápravu věcí lidských nadace Pangea a v roce 1994 titul Čestný občan hl. m. Prahy. O rok později má premiéru celovečerní film *Záhada hlavolamu* režírovaný Petrem Kotkem. V roce 1994 vychází poslední „klasická foglarovka“ *Modrá rokle*, napsaná podle jeho původních komiksů, a je vyhlášena nejčtenější dětskou knihou roku v soutěži pořádané Státní pedagogickou knihovnou Komenského v Praze. V roce 1997 pořádá Muzeum hl. m. Prahy výstavu k 90. narozeninám Jaroslava Foglara a nedožitým devadesátinám malíře Jana Fischera - počet návštěvníků tehdy překonal všechny rekordy v novodobé historii muzea. V tomto období už je Jaroslav Foglar dlouhodobě hospitalizován v nemocnici, kde 23. ledna 1999 ve věku 91 let umírá.

3. Autorství a čtenářství

Kapitolu je vhodné začít upozorněním na problematický triadický vztah autora, textu (díla) a čtenáře v literárně-komunikačním procesu, kdy byla těmto složkám v průběhu času prisuzována literární teorií různá míra důležitosti, což se týká především čtenáře, jehož postavení bylo od počátku nepodřadnější, a dokonce byl po dlouhá období zcela ignorován, což se výrazně změnilo až během několika posledních dekad, kdy se stal naopak nejprotěžovanějším prvkem literárně-komunikačního procesu. Na druhou stranu i otázka po autorovi je v současnosti silně diskutabilní a kontroverzní. (Compagnon 2006: 47, 178) Těmito dvěma složkami, totiž autorem a čtenářem, se budu podrobněji zabývat v samostatných podkapitolách.

3.1 Autor

Jak už bylo řečeno, status autorství je kontroverzní. Kořátko (2006: 363) to upřesňuje a kontroverzi připisuje výlučně vztahu „*mezi aspiracemi textu a aspiracemi autora (podobně jako vztah mezi významem promluvy a tím, co jí míní mluvčí)*.“

K problematice autorství můžeme podle Compagnona (2006: 47-48) přistupovat třemi možnými způsoby. Můžeme „postaru“ ztotožnit význam díla s autorovou intencí (jak je to běžné ve filologii, pozitivismu a historismu), můžeme odmítnout relevanci autorovy intence a hledat v textu významy na ní nezávislé, třetí možností - v současnosti asi nejvíce preferovanou - je důraz na čtenáře jako na kritérium literárního významu.

3.1.1 Barthes a „smrt autora“

Druhý přístup je spojen především s Rolandem Barthesem a jeho proslavenou statí *Smrt autora*, v níž tvrdí, že „*autor je moderní postavou vytvořenou naší společností, která [...] objevila prestiž individua, nebo, jak se vznešeněji říká, „lidské bytosti.“*“ (Barthes 2006: 75) Dále také píše o tom, že je to řeč, kdo hovoří, ne autor - ten jí musí být nahrazen. „*Psát znamená dosáhnout skrze předem danou neosobnost – kterou bychom nikdy neměli zaměňovat s oklešťující objektivitou realistického romanopisce – onoho bodu, ve kterém jedná, „performuje“ pouze řeč, a ne „já“ [...].*“ (tamtéž) Však i z lingvistického

hlediska, jak Barthes (2006: 76) upozorňuje, je autor jen tím, kdo daný text píše, protože výpověď ke svému fungování nepotřebuje mluvčího. „Řeč zná „subjekt“, ne „osobu“, a tento „subjekt“, prázdný mimo výpověď samu, která jej definuje, stačí na „udržení řeči“, tedy na její vyčerpání.“

Barthes (2006: 76-77) zdůrazňuje, že text nemůžeme chápat ve smyslu poselství „Autora-Boha“, ale jako prostor v němž se v mnoha dimenzích prostupují i popírají různé texty, z nichž žádný není originálem - „text je tkanivem citací, pocházejících z tisíců kulturních zdrojů“. Místem, kde se tyto texty setkávají, je pak nikoliv autor, ale neosobní čtenář - „on“ drží text „pohromadě“. Jak Barthes v závěru stati uvádí: „zrození čtenáře musí být zapláceno smrtí Autora.“

Pokud se přidržíme jiného Barthesovu textu *Kritika a pravda* (s. 241-242), dočteme se, že obecně v literatuře platí názor, podle něhož má autor vyhrazeno právo určit zákonitý smyslu textu, jenž napsal. Z toho vyplývají „zpozdilé otázky kladené kritikem mrtvému autorovi, jaký byl jeho život, jeho záměr [...] je snaha nechat za každou cenu mluvit mrtvého anebo místo něho jeho dobu, žánr, slovník, zkrátka autorovu současnost, jež se tak metonymicky stává majitelem spisovatelových práv na jeho tvorbu.“ Přitom podle Barthesa spočívá význam fyzické smrti autora v něčem jiném – „zneskutečňuje“ jeho podpis a činí z díla mýtus.

3.1.2 Foucault a „zmizení autora“

O zmizení autora ve své přednášce „Co je to autor?“ zase hovoří Michel Foucault (1994: 41) poté, co si položí otázku, zda vůbec „záleží na tom, kdo mluví?“. Podle Foucaulta nikoliv, třebaže je dílo připisováno konkrétnímu fyzickému autorovi, tak „autor není, přesně vzato, ani vlastníkem svých textů, ani za ně nenese odpovědnost; není jejich producentem ani objevitelem.“ Štochl (2005: 59) shrnuje toto pojetí autora tak, že ho Foucault redukuje na funkci, jež se pojí s institucionálním systémem stanovujícím svět odosobněného diskursu a skrze níž k sobě můžeme přiřadit různorodé texty – autor je tedy pouhou obměnou popisu skutečných událostí a volbou ze sbírky stylistických prvků, které produkují příslušné dílo. Nebo zjednodušeně řečeno můžeme autorskou individualitu vidět jako „nahodilou součást dobových způsobů myšlení, vědění, narace a diskurzu, tj. dynamického projektování autority a utváření reality za pomoci jazyka.“

Foucault (1994: 45) se ale dotýká i spojitosti psaní a smrti. Doslova píše, že dílo, které mělo učinit svého autora nesmrtelným, se nyní stává jeho vrahem. Individuální charakter písničho subjektu ustupuje do pozadí, jeho znakem je jen jedinečnost jeho nepřítomnosti - „*ve hře psaní musí dodržovat roli smrti*“. Proto je jakákoliv snaha o zdůrazňování autora díla pošetilá a čtenářská i literárněvědná pátrání po jeho motivacích k psaní, lépe řečeno jakékoliv hledání autora v „jeho“ díle, z hlediska porozumění zcela irelevantní, upozorňuje Štochl (2005: 59-60).

3.1.3 Empirický a modelový autor Umberta Eca

Autorem se zabývá i Umberto Eco (2010: 78-79), který o něm hovoří buďto jako o empirickém (tedy fyzickém člověku z masa a kostí produkujícím text), nebo jako o modelovém (narativní textové strategii schopné ustavovat sémantické korelace), kdy je autor textem manifestován pouze jako „*identifikovatelný styl*“, „*role čistě účastnická*“ či „*ilokuční výskyt*“.

O vzájemném vztahu modelového autora a modelového čtenáře (o modelovém a empirickém čtenáři bude řeč později) coby textových strategií Eco (2010: 79) píše, že „*empirický autor jako subjekt produkce textu formuluje hypotézu Modelového čtenáře, a jak tuto hypotézu převádí do termínů strategie, která je mu vlastní, vykresluje sebe sama, autora, jímž se coby subjekt produkce textu stává, v neméně „strategických“ termínech, jako modus textové operace.*“ Na druhou stranu ale platí i to, že empirický čtenář z textové strategie konstruuje hypotézu autora.

3.2 Čtenář

Otázkou čtenářství se zabývali například Wolfgang Iser, Roman Ingarden a Umberto Eco. Tyto autory pojí představa literárního textu jako řetězce „prázdných a nedokončených míst“, jež jsou otevřeny čtenářským operacím (čtení), které dílo dovršuje.¹ Kupříkladu Eco (1997: 9) podotýká, že každý umělecký text umožňuje volbu interpretace a na čtenáře tím naléhá, aby s textem zodpovědně spolupracoval, vyplňoval čtením sémantické mezery, a to při zvážení rozličných i protichůdných interpretací. Štochl (2005: 116) k tomu dodává, že žádná interpretace si nemůže činit nárok na to být absolutní, tj. dokonale zaplňující text.

¹ Viz například Štochl 2005: 98-99, Eco 2010: 68 apod.

Čtenář tedy má možnost aktivně s texty pracovat, ale tato svoboda není bezbřehá, je omezena samotným textem, respektive textovými instrukcemi. Jak dokládá Iser, text svého čtenáře dopředu předpokládá, a tedy i vyžaduje a ve své struktuře implicitně kóduje „vhodného“ čtenáře, jenž je vytvářen v průběhu čtení. (Eagleton 2005: 116-118). Tohoto implicitního čtenáře, podřizujícího se postulovaným pravidlům textu, si nemůžeme představovat jako reálnou fyzickou osobu, naopak koresponduje s Ecovým konstruktem čtenáře modelového.

3.2.1 Empirický a modelový čtenář Umberta Eca

Empirickým čtenářem, což je kategorie vytvořená Umbertem Ecem, je míněna konkrétní fyzická bytost (se všemi jejími znalostmi, vzpomínkami apod.), která čte text, s nímž pracuje podle své libovůle jako s „nástrojem“. (Eco 1997: 16-17).

Jeho opakem je Ecův modelový čtenář, tedy textová strategie (souhrn instrukcí jak daný text číst), kterou generuje sám text a jež má vytvořit ideálního interpreta. (Eco 2010: 72) Například když začíná text slovním spojením „Bylo-nebylo“, je to signál, že je pohádkového rázu a určen tedy buďto dětem, nebo osobám, které jsou ochotny akceptovat pravidla pohádkového světa, jež odporují našemu běžnému chápání (mluvící zvířata, kouzelné prsteny apod.). (Eco 1997: 17)

Jak Eco (2004: 210-211) upozorňuje, texty mívají tendenci navrhnout dva typy modelových čtenářů. První je čtenář naivní, jenž se zaobírá především dějem. Druhý typ čtenáře, kritický čtenář (nebo také druhoplánový čtenář, modelový čtenář druhé úrovně) si spíše všímá toho, jak je text vystavěn a snaží se o odhalení modelového autora s pomocí návodů, které mu jsou v textu k dispozici. Naivní čtení je obvyklé pro první čtení, kritické čtení pro čtení opakované.

Jako ilustrativní příklad může posloužit detektivní román – zatímco naivní čtenář se nechává strhnout narativní strategií textu (zažívá pocity úzkosti, snaží se odhalit pachatele zločinu apod.), tak kritický čtenář se příběhu příliš nevěnuje (často čte daný text opakovaně, takže ho zápletky už nemůže překvapit), naopak si užívá potěšení, které mu přináší způsob, jak je tato narativní strategie vystavěna. (tamtéž, s. 64)

3.2.2 Interpretace a užití textu

Interpretace se podle Eca (jak už bylo výše řečeno) zakládá na souladu čtenářských „oprávnění“ v pluralitním prostředí textu, čímž je myšlena možnost aktivní práce s informacemi produkovanými textovou strategií díla, jež předurčuje jeho interpretační postup.

Eco (2010: 76) upozorňuje na fakt, že v souvislosti s nakládáním s textem musíme mít na paměti rozdíl mezi interpretací a užitím textu. *„Je třeba rozhodnout: buď je text používán jako text přinášející slast, nebo určitý text za konstitutivní základ své strategie (a tudíž své interpretace) považuje stimulaci užití co nejvolnějšího.“* Interpretace podle něj znamená číst text s cílem dostat se mimo vlastní subjektivní reakce, můžeme říci „dostat se blíže k textu“, zatímco jeho užití cílí na to, co je mimo text samý. Kvůli tomu - na rozdíl od kritické interpretace textu, jež následuje textové instrukce - hrozí, že dojde k jeho misinterpretaci ze sémantického hlediska. (Eco 2004: 66-67)

Eco (1992: 48) mj. hovoří i o paranoidní interpretaci, která s úmyslem dobrat se „pravdy“ odhaluje informace nad rámec toho, co je v textové strategii obsaženo, ale co by si tam interpretující přál. Toto odstoupení od textu s cílem jeho upotřebení pro vlastní účely a potěšení nazývá Eco nadinterpretací (což se týká i situace kdy čtenář, zaštiťující se spisovatelovou biografií, rekonstruuje motivy díla apod. - zkrátka vždy když se do interpretace promítá sentiment či z textu nevycházející informace). Nadinterpretace v konečném důsledku není nic jiného než použití (a tedy i misinterpretace) textu.

3.2.3 Ideologicky zatížené čtení

Štochl (2005: 101) píše: *„Smysl díla, k němuž spořádaný čtenář dospívá, je pak výsledkem tolerovaných diferencí mezi autorovou intencí a čtenářskou intencí, mezi modelovými a empirickými variantami obou aktantů, prostě výsledkem kompromisu: čtenářstvo je rozrůzněná obec individuí [...] lišícími se v bezpočtu svých představ uměleckého díla a v požadavcích na ně kladených. Analogicky k tomu existují čtení a jiná čtení, totiž čtení s různými cíli a z různých pohnutek – každé čtení je zkrátka ideologicky zatížené.“*

Na jiném místě zase Štochl (2005: 123) dodává, že při porovnávání interpretací si můžeme všimnout podobnosti, kdy čtenáři brání určité textem umožněné varianty interpretací

na úkor jiných a deklarují je jako jediné možné/správné. Dělají tak buďto pro soudržnost čteného textu a horizontů očekávání, nebo pro ideologické zaujetí. Tím jsou ovládnuti dynamikou odhodlání či ideologie a nejsou si vědomi toho, že se dopouští automystifikace a následné dezinterpretace textu.

V závěru své knihy Štochl (2005: 189) zachází ještě dál a tvrdí, že texty (v tomto případě literární) musíme chápat jako „*specifickou formu ideologického zpracování skutečnosti nebo přímo jako ideologie*“.

4. Cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce je shrnout dnešní recepci Jaroslava Foglara a jeho díla ve vybraných veřejných textech a na základě této recepce (případně i na základě veřejné diskuse nad jeho texty) stanovit, jaké veřejné obrazy Jaroslava Foglara a foglarovek jsou vytvářeny a detailněji je přiblížit v kontextu jeho života a tvorby. S tím se pojí následující otázky, které si v souvislosti s hlavním cílem práce pokládám:

- Jaké veřejné obrazy se objevují v souvislosti s recepcí Jaroslava Foglara a foglarovek ve vybraných veřejných textech?
- Je možné identifikovat nějaké charakteristické rysy ve vybraných veřejných textech o Jaroslavu Foglarovi a jeho díle?
- Objevuje se v dnešní době nějaké „jiné“ veřejné čtení Jaroslava Foglara mimo hlavní – preferované čtení? Pokud ano, jaké?

Zkoumanými texty jsou texty veřejné, které se věnují rozboru osoby či díla Jaroslava Foglara, respektive jeho vlastnímu interpretativnímu čtení. Jedná se o různé druhy textů – příspěvky ve sbornících, popularizační knihy, články v tisku, články na webových stránkách apod. Povětšinou jsou to texty neodborné, ačkoliv zkoumaný korpus obsahuje i odborné tituly a Foglarovu vlastní autobiografii a autorské texty, což má zajistit zmapování problematiky v dostatečném rozsahu a z různých perspektiv. Přehled zkoumaných textů vč. jejich kritického zhodnocení je obsahem následující podkapitoly.

Dílčím cílem diplomové práce je stručné shrnutí specifik literární tvorby Jaroslava Foglara, postoje literární vědy k jeho dílu a důvodů přetrvávající obliby foglarovek mezi českými čtenáři a v české populární kultuře.

4.1 Zkoumané texty

V této podkapitole vyjmenovávám a stručně popisuji a zhodnocuji zkoumané texty zabývající se životem a dílem Jaroslava Foglara, respektive jeho vlastním interpretativním čtením, na jejichž základě jsou veřejné obrazy Foglara a foglarovek vytvářeny.

Při sestavování celkového korpusu zkoumaných textů jsem se snažil o široké zastoupení jejich různých druhů (např. i virtuálních) a neomezování se jen na texty odborného charakteru, ale zahrnutí i převládajících veřejných textů „populárně-naučné“ či čistě „osobně-náborové“ povahy různé kvality a v širokém názorovém spektru - od Jaroslava Foglara samého a jeho fanoušků, přes nezaujatou (samozřejmě nikoliv absolutně) odbornou veřejnost, až po jeho odpůrce. Mým cílem totiž není stanovit veřejné obrazy vzešlé čistě z „akademické diskuse“, ale z komplexní „celospolečenské debaty“² - a tomu odpovídá i sestavený korpus.

S kompletní bibliografickou informací jsou zkoumané texty uvedeny v seznamu použité literatury. Kromě těchto (níže uvedených) textů se budu pro ilustraci svých tvrzení často odkazovat i na další Foglarovy romány a komiksy – ty jsou v seznamu použité literatury rovněž k dohledání.

BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory* – knižně vydané rozhovory profesionální publicistky a spisovatelky Hedy Bartíkové s českými herci a spisovateli, mimo jiné s Jaroslavem Foglarem, kterýžto rozhovor obsahuje poměrně intimní spisovatelovu zповěď o smyslu jeho života a o jeho milostných vztazích se ženami.

BAUER, Zdeněk. *Děvčata, dívky a ženy v životě Jaroslava Foglara* – webová stránka nakladatele a editora Zdeňka Bauera (tedy nikoliv profesionálního sexuologa) zaobírající se Foglarovou sexualitou a odmítající jeho homosexuální orientaci, což je podkládáno například ofocenými pasážemi z osobních Foglarových deníků uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, v nichž Foglar popisuje své „heteronormativní“ erotické sny.

BLAHUŠ, Petr. *Agent Jaroslav Foglar* – provokativní internetový článek časopisu *Reflex* od redaktora, policejního komisaře a skauta Petra Blahuše zabývající se Jaroslavem Foglarem coby pravděpodobným agentem Státní bezpečnosti. Jeho empirickému autorovi je nutné přičknout jistou míru erudice jako profesionálnímu vyšetřovateli a zkušenému redaktorovi, nicméně článek samotný za kvalitní nepovažuji, jelikož pracuje s nepřesnými informacemi a překroucenými či z kontextu vytrženými výpověďmi. Je na něm

² Tematika Jaroslava Foglara je dosud frekventovaná i v českých médiích – při zadání klíčového sousloví „Jaroslav Foglar“ a vyhledávání ve všech zdrojích které mediální databáze Anopress IT monitoruje (tj. v celostátním tisku, televizi a rozhlasu, regionálním tisku, časopisech a ostatních zdrojích, internetu, webmonitoringu a webmonitoringu zahraničí) za sledované období 31. 3. 2014 – 31. 3. 2015, nalezneme 389 „článků“, které se o Foglarovi zmiňují – viz Anopress IT (2015).

však zcela jistě zajímavý fakt, že je jeho empirický autor sám skaut, a přesto se staví proti odkazu „skautské modly“ Jaroslava Foglara, což dokazuje, že ani postoj skautského hnutí vůči slavnému spisovateli a skautskému vůdci není jednotný.

DAN. *Byl Jaroslav Foglar pedofilem?* – článek empirického autora identifikujícího se jako nekriminální homosexuální pedofil na informačních webových stránkách České pedofilní komunity, který Jaroslavu Foglarovi připisuje pravděpodobnou homosexuálně-pedofilní orientaci a uvádí ho jako vzor hodný následování i pro jiné homosexuálně-pedofilní osoby. Na tomto textu je přínosné zejména to, že dává možnost vyjádřit se na téma sexuality Jaroslava Foglara přímo osobě s neheteronormativní sexuální orientací, která je spisovateli nezdánlivě přisuzována.

DAN. *Historie Pražské Dvojky* – webová stránka Foglarova domovského oddílu sepsaná jedním z jeho členů a pamětníkem Foglarovy vůdcovské éry. Stránka informuje subjektivně, ale „z první ruky“ o historii oddílu a o Jaroslavu Foglarovi coby jeho vůdci.

DVORSKÝ, Miloš. *Mýtus zvaný Stínadla* – popularizační kniha „foglarovce“ Miloše Dvorského všímající si Jaroslava Foglara především coby tvůrce komiksů a románů z prostředí fiktivního světa Stínadel a snažící se o odhalení jeho inspiračních zdrojů a vzájemných souvislostí díla s autorovým životem, dobou i s jinými – nejen – literárními díly. Obsáhlý a detailní titul u kterého je vidět, že je sepsán s nadšením a se snahou o co nejvyšší kvalitu, což dokládá mj. skutečně úctyhodné množství zpracovaných archivních materiálů i primární a sekundární literatury. Avšak přestože se kniha tváří odborně, je bezpochyby „pouze“ popularizační - Dvorskému chybí kritický odstup a popularizační záměr je jasně dominující. I tak je ale tento titul svou povahou nepochybně vhodným textem pro zkoumání recepce foglarovek a jako takový je v této práci často využíván.

ERBENOVÁ, Petra. *Jaroslav Foglar včera a dnes* – diplomová práce obhájená v roce 2012 na Katedře českého jazyka a literatury Západočeské univerzity v Plzni skládající se ze tří částí – z části věnované životu Jaroslava Foglara a literární kritice jeho díla, z části postavené na interpretaci Foglarových nejznámějších knih a z části obsahující dotazníkové šetření na mezigenerační čtenářství foglarovek. Práce je přínosná především pro svou třetí část, totiž výzkum mezigeneračního čtenářství, třebaže postrádá širší teoretický rámec. Za její velkou slabinu považuji práci s odbornými zdroji, kterých je uvedeno a užito velmi málo a

exponovaná subjektivně-expresivní vyjádření. V souvislosti s mou diplomovou prací je podstatný především pohled textu na ženský prvek v dílech Jaroslava Foglara.

FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Hochů od Bobří řeky: II. díl - Tábory ve Sluneční zátocě a na Zelené říčce* – uspořádané kroniky z táborů, které napsal osobně Jaroslav Foglar pro potřeby svého skautského oddílu - a to původně bez záměru jejich vydání. Tento text umožňuje nahlédnout do osobních skautských pohnutek a myšlenek Jaroslava Foglara a zprostředkovává tím mimo jiné unikátní svědectví o tom, jak Foglar jako skaut a skautský vůdce působil a jak sám sebe v těchto rolích vnímal.

FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu* (1. a 4. vydání) – autobiografie Jaroslava Foglara rekapitulující jeho osobní, spisovatelský i skautský život. Text je pro diplomovou práci zásadní v tom, že nám ukazuje, jak Jaroslav Foglar viděl sám sebe, svůj život a své dílo a jak chtěl, aby byl vnímán a vzpomínán. Mnoho dalších textů zabývajících se Jaroslavem Foglarem a foglarovkami se na tento titul (který je samozřejmě v maximální možné míře subjektivní – na druhou stranu stejně tak bezprostřední) odvolává.

FOGLAR, Petr. *Synovec Jaroslava Foglara Petr Foglar se vyjádřil ke svým výrokům ohledně údajné spolupráce J. Foglara s StB* – článek v online magazínu o Jaroslavu Foglarovi Bohoušek, v němž je publikována společná tisková zpráva Petra Foglara a Pražské pobočky Sdružení přátel Jaroslava Foglara odmítající aktivní spolupráci Jaroslava Foglara se Státní bezpečností.

FORST, Vladimír et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 (A-G)* – literární lexikon vytvořený v polovině 80. let 20. století pod vedoucím redaktorem Vladimírem Forstem, předním českým literárním historikem, kritikem a lexikografem. Autorské heslo Jaroslav Foglar napsal Dalibor Holub a převažuje v něm ideologicky nezatížené a pozitivní hodnocení akcentující především výchovné a etické poselství Foglarových knih v sepětí s jeho osobní pedagogickou činností s mládeží.

HANZEL, Jaroslav, Josef BLÁHA, Jaromír ŠTĚPANKEVIČ, Petr MOLKA, Martin MÜLLER a Zdeněk BAUER. *Causa agent Jaroslav Foglar* – redakcí řízená „dopisní diskuse“ čtenářů článku Petra Blahuše *Agent Jaroslav Foglar* na webových stránkách časopisu *Reflex* – v této vzrušené diskusi zaznívají především hlasy fanoušků a obdivovatelů Jaroslava Foglara, ale prostor dostává i výrazný Foglarův odpůrce Jaroslav Hanzel.

HANZEL, Jaroslav. *Druhá závěť Jaroslava Foglara* - plné znění odpovědi MUDr. Jaroslava Hanzela dle § 11 a násl. ObčZ ve znění zákona č. 46/2000 Sb. publikované na webových stránkách *Reflexu*, jež reaguje na článek *Agent Jaroslav Foglar*. Jaroslav Hanzel, jeden z nejznámějších Foglarových odpůrců, komentuje podezření z Foglarovy spolupráce se Státní bezpečností, jemu připisovanou homosexualitu, soudní pře spojené s Foglarovým dědictvím apod. Ve své odpovědi se vůči Foglarovi ostře vymezuje, ale zrovna tak i vůči článku Petra Blahuše, jež hodnotí jako nepravdivý a nepřesný k osobě Jaroslava Foglara a přispívající k pomlouvačné kampani vůči jeho vlastní osobě. Tento text, třebaže v něm zřetelně vystupují emoce a osobní antipatie k Jaroslavu Foglarovi, s nímž se Hanzel - dříve Foglarův spolupracovník - rozešel ve zlém, zprostředkovává „pohled z druhé strany“ a představuje protiváhu vůči zkoumaným textům, které Jaroslava Foglara bezmála adorují.

CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež: (od začátku 19. století po současnost)* – literárně-vědný odborný titul, který sleduje vývoj české literatury pro děti a mládež od roku 1945. Medailon o Jaroslavu Foglarovi je poznamenán dobovou kritikou (kniha vyšla v roce 1979), jež mu vytýká nejen literárně-estetické nedostatky, ale i „ideologická pochybení“ – přesto není kritika absolutně zaujatá a přiznává spisovateli i některé literární kvality. Text přibližuje nazírání oficiální literární kritiky na foglarovky v pozdějším období komunistické totality.

Jestřábe, díky: Jaroslav Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé – sborník na počest Jaroslava Foglara sestavený ze vzpomínek členů jeho oddílu, přátel, i známých osobností hlásících se k jeho odkazu. Tento sborník zpřístupňuje osobní svědectví osob, které z naprosté většiny Jaroslava Foglara osobně znaly a měly s ním blízký vztah založený na společných vzpomínkách a spolupráci. Ke sborníku je nutné poznamenat, že přispěvatelé obvykle nemají odstup, jelikož se často jedná přímo o Foglarovi skautské odchovance a v každém případě o jeho skalní příznivce.

JIRÁSEK, Ivo. *Fenomén Foglar* – sborník více než padesáti autorů, jenž z mnoha úhlů pohledu a tematických perspektiv nahlíží na osobu a dílo Jaroslava Foglara. Kromě příspěvků popularizátorů Václava Noska, Jiřího Zachariáše a mnohých dalších ve sborníku nalezneme i statě spisovatelů Ivana Klímy, Svatopluka Hrnčíře, Iva Fencla; sexuologů Petra Weisse a Jaroslava Zvěřiny, filozofa a pedagoga Radima Palouše, religionisty a teologa Ivana Štampacha, psychologa Rudolfa Kohoutka a dalších odborníků a osobností. Obsahově

bohatý a kvalitní sborník který v sobě (což je v tomto případě vzácné) spojuje jak odborný, tak i laický pohled na tuto výjimečnou osobnost české kultury.

K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007 – sborník příspěvků z konference o Foglarovi určené odborné veřejnosti a pořádané Památníkem národního písemnictví, jenž se soustředí na literárně-vědní dimenzi foglarovek. Přispěly do něj osobnosti jako vedoucí Oddělení teorie Ústavu pro českou literaturu Ondřej Sládek, literární historik Alexej Mikulášek, lingvista Svatopluk Pastyřík aj. Sborník je odborně na vysoké úrovni a představuje zásadní text pro zkoumání recepce foglarovek a jejich uvádění do kontextu Foglarova života a tvorby.

KLÍMA, Ivan. *Odhalujeme tajemství Chaty děsu* – dobově poplatná kritika Jaroslava Foglara a jemu podobných autorů od spisovatele a publicisty Ivana Klímy ve formě otevřeného dopisu otištěného v *Mladé frontě* v roce 1952. Kritika zcela odpovídající tehdejšímu absolutnímu odsudku foglarovek pro jejich „ideologickou závadnost“ a text, jenž vhodně ilustruje postavení tohoto druhu literatury v období nejtvrdší komunistické totality.

KOMÁREK, Stanislav. *Jestřáb a kuřátka* – provokativní esej biologa, filozofa a spisovatele Stanislava Komárka z roku 2001, v níž hovoří o homosexuálně-pedofilním podtextu knih Jaroslava Foglara a hodnotí je jako triviální literaturu a kýč s pochybným mravním přínosem. Text, který vyvolal vášnivé reakce Foglarových fanoušků, si z foglarovek až „utahuje“, ostentativně dává najevo svůj odstup od „kultu Foglara“ a nic mu ve své kritice neodpouští. Komárek s jistou nadsázkou a chytře - třebaže necitlivě - píše, co si myslí jako vědec a spisovatel o „humbuku“ kolem přeceňovaných a až nekriticky zbožňovaných foglarovek.

KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. *Jindra Hojer z Rychlých šípů* – rozhovor profesionální publicistky Blanky Kovaříkové s bývalým členem Foglarova oddílu Jindřichem Hojerem (jenž byl předobrazem pro jednu z postav pětky Rychlých šípů) o propojení námětů komiksu a oddílové činnosti, o Foglarovi jako skautském vůdci apod.

LA PNP, f. Foglar, J., sv. *Rukopisy vlastní, podsv. Deníky – Zápisník č. 3 z roku 1942* – osobní deník Jaroslava Foglara z roku 1942 (nyní uložený v Památníku národního písemnictví), v němž jsou zachyceny jeho myšlenky o literatuře a o vlastní literární tvorbě.

LOPATKA, Jan. *Předpoklady tvorby: kritické vydání* – kritické vydání knihy významného literárního kritika Jana Lopatky, jejíž postuláty jsou dodnes diskutované v rámci české literární vědy. Kniha předkládá neotřelým způsobem (jako dialogy, dopisy, komentáře apod.) Lopatkovy literární kritiky povětšinou samizdatové a ilegální československé tvorby z 60. – 80. let 20. století. Tato diplomová práce využívá stati *Sláva a úskalí amatérismu*, v níž Lopatka vysoce fundovaným způsobem vytváří charakteristiku foglarovek, určuje jejich základní „autorské typy“ a objektivně posuzuje důvody jejich popularity.

MIKULKA, Lumír, Karel JANÁK. *Jaroslav Foglar (stručný životopis a základní bibliografie)* – velmi stručný strojopis obsahující i nepřesné informace, který byl vydáný jako příruční materiál pro učitele českého jazyka a literatury a jenž obsahuje životopis a základní bibliografii Jaroslava Foglara do roku 1990. Tento text byl vzhledem k své neaktuálnosti a nízké kvalitě použit jako doplňující.

NOSEK, Václav. *Jestřábí perutě: povídání o foglarovkách* – publikace skalního „foglarovce“ Václava Noska se badatelským způsobem zajímá o kompletní dílo Jaroslava Foglara. Popisuje historii vzniku každého jednotlivého díla, informuje o jeho vydáních, zvlátnostech apod. Třebaže se nejedná o odbornou knihu, je nutné ocenit její kvalitu a množství odvedené rešeršní práce - je zřejmé, že sledování „osudů“ jednotlivých foglarovek je Noskovou vášní, ke které přistupuje zodpovědně a až s pedantskou přesností. Text je zásadním a jedním z nejkomplexnějších zdrojů pro zkoumání foglarovek.

NOVÝ ČAS. *Som „úchylák“ – čo s tým?: Rozhovor s Petrem Weissom* – rozhovor se sexuologem Petrem Weissom v nejčtenějším slovenském deníku *Nový čas* (jedná se o bulvární deník), v němž zaznívá názor, že byl Foglar, spolu s některými dalšími známými autory literatury pro děti a mládež, pedofil.

PEŠEK, Ondřej. *Byl Jaroslav Foglar gay, nebo ne? A záleží na tom vůbec?* – internetový článek zabývající se sexualitou Jaroslava Foglara, v němž jsou shrnuta základní fakta, která tezi o Foglarově homosexualitě vytváří a která Pešek povětšinou coby důkaz homosexuální orientace vyvrací. Pešek považuje Foglara za velkého literáta a svým názorem se nijak netají, přesto jeho článek nereaguje „podrážděně ani dogmaticky“, ale je veden po srozumitelné a přesvědčivé argumentační linii.

POLÁK, Jiří. *Poselství žlutého kvítku: s dvojicí Foglar-Bureš nezvykle otevřeně o věcech čtenářského zájmu, o lidech a životě vůbec* – publicista Jiří Polák, opírající se o otevřené rozhovory s Foglarem a Burešem, v knize popisuje a hodnotí spolupráci autorské dvojice stojící za úspěchem časopisu *Mladý hlasatel* a *Vpřed* a seznamuje nás s jejich pozdějšími osudy včetně vzájemného setkání takřka po 50 letech.

POTŮČEK, Jan. *Dalo se věřit Foglarovi?* – článek redaktora Jana Potůčka v časopisu *Reflex*, v němž subjektivně rekapituluje soudní spory o Foglarovo dědictví a svou úlohu v nich a v rámci kterého se vyjadřuje i k lékařské zprávě, kterou mu měl podle jeho slov Jaroslav Hanzel poskytnout jako důkaz (podle Potůčkova názoru dost pochybný) Foglarovy homosexuality. Ani on se v něm - stejně jako Hanzel - nezdržuje kritiky charakteru Jaroslava Foglara a jeho spolupracovníků.

RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách* – blízký Foglarův přítel Jiří Raba vzpomíná na dvacetileté soužití jeho rodiny se slavným spisovatelem, kterého rodina Rabova de facto přijala za svého člena. Intimní a ojedinělé svědectví o Jaroslavu Foglarovi jako o „obyčejném“ člověku.

SOHR, Stanislav. *Zase zní píseň úplňku: Vyprávění o Jaroslavu Foglarovi* – první životopisně pojatá publikace o Jaroslavu Foglarovi z roku 1968 (tedy z období, kdy se Foglar po nucené odmlce vrací na výsluní díky krátkému „politickému tání“ za Pražského jara) od básníka a publicisty Stanislava Sohra.

STERN, Jan. *Foglar, homosexualita, skejtácké paradigma a ideál jáství: Úvod do freud-strukturalistického studia populární kultury* – odborně pojatý článek z *Britských listů*, v němž Jan Stern přibližuje možnost psychoanalyticky rozebrat Foglarovo dílo s využitím konceptu mýtu Rolanda Barthesa a konceptu stereotypu Waltera Lippmana. V tomto navýsost zajímavém článku Stern na příkladu foglarovek akcentuje archetyp perverze coby nadkulturního mýtu.

SÝS, Karel a Jaroslav FOGLAR. *Chlapci, slibme si...* – rozhovor básníka a redaktora Karla Sýse s Jaroslavem Foglarem, který byl publikovaný v literárním týdeníku *Obrys-Kmen*. Hlavními tématy rozhovoru jsou Rychlé šípy, Foglarovy inspirační zdroje a role žen a dívek v jeho životě a díle. Další z textů zprostředkovávající nám osobní Foglarovo svědectví.

ŠANTORA, Roman, Václav NOSEK, Slavomil JANOV a Václav DOSTÁL. *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu* – ani v této vynikající knize mapující stoletou historii českého skautingu od autorů-skautů dlouhodobě a polo-profesionálně se tímto tématem zabývajících se na Jaroslava Foglara, jakožto na jednoho z nejznámějších českých skautů, samozřejmě nezapomnělo. Text je přínosný zejména z toho důvodu, že nám nabízí pohled na slavného skauta-spisovatele zevnitř skautského hnutí.

ZACHARIÁŠ, Jiří. *Stoletý hoch od Bobří řeky: dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara - legendy dětské zájmové činnosti* – rozsáhlá popularizační kniha Foglarova odchovance, obdivovatele a spolupracovníka Jiřího Zachariáše především o „Foglarově výchovné metodě“, ale i o dalších aspektech Foglarova života a tvorby.

ZAPLETAL, Miloš a Václav NOSEK. *Causa Jaroslav Foglar - Bumerang Reflexu* č. 27. – vyjádření Miloše Zapletala a Václava Noska k již zmiňovanému článku Petra Blahuše *Agent Jaroslav Foglar* (v kterém jsou mj. citovaná z kontextu vytržená Zapletalova slova), v němž se zastávají Foglarova odkazu a odmítají jeho aktivní spolupráci se Státní bezpečností.

ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara* – jeden z nejdůležitějších a nejužívanějších popularizačních textů popisující Jaroslava Foglara po osobní, spisovatelské i skautské stránce od jeho spolupracovníka, spisovatele literatury pro mládež, světového metodika her a skauta Miloše Zapletala. Co je na tomto titulu potřeba ocenit je to, že Zapletal, třebaže jeho vztah k Foglarovi je jasně pozitivní, se snaží o jeho objektivní popsání jako osoby neobyčejné, ale přesto obyčejné - jako člověka který má i své chyby a je omylný.

ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Jak je to s tím Foglarem?* – velmi přínosný a inspirativní odborný článek historika umění - systematicky se zaměřujícího na queer aspekty českého umění - Zikmunda-Lendera analyzující komiksy Rychlých šípů z hlediska ideologie a obsahující i shrnutí poznatků z výzkumu na téma coming-outu mužů-gayů starších 30 let a jejich osobní definice „gay kultury“ v souvislosti mj. s interpretativním čtením foglarovek.

ZWYRTEK HAMPLOVÁ, Jana. *Bratrstvo kočičí pracky chce být po kongresu Rychlými šípy* – článek z *Parlamentních listů* hodnotící kongres Občanské demokratické strany a zvolení Petra Fialy za jejího předsedu, který za tímto účelem frekventovaně využívá zlidovělá přirovnání a pojmenování pocházející z Foglarových Rychlých šípů. Článek názorně ukazuje, nakolik je tento fenomén součástí našeho každodenního života a vyjadřování.

ŽÁK, Karel. *Život a pocity nekriminálních pedofilů* – vynikající a fundovaná diplomová práce současného doktoranda Masarykovy Univerzity Karla Žáka, jenž se akademicky zabývá tématem pedofílie. Tato diplomová práce byla obhájena na Masarykově Univerzitě v roce 2012 a jejím tématem je kvalitativní výzkum života a pocitů nekriminálních pedofilů, v kterém kromě jiného zaznívá, že je těmito osobami Foglar rovněž považován za nekriminálního pedofila.

5. Veřejné obrazy Jaroslava Foglara

Na základě shrnutí recepce Jaroslava Foglara a jeho díla ve vybraných textech jsem stanovil jako vytvářené veřejné obrazy Jaroslava Foglara následující: Jaroslav Foglar – spisovatel, Jaroslav Foglar – Jestřáb, Jaroslav Foglar – kult, Jaroslav Foglar – redaktor, Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog, Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů, Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; Jaroslav Foglar – chlapecký autor a Jaroslav Foglar – agent StB.

Jaroslav Foglar - spisovatel, veřejný obraz jeví se jako nejdominantnější - většina textů Foglara reflektuje především jako velmi úspěšného a oblíbeného (třebaže vládnoucími režimy většinou zakazovaného nebo tvrdě kritizovaného) spisovatele populární literatury pro mládež, konkrétně chlapeckých, úžeji skautských románů, tvořícího od 30. do 90. let 20. století.

Jaroslav Foglar – Jestřáb³, jeden z nejvýraznějších veřejných obrazů Foglara coby celoživotního a zapáleného skauta, potažmo vůdce skautského oddílu, v jehož působení se jako v zrcadle odráží to, jak skauting v českých zemích fungoval a jakými turbulencemi si procházel od 20. do 90. let minulého století. Veřejný obraz skauta a skautského vůdce (vnímaného buďto jako ideální skaut-vůdce, nebo jako jeho zidealizovaná představa) skautujícího za všech režimů i za cenu velkého osobního nebezpečí, jenž dal vzniknout vlastnímu skautskému proudu a skauting všeobecně nebyvalou měrou zpropagoval a obohatil.

Jaroslav Foglar – kult, veřejný obraz, jehož počátky se datují od sklonku 30. let 20. století, spojený s řadou superlativů a s Foglarovou nesmírnou popularitou - pro některé fanoušky se stal až představitelem svébytné životní filosofie. Tento veřejný obraz zkresluje vnímání reálné osoby Jaroslava Foglara, a to dokonce včetně pozdějšího Foglarova vnímání sebe samého.

Jaroslav Foglar – redaktor, veřejný obraz Jaroslava Foglara coby vizionářského a vlivného (šéf)redaktora nejúspěšnějších časopisů pro mládež naší historie - *Mladého Hlasatele*, *Vpředu* a *Junáka*.

³ „Jestřáb“ je skautská přezdívka Jaroslava Foglara, která je často využívána v případě, že je tematizován jako skaut - obzvláště pokud má autor tematizující Foglarovo skautské působení se skautingem osobní zkušenost.

Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog, veřejný obraz volnočasového pedagoga-amatéra (působícího především prostřednictvím svých knih a časopisů), jenž u nás nemá obdoby – mj. objevitele fenomenálně úspěšného a ve své době nebývale interaktivního konceptu čtenářských klubů sdružených okolo časopisů pro mládež, jež daly náplň volného času více než sto tisícům československých dětí, a to především v dobách počátků nacistické okupace, kdy nemohly být organizovány ve většině z tehdejších volnočasových a výchovných organizací.

Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů, Jaroslav Foglar jako duchovní otec a scénárista u nás ve své době nejúspěšnějšího, doslova kultovního komiksu, jenž se stal zlidovělou a pevnou součástí české populární kultury a je mimo jiné ukázkovým příkladem brilantního marketingového produktu; průkopník původního (a výchovného) českého komiksu.

Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; veřejný obraz přisuzující Foglarovi homosexuální, či dokonce gay-pedofilní orientaci, případně obraz Foglara coby „věčného chlapce“, jenž odmítl mentálně dospět a ustrnul ve svém přirozeném vývoji. Veřejný obraz vykreslující Jaroslava Foglara jako homosexuála či pedofila, částečně vytvářený vyjádřením sexuologů či recepcí čtenářů s minoritní sexuální orientací a do jisté míry také Foglarovými kritiky, je až na výjimky jeho fanoušky odmítán, třebaže se obecně vyskytuje poměrně často a má silný dopad na přisuzování homoerotického podtextu foglarovkám.

Jaroslav Foglar – chlapecký autor, veřejný obraz (úzce související s předchozím) autora písíciho téměř výhradně pro chlapce a o chlapcích, jenž pokud už dívčích postav využije, přisoudí jim zpravidla vedlejší nebo i ironizující úlohy. Tento obraz je částečně, ale nikoliv dramaticky oslabován dívčími (potažmo ženskými) čtenářkami, které jeho dílo, v naprosté většině určené chlapcům, stejně čtou.

Jaroslav Foglar – agent StB, veřejný obraz vystavěný na faktu, že je Jaroslav Foglar uveden v tzv. Cibulkových seznamech jako agent „ŠÍPEK“. Foglarovými příznivci zásadně odmítáný – Foglar totiž přiznává (ještě před vypuknutím mediální kauzy), že k podpisu spolupráce na nátlak Státní bezpečnosti skutečně došlo, ale rozhodně popírá samotný akt konfidentství. Tento veřejný obraz do jisté míry rozděluje společnost - jedna část možnosti, že byl Jaroslav Foglar donašečem, věří a vnímá ji jako problematickou až opovrženíhodnou,

druhá část konstatuje, že Foglarovo doznání před vypuknutím mediální kauzy, jeho životní dráha a dokonce i uvedení v „seznamech“ dokazuje spíše to, že on sám byl obětí Státní bezpečnosti, než to že by s ní aktivně a dobrovolně spolupracoval.

Výše uvedené veřejné obrazy Jaroslava Foglara detailněji přiblížím v kontextu jeho života a tvorby v následujících podkapitolách.

5.1 Jaroslav Foglar - spisovatel

Veřejný obraz Jaroslava Foglara coby spisovatele příhodně ilustruje citace Jaroslava Tomana z jeho příspěvku Foglarova tvorba pro mládež v proměnách doby a literární kritiky: „*Jaroslav Foglar nepochybně náleží k nejvíce problematizovaným, ba kontroverzním autorům české literatury pro děti a mládež 20. století, v níž proslul především jako tvůrce populární dobrodružně laděné chlapecké prózy. Během své dlouholeté spisovatelské dráhy totiž prošel radou krkolomných proměn. Na jedné straně byl vehementně odmítán a umlčován a vykazován na okraj literatury, ať již z důvodů uměleckých, nebo ideologických, na straně druhé byl adorován a veleben.*“ (Toman 2008: 81)

Jaroslav Foglar je obvykle zařazován jako spisovatel populární literatury pro mládež - konkrétně chlapeckých románů, úžeji románů skautských, třebaže výhradně skautské jsou jen čtyři z jeho knih – *Boj o první místo*, *Tábor smůly*, *Pod junáckou vlajkou* a *Devadesátka pokračuje*. (Sládek 2008: 25; Mikulášek 2008: 63; Zapletal 2007: 25; Nosek 1999: 33) I z toho důvodu by pro tuto užší kategorii bylo přiléhavější pojmenování „tábornické romány“, třebaže přímá inspirace skautingem je v naprosté většině z jeho děl zřejmá a kupříkladu o jeho nejznámější knize *Hoši od Bobří řeky* Dvorský (2011: 32) mluví jako o „skautském evangelizačním textu“.

Jan Lopatka (2010: 204-205, 212) Foglara charakterizuje jako spisovatele literatury speciálních funkcí využívajícího vesměs novely s tajemstvím, kterou modifikuje pro dětskou literaturu a již pojímá jako autonomní a existenciální analogii dospělého světa coby základního modelu moralistní dobrodružné prózy.

Lopatka (2010: 207-211) rovněž vymezuje základní „autorské typy“ Jaroslava Foglara reprezentované jeho romány *Hoši od Bobří řeky*, *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří*

a podotýká, že ostatní tituly jsou v podstatě deriváty těchto uvedených. Zdůrazňuje i podobnost zmíněných „autorských“ typů s evropskou pohádkou.

Lopatkovo vymezení (vč. zdůraznění pohádkového rozměru díla) odpovídá i Zapletalově (2007: 128-129, 142, 144-145) specifikaci dvou dějových schémat, které Jaroslav Foglar při psaní svých knih používal. První schéma spočívá v příběhu obyčejných chlapců, kteří nevědí co dělat s všední, každodenní realitou a jejich setkání s osobou, která jim život zásadním způsobem změní k lepšímu a promění ho v sérii dobrodružství. To je případem *Hochů od Bobří řeky*, *Přístav volá*, *Chaty v Jezerní kotlině*, *Tajemné Řásnovky*, *Pokladu Černého delfína* a v kosmetické úpravě i *Kroniky Ztracené stopy*. Druhým schématem je příběh o odhalování tajemství, na němž je postavena stínadelská trilogie. V románech *Modrá rokle* a v *Dobrodružství v Zemi nikoho* se obě schémata zčásti překrývají.

Z hlediska jazyka analyzuje spisovatele Komárek (2008: 67-74), který oceňuje jeho situační a slovní humor, třebaže se ve foglarovkách objevuje pouze vzácně. Jako příklad uvádí okřídlené bonmoty „plantážník“, „himbajs šůviks“, „dej si placku na čelo“, ale upozorňuje i na jazykovou komiku spočívající v stylizaci zdvořilostních projevů s ustálenými frázemi, jimiž chlapečtí hrdinové ironizují běžnou mluvu dospělých. Jako příklad takovéto komiky můžu uvést dialog Jarky a Červenáčka ze *Záhady hlavolamu*: „*Jarka teď žertem dělal, jako když Červenáčkovy nohy nevidí a zeptal se: „Prosím vás, není doma Červenáček?“ „Kdepak“, zaznělo to zkormouceně zpod postele. „Právě startoval na měsíc. Copak jste mu chtěl, mladý pane?“* (Foglar 1969: 23) O Foglarově smyslu pro humor hovoří taktéž Zapletal (2007: 23, 129-135).

Dalším rysem Foglarova spisovatelského jazyka, kterého si Komárek (2008: 71-72) cení, je práce s proprii⁴. V tom byl Foglar vskutku výjimečný, Komárek poukazuje například na knihu *Když Duben přichází*, v níž poznáme klasická, ale netuctová příjmení cca 40 postav, přičemž některá z nich jsou funkční – korespondují s povahou postavy. Nezapomíná ani na sugestivní názvy ulic ve Stínadlech a „symbolické kolonizování“ mnohých příběhových lokalit jejich pojmenováváním.

Velmi zdařilé jsou i Foglarovy popisy městských exteriérů či přírody ve spojitosti s počasím či roční dobou – například v románu *Pod junáckou vlajkou*: „*A pak jsme se ještě*

⁴ Tímto tématem se speciálně zabývá jiný příspěvek z téhož sborníku - Vlastní jména v díle Jaroslava Foglara – viz Pastyřík 2008: 75-78.

vydali na protější kopec, podívat se do usínajícího kraje, na samoty v dálkách s červenými světélky, na tmící se loučky s rybníky a lesy. A když začal měsíc dorůstat a měnit večery ve stříbrné pohádky – to byla krása!“ (Foglar 1969: 45) Komárek dokonce tvrdí (2008: 72), že přestože nejsou umělecky dokonalé, mohou čtenáře zaujmout a připravit na obdobné popisy ve „velké literatuře“.

Pro dokreslení Foglara coby spisovatele můžu mimo jiné dodat i slova z jeho vlastního *Deníku-Zápisníku* č. 3 z roku 1942 uloženého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví - „Na knize je důležitější a cennější její užitečnost než její umělecká úroveň.“ - a skutečnost, že si nápady pro své knihy ověřoval v praxi v oddíle a zkušenostmi a zážitky z vůdcovského působení dílo „okořeňoval“.

Do jakých etap můžeme Foglarovu spisovatelskou dráhu rozdělit? Jaroslav Foglar na první knize začal pracovat ve svých 20 letech v roce 1927, poslední dokončil v 87 letech v roce 1994. Toto časové období Zapletal (2007: 20-22) dělí do sedmi tvůrčích etap.

První etapa je vymezena lety 1927-1941, většina z ní tedy probíhala za časů první republiky. Je to období pro Foglara spisovatelsky nejplodnější a nejuspokojivější. Tehdy začínají hojně vycházet jeho povídky, časopisecky pak první foglarovky. Foglar vyhrává soutěž o nejlepší dětskou knihu roku nakladatelství Melantrich a soutěžní *Přístav volá* v tomto nakladatelství vychází v roce 1934 jako první knižní foglarovka. A pak začíná éra slavných „kobesovek“ – foglarovek vydávaných nakladatelstvím Jan Kobes a synové. U tohoto nakladatelství mu vyšel *Boj o první místo*, poté *Hoši od Bobří řeky*. Po jejich obrovském úspěchu Kobes Foglarovi nabízí, že mu vydá cokoli, a tak čtenáři dostanou každý rok alespoň jeden Foglarovský titul. Mezi lety 1938-1941 takto vychází *Tábor smůly*, *Chata v Jezerní kotlině*, *Historie Svorné sedmy*, *Pod junáckou vlajkou* a *Záhada hlavolamu*. Foglar v té době napsal i divadelní hru *Tábor ve Sluneční zátocě*, byl zaměstnán jako redaktor dětského časopisu a přišel s prvními komiksy *Rychlých šípů*. Jaroslav Foglar-spisovatel je na vrcholu popularity a čím je okolní svět temnější (okupace a 2. světová válka), tím je čtenáři žádanější. První etapa končí v roce 1941, když je zakázáno vydávání Foglarova časopisu *Mladý hlasatel*. (Zapletal 2007: 22-27, 30, 32; Toman 2008: 81; Nosek 1999: 28-29)

Druhá etapa probíhala za válečných let 1941-1945. Foglar se soustředí na vlastní existenční problémy a na svůj oddíl Dvojku. Za celou dobu napíše jen jedinou knihu

Když Duben přichází, která vychází v roce 1944, když už je jasné, že ve válce došlo k obratu. (Zapletal 2007: 55)

Třetí etapa začíná bezprostředně po válce a trvá do roku 1948, kdy dochází ke komunistickému převratu. Foglar napíše v časopisecké úpravě volné pokračování *Pod Junáckou vlajkou* s názvem *Devadesátka pokračuje* a druhý stínadelský román *Stínadla se bouří*. Na Foglara se tehdy objevují první tvrdé kritiky, nežádka ideologicky podmíněné, což vyvrcholí jeho vyhazováním z časopisu *Vpřed*. Jsou zlikvidována soukromá nakladatelství a mezi nimi i Kobesovo, které vydalo celkem 21 knižních vydání foglarovek. Foglar a jeho dílo se ocitají na dlouhých sedmnáct let na indexu. (Zapletal 2007: 59-66; Nosek 1999: 71-72, 77-78)

Ve čtvrté tvůrčí etapě (1948-1965) byl Foglar na vrcholu tvůrčích sil, ale protože nesměl až do roku 1965 vycházet, napsal „do šuplíku“ jen dvě knihy – *Tajemnou Řásnovku* a *Poklad Černého delfína*. Přesto jeho dílo neupadlo v zapomnění, stará vydání foglarovek se tajně půjčovala mezi dobrými známými a platila za velkou vzácnost. I oficiální literární kritika jeho dílo nadále „cupovala“ a dávala ho za příklad pokleslé buržoazní či dostatečně neangažované literatury, pokud ho za literaturu vůbec uznala. Ke změně situace dochází až v roce 1964, když Petr Sadecký ve *Zlatém máji* vyprovokuje diskusi, jejímž cílem je rehabilitovat Jaroslava Foglara a kterýžto cíl podpoří množství ideologicky nezaujatých literárních kritiků, desítky až stovky Foglarových příznivců a nakonec i Foglar sám, který má konečně možnost se veřejně hájit. (Zapletal 2007: 67-68, 71-73, 75, 79-89, 95-99; Nosek 1999: 88, 91)

Jako důsledek této diskuse a všeobecného uvolnění poměrů v 60. letech může přijít pátá spisovatelská etapa Jaroslava Foglara trvající od roku 1965 do roku 1971, než bude zadušena okupačními tanky a následnou normalizací. Je to relativně úspěšné období, kdy jsou konečně vydány již napsané romány *Tajemná Řásnovka*, *Poklad Černého delfína* a knižně poprvé *Devadesátka pokračuje* se *Stínadla se bouří*. Taktéž dochází k vydání nových knih *Dobrodružství v Zemi nikoho* s *Kronikou Ztracené stopy* a k reedici starších titulů. Z Foglarových knih, tehdy nejvíce vydávaných pod brněnským nakladatelstvím Blok, jsou opět bestsellery. Přípravovaný *Náš oddíl* pro politickou situaci vracející se do období před rokem 1968 do tisku už jít nesmí. (Zapletal 2007: 80, 100-101; Nosek 1999: 72, 78, 88, 91, 94-95, 98, 101)

Předposlední tvůrčí etapa je datována do let 1971-1987. Foglar je většinu času ve „spisovatelské klatbě“, ale blíží se konec komunistického režimu a znovu dochází k uvolňování poměrů, kterému už státní diktát nedokáže zabránit. Po mnoha letech se v roce 1987 na pultech knihkupectví objevuje nově vydaná foglarovka, a to hned ta nejslavnější - *Hoši od Bobří řeky*. Sto tisíc výtisků zmizelo během několika dní, takže musely být dotisknuty a Foglar, povzbuzen možností znovu publikovat, se odhodlává začít s prací na svých pamětech. (Nosek 1999: 47; Zapletal 2007: 135)

Tím je zahájena sedmá, konečná etapa, která finišuje vydáním poslední „klasické foglarovky“ *Modré rokle* (původně komiksu vytvořeného ve spolupráci s Kájou Saudkem) v roce 1994 - pět let před Foglarovou smrtí. Mimo *Modré rokle*, *Strachu nad Bobří řekou* a jiných - menších - prací už napíše jen svou autobiografii *Život v poklusu*. Třebaže plánuje další knihy, zhoršující se oční choroba a zdravotní stav všeobecně mu to už neumožní. Přesto zažívá Jaroslav Foglar triumfální návrat na výsluní, všechny foglarovky jsou opakovaně a za obrovského zájmu veřejnosti vydávány, vychází i dosud nevydané tituly jako *Strach nad Bobří řekou*, *Náš oddíl* a *Tajemství Velkého Vonta*. Nakladatelství Olympia vytváří edici *Sebrané spisy Jaroslava Foglara*, Foglarovy knihy vyhrávají jednu cenu za druhou, jsou vysázeny v Braillově písmu atd. (Zapletal 2007: 137; Nosek 1999: 37, 51, 68, 80-81, 103, 105-107, 119-120, 134, 214)

Jaroslav Foglar napsal za svůj život téměř třicet knih, u nichž se odhaduje jejich celkový náklad (třebaže po celá desetiletí nesměly vycházet) přes tři milióny výtisků. (Jirásek 2007: 7-8) Foglarův osobní písemný archiv v současnosti spravuje Památník národního písemnictví, což Zapletal (2007: 277) hodnotí slovy: „*Sama skutečnost, že o Foglarovy věci projevil zájem právě Památník národního písemnictví, je nejlepším důkazem, jak skončil dlouholetý boj nadšených čtenářů a zapřísáhlých nepřátel foglarovek: Foglarovy knihy se staly nezpochybnitelnou součástí českého národního písemnictví.*“

5.2 Jaroslav Foglar - Jestřáb

Místostarosta Junáka a Foglarův odchovanec JUDr. Jiří Navrátil popsal Jaroslava Foglara - nebo také „Jestřába“, jak zněla jeho přezdívka - jako skauta a skautského vůdce těmito slovy: „*Jestřába skauting oslovil víc než jiné. [...] Nejvíc s ním ovšem souzněly jednoduché, pochopitelné a vzácné příkazy: být poctivý, slušný, nepodvádět, pomáhat,*

konat správně [...]. Ve skautském zákoně a slibu našel vyjádření své vlastní – tehdy možná spíš podvědomé touhy – po ušlechtilém a poctivém světě. Do něho se snažil vést i chlapce ze svého oddílu – někdy se mu to dařilo lépe, jindy hůře, ale všichni si ozvěnu tohoto snu v sobě nesou, ať se jim to dnes líbí nebo ne.“ (Navrátil 2000: 10)

Veřejný obraz Jaroslava Foglara – Jestřába patří mezi nejvýraznější. Foglar je znám jako celoživotní skaut a skautský vůdce, mnohými - ať už sami jsou či nejsou skauty - je považován, hlavně díky svým knihám, dokonce za skauta-vůdce ikonického. Proto je na místě podrobněji pospat vztah mezi ním a skautským hnutím, potažmo skautskou organizací Junák⁵ již byl s výjimkami období totalit, kdy byl Junák zakázán, členem. To je cílem následující podkapitoly mapující „skautskou biografii“ Jaroslava Foglara. Skautským vůdcem Foglarem se zabývá podkapitola 5.2.2.

5.2.1 Jestřábova skautská stezka

Jistě není bez zajímavosti, že se Jaroslav Foglar narodil v roce 1907, tedy v roce, od něhož se datuje vznik světového skautského hnutí, a že v jeho „skautské biografii“ se jako v zrcadle odráží to, jak skauting v českých zemích fungoval a jakými turbulencemi si procházel od 20. do 90. let minulého století. (Pechová 2008: 129)

Foglar se poprvé do kontaktu se skautským oddílem dostal už jako chlapec, ale skautingu si v té době příliš neužil, protože se již při druhé skautské akci, které se zúčastnil - konkrétně při prodeji junáckých losů – nachladil a jeho matka mu další skautskou činnost zakázala. (Dvorský 2011: 15; Šantora 2012: 115)

Na popud staršího bratra Zdeňka se sice stává v 16 letech členem 48. klubu oldskautů – Jestřábi (ačkoliv nesplňoval věkovou podmínku minimálně 18 let), ale po roce a půl stráveným mezi staršími hochy nespokojený Foglar z klubu, který se profiloval spíše jako trampský, odchází. (Dvorský 2011: 15). Není divu, oldskautské kluby nebyly a nejsou určeny dětem, jejich členská základna se v té době pohybovala ve věkovém rozmezí 18-25 let a podle toho byl také uzpůsobený program. (Šantora 2012: 66)

Až ve svých 17 letech dostává pozvání do dětského oddílu, konkrétně do 34. skautského oddílu – Ohnivci, kam okamžitě vstupuje, třebaže je oproti ostatním

⁵ Aktuálně název této organizace je Junák – český skaut, z. s., v minulosti se ale vícekrát měnil. Slovo „junák“ je jakousi českou analogií pro slovo „skaut“. Více informací viz Kolischová 2014.

členům o 3-4 roky starší. Zde získává svou dnes již notoricky známou přezdívku „Jestřáb“ (jelikož přišel do Ohnivců z Jestřábů) a stává se zástupcem vůdce. Tento oddíl se však pro úbytek členů brzy sloučí se skomírajícím, ale legendárním 2. skautským oddílem Praha, tzv. Dvojkou. (Dvorský 2011: 15)

Ještě před sloučením oddílů vede poprvé v životě skautský tábor, aniž tuší, kolik desítek dalších bude následovat. *„První skautský tábor vedl Jestřáb v r. 1925 a od té doby následovala neuvěřitelná řada 42 táborů, které bez jednoho osobně vedl, a poté dalších 18, kterých se zúčastnil.“* (Hojer 2000: 5) Poslední předválečný tábor v roce 1938 se uskutečnil dokonce až u Sinovíru na Podkarpatské Rusi (na dnešní Ukrajině) – cca 900 km od Prahy (Dan 2011), což svědčí o Foglarově velkém organizačním talentu. Vůdcem Dvojky se Jaroslav Foglar stal v roce 1927 a vedl ji až do roku 1987, kdy oddíl předal svému nástupci. (Foglar 1997: 208)

Foglar se samozřejmě nejen jako známý „skautský spisovatel“, ale i jako skautský vůdce nevyhnul persekucím ze stran totalitních režimů. Po zákazu skautingu nacisty v roce 1940 se musí s oddílem ve velkém nebezpečí a jako psanec ihned vrátit z již týden probíhajícího tábora zpět do Prahy, jak popisuje v *Kronice Hochů od Bobří řeky* (s. 44) a ve své autobiografii, z které cituji: *„Ještě jsme tábor pořádně ani nerozjeli, když tam za mnou došel nepodepsaný telegram znepokojivého obsahu: „Sbalte hned celý tábor a vraťte se do Prahy!“ Víc v něm nebylo, žádné vysvětlení ani podpis. [...] A my vlastně a ni nevěděli, zda anonymní výzvu máme brát vážně. Má to být nejapný žert – či co? Ale po telegramu přišel i varovný dopis, teď už podepsaný, abychom se co nejrychleji vrátili se vším, co máme, do Prahy, že vyšel nacistický zákaz táboření a gestapo že násilně likviduje tábory, které tak jako my zatím neposlechly!“* (Foglar 1997: 145)

S oddílem mohl během válečných let nadále pracovat a tábořit jen ilegálně za cenu velkého osobního nebezpečí a to až do roku 1942, kdy oddíl získává alespoň částečnou legalitu jako dorostová skupina pod hlavičkou Klubu českých turistů. (Dan 2011) Jaroslav Foglar na „Tábor věrných – 1941“ později vzpomíná: *„Konal se v těžkých podmínkách, okupační doba a druhá světová válka tvrdě doléhaly také na nás. Přestože byly všechny skautské oddíly rozpuštěny a jejich majetek zabavilo gestapo, skoro tajně jsme se scházeli. Jako stín šel s námi strach, nikdo si tehdy nebyl jistý životem. Ale tábor jsme mít museli!“* (Foglar 1999: 45)

V největším ohrožení se Foglar ocitl při porušení zákazu, když se s několika staršími členy oddílu tajně „vloupal“ do klubovny Dvojky ve smíchovské vodárenské věži, kterou zapečetilo gestapo, aby z ní mohl odnést oddílové stany a kroniky – tehdy šlo všem účastníkům akce opravdu o život. (Malá 2008: 187) Jaroslav Foglar byl po válce a po obnovení skautingu za odbojovou činnost vyznamenán - ačkoliv to v porovnání s jinými dekorovanými, zapojenými například do zpravodajských brigád či do bojů při Květnovém povstání, může působit nepřiměřeně - Junáckým křížem „Za vlast“ 1939 – 1945 stříbrného stupně⁶. (Šmejce 2000: 164)

Ani po komunistickém převratu není jemu a Dvojce dopřáno klidu, skauting je opět zakázán, a tak se Foglar s oddílem uchyluje pod pražský Aeroklub (Zapletal 2007: 195) a po necelém roce pod Tělovýchovnou jednotu Radlice, kde vydrží až do druhého obnovení skautingu během Pražského jara. (Foglar 1997: 206)

V roce 1968 je u nás znovu obnoven skauting a Foglarův oddíl se opět stává skautskou Dvojkou, což ale vydrží jen do roku 1970, kdy je skauting už potřetí zakázán. Dvojka se pod tlakem doby znovu skrývá pod jinou organizaci, tentokrát pod Tělovýchovnou jednotu Praga. (Dan 2011) Ještě předtím se však Jaroslav Foglar stává jako jeden z prvních členem Svojsíkova oddílu⁷. (Foglar 1997: 207)

Foglar je váženým účastníkem i při příležitosti poslední obnovy skautingu v Městské knihovně v Praze v prosinci 1989, třebaže tou dobou už dva roky nevede oddíl a ani se aktivně nezúčastňuje skautských táborů. (tamtéž, s. 208-209)

5.2.2 Vůdce Jestřáb

Jaroslav Foglar vedl Dvojku neuvěřitelných 60 let a za tu dobu mu rukama prošlo odhadem 800-850 chlapců. (tamtéž, s. 115, 200) Ve sborníku *Jestřábe, díky* je tento unikát komentován takto: „*Je patrně držitelem světového rekordu v délce aktivního vedení skautského (nebo jakéhokoliv jiného) oddílu – vedl pražskou DVOJKU 60 let, tj. od roku 1927 do roku 1987. Činnost tohoto oddílu nebyla přerušena ani na hodinu a to i ve dvojím období vlády ve své podstatě teroristických režimů, kdy být skautem, natož*

⁶ Více informací viz Havelka 2010.

⁷ Svojsíkův oddíl je čestnou jednotkou Junáka a členství v ní je jedním z nejvyšších junáckých vyznamenání. Více informací viz Bělka 2008.

pak vedoucím oddílu, bylo doslova životu nebezpečné.“ (Šmejce 2000: 164). Nejstarší český skautský oddíl, kterému Foglar věnoval přes šedesát let života a jehož členy byly takové osobnosti jako starosta Junáka, zakladatel české endokrinologie a 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy Prof. MUDr. Josef Charvát, Dr.Sc, ministr spravedlnosti JUDr. Prokop Drtina, muzikolog a sborníř Národního divadla PhDr. Jarmil Burghauser a mnozí další (Dan 2011), funguje dodnes a má za sebou první stoleté výročí.⁸

Jaroslav Foglar se jako skautský vůdce se svým oddílem proslavil při celé řadě příležitostí. Koncem roku 1934 kupříkladu kupuje vyřazený nákladní parník a nechává ho přestavět na klubovny pro osm skautských oddílů včetně toho svého. Na slavnostním zahájení provozu lodi Skaut je přítomen zakladatel českého skautingu a náčelník A. B. Svojsík, v roce 1936 ji navštívuje i slavný americký spisovatel a bývalý náčelník amerických skautů Ernest Thompson Seton. (Foglar 1997: 203)

Další takovou příležitostí byla premiéra divadelní hry napsané Jaroslavem Foglarem *Tábor ve sluneční zátocce* dne 10. ledna 1940 v Pražském dětském divadle, ve které účinkovali i členi Dvojky a nahrávání gramofonových desek s příběhy Rychlých šípů – i zde s výrazným přispěním chlapců z oddílu. (tamtéž, s. 204-205) V 60. letech dokonce natáčí Hynek Bočan krátkometrážní film s názvem *Tábor Černého delfína* přímo na táboře Foglarovy Dvojky. (tamtéž, s. 207)

Především je však jeho oddíl považován v letech své největší slávy za jakousi „výkladní skříň českého skautingu“, což je ještě umocněno Foglarovou redakční a spisovatelskou aktivitou. Ta také už téměř sto let zásadním způsobem přispívá ke skautské propagaci. (Šantora 2012: 69, 192)

Jaký měla vliv osobnost Jaroslava Foglara na český skauting velmi trefně shrnuje Pechová (2008: 130): „*Foglarův hlavní přínos pro skauting netkví v zakladatelském počínu, ale ve využití skautské myšlenky, v jejím uvedení do praxe, v její popularizaci a modifikaci. Svojsíkova kniha Základy junáctví vydaná roku 1912 přináší sumu toho, co by měli hoši – skauti zvládnout, jací by měli být, čemu by se měli v oddílech naučit. Foglarovy knihy,*

⁸ Více informací viz Pražská Dvojka 2011.

z nichž mnohé jsou v podstatě beletrizovanými příručkami, říkají, jak přenést skautské ideály do oddílového života a jak uplatnit Svojsíkem popsané činnosti ve výchovné praxi.“⁹

„Foglarovský skauting“, na rozdíl od „svojsíkovského skautingu“, jenž se de facto stal synonymem pro český skauting v jeho počátcích a v předválečné éře (v současnosti skautskou organizací povětšinou, alespoň co se týče programového hlediska, považovaný za ukončenou a zčásti překonanou etapu dávné minulosti), je stále živý v podvědomí i v praxi současných skautských vůdců. To můžu potvrdit i z vlastní zkušenosti¹⁰ - Foglarův odkaz je dodnes zdrojem inspirace, ale i konfrontace, jelikož skauty je často považován za ideální a to ať už ve smyslu ideálu jakožto obdivovaného vzoru, či ve smyslu mírně ironickém, kdy poukazují na to, že v jeho díle zobrazované dokonalé skautské oddíly a charaktery postav sice ukazují ideální cíle výchovy, o než skauting usiluje, ale které nejsou reálně nikdy v plné míře dosažitelné, což může v čtenářích a zájemcích o skauting vzbuzovat zklamání. (Pechová 2008: 129-131)

Právě snaha motivovat chlapce i jejich vedoucí k následování takového ideálu byla jedním z cílů Foglarovy tvorby, což dokládá i to, že nechal na táboře mezi členy oddílu kolovat rukopis vznikajících *Hochů od Bobří řeky* – nechtěl jen získat zpětnou vazbu od cílové skupiny románu, chtěl je i inspirovat k vytvoření podobné oddílové atmosféry, jaká byla mezi hochy v jeho knize. Je na místě podotknout, jak dodává Pechová (2008: 131), že i on nezdědka prožíval ze svých svěřenců zklamání, že nejsou pro jeho ideál stejně zapálení jako on sám. To koneckonců ukazují i jeho vlastní slova v jedné z táborových kronik: „Dva chlapci se ale v té době přičinili o to, že byl porušen přátelský mír. [...] Přišli jsme na to až po večerním potlachu u kamen (rozházený stan jako pomsta). [...] Vy teď již ležíte, spíte a snad už o tom všem ani nepřemýšlíte, ale mně to pořád ještě leží v hlavě a budu na to myslet celou noc. A napadá mne: Mohou mi takovou bolest působit hoši, kteří mě mají jen trochu rádi?“ (Foglar 1999: 29)

Jaroslav Foglar obohatil český skauting také o řadu nových prvků, které jsou současnými vůdci využívány, aniž by kolikrát věděli, kdo s nimi přišel. Ať už jde o drobnost jako počítání do třinácti při svolávání členstva, přes tradici vnímání klubovny jako středobodu oddílového života či využívání prvků dnešní zážitkové pedagogiky (jako umocňování účinku

⁹ Srovnej se Svojsíkem 1991.

¹⁰ Vycházím ze svých zkušeností vůdce skautského oddílu (2007–2011).

programu využitím přírodních scénérií), až po velmi populární koncept dlouhodobých her¹¹, jež se poměrně frekventovaně objevuje i v jeho knihách. (Pechová 2008: 132-134; Nosek 1999: 118) Následující vzpomínka Jaroslava Foglara je více než ilustrující: „*Jako bych už tušil, že hra Alvarez, která nesla přídomek „...potřebuje jen statečné a silné“, okouzlí naši Dvojku. Nikdy by mi však nepřišlo na mysl, že uchvátí nejen ji, ale i mnoho jiných oddílů. Že se bude hrát po celé roky na táborech a že bude i ústředním motivem mé knihy Devadesátka pokračuje.*“ (Foglar 1997: 154) Byl ale i mistrem malých her, jichž sám stovky vymyslel a zpopularizoval a průkopníkem her městských¹². (Pechová 2008: 134; Zapletal 2007: 116)

Foglar - zaměřující se na samostatnost a zároveň i na schopnost spolupráce členů oddílu, se svým důrazem na propracovanost programu a oddílovou soudružnost - se stal představitelem a dal vzniknout proudu českého skautingu, který byl alternativou k „skautingu technickému“, věnujícímu se dokonalé znalosti zálesáckých dovedností, vytváření složitých táborových staveb apod., shrnuje Pechová (2008: 135).

Práce s mládeží byla smyslem života Jaroslava Foglara, což sám potvrzuje i v interview s Hedou Bartíkovou: „*Co vám přinesla práce s mládeží?*“ „*Stálou mladost ducha, o které jsem bláhově snil po celý svůj mladičkový věk, i teď, když mi běží devadesátý rok života. Upsal jsem svou mysl mládeži po celý jeho zbytek.*“ (Bartíková 1999: 33) Prioritou pak pro něj byl skauting – jelikož sám nemohl strávit dětství ve skautském oddíle, dává si předsevzetí, že to bude po celý svůj život umožňovat mladším chlapcům (Foglar 1997: 83-84). To se zřetelně projevuje i v jeho autobiografii, když vzpomíná, jak mu za druhé světové války hrozilo totální nasazení v bombardovaném Německu a fakt, že se mu vyhnul a zachránil si tím možná život, komentuje příznačně: „*Byl jsem, zdálo se – pro oddíl zachráněn!*“ (tamtéž, s. 151)

Foglarova víra ve vedení skautského oddílu coby životního poslání a skutečnost že mu naprostou většinu svého života, i na úkor toho osobního, věnoval¹³, je z dnešního pohledu

¹¹ Hry s libretem rozdělené do etap, které probíhají s přestávkami během celého tábora, někdy během celého roku – patrně nejviditelnější přínos českého skautingu k mimoškolní výchově - v jejichž objevení drží čeští skauti světové prvenství. Více informací viz Šantora 2012: 212.

¹² Jedná se o kategorii her pro veřejnost spojující v sobě prvky pervazivních her, městského prostředí, LARPu a v poslední době i nových technologií. Více informací viz Johanovský 2012: 36.

¹³ Zapletal (2007: 158) uvádí působivou statistiku, podle níž se Foglar zúčastnil více než 2 000 akcí a schůzek, na tábore byl dohromady 5 let a přípravou programu strávil téměř 100 000 hodin.

problematická. V současnosti je mezi skautskými instruktory, kteří se věnují vzdělávání nových vůdců oddílů, všeobecně přijímána poučka, že pro zajištění kontinuálního rozvoje oddílu a získávání nových impulsů k činnosti, stejně jako pro rozvoj jeho vůdce (u kterého navíc při dlouhodobém intenzivním zatížení hrozí tzv. syndrom vyhoření¹⁴) a mladších vedoucích, je vhodné, aby vůdce oddílu už s nástupem do funkce začal přemýšlet o svém nástupci a ideálně řídil skautský oddíl v časovém rozmezí 3-5 let¹⁵. Foglar sice měl v průběhu oněch 60 let k ruce další vedoucí, jak podotýká Pechová (2008: 132), ti ale museli respektovat jeho dominantní postavení a nesnažit se mu konkurovat, jinak byli vyzváni k odchodu či sami odešli a realizovali se u jiných skautských oddílů.

Jaroslav Foglar byl za svůj život oceněn mnoha skautskými vyznamenáními, a to až po Řád stříbrného vlka¹⁶ - nejvyšší české vyznamenání - jenž mu byl udělen v roce 1995. (Foglar 1997: 211) Za jeho přítomnosti byl v roce 1997 odhalen pomník ve „Sluneční zátocce“, který má připomínat zdejší tábory Dvojky pod jeho vedením (tamtéž, s. 212) a po Foglarově smrti v roce 1999 je ještě týž rok rozhodnutím komise Mezinárodní astronomické unie pro jeho výchovné zásluhy planetka č. 9102 pojmenována jako „Foglar“¹⁷. (Grygar 2000: 184)

5.3 Jaroslav Foglar - kult

Okolo Jaroslava Foglara se vytvořil už za jeho života kult. Dvorský (2011: 132, 188) zasazuje jeho počátek do 30. let po neuvěřitelném úspěchu čtenářských klubů a doslova píše: „Jaroslav Foglar jako kult, Rychlé šípy jako mystérium, vnitřní vontství jako mantra.“ Známý komik Miroslav Šimek (2000: 214) zase vzpomíná: „Prostě musím říct, že Foglarovo dílo mě oslovilo. Ono to u každého není stejné. Někoho, řekl bych většinu chlapců, to drží rok, někoho pět let, někoho celý život. A mě to opravdu drží celý život. Já se za to nestydím, já prostě Foglarovo dílo pokládám za filosofii, za způsob života [...]“.

¹⁴ Syndrom vyhoření je duševní stav naprostého vyčerpání a beznaděje, vznikající především z důvodu chronického stresu. Je příznačný pro osoby pracující v profesích, které vyžadují každodenní mezilidskou komunikaci. Více informací viz Ptáček 2013.

¹⁵ Vycházím z příprav přednášky Výchova nástupce, kterou od roku 2011 realizuji coby instruktor skautského vůdcovského kurzu Ursus (akreditován MŠMT).

¹⁶ Řád stříbrného vlka se uděluje skautům za mimořádné zásluhy o rozvoj a šíření skautských myšlenek a dlouholetou nebo celoživotní službu ve skautském hnutí. Počet žijících nositelů řádu může být nejvýše 12 osob – více informací viz Kovačka 2014.

¹⁷ Více informací viz Kéhar 2009.

V 60. letech vzniká Klub přátel Jaroslava Foglara, jehož nástupcem se po sametové revoluci stává Sdružení přátel Jaroslava Foglara¹⁸, mající v roce 2008 804 registrovaných členů. (Vraspír 2008: 230) Toto sdružení (kromě jiných subjektů) navrhlo - byť neúspěšně - Jaroslava Foglara i na propůjčení Řádu Bílého lva, v současnosti nejvyššího státního vyznamenání České republiky. (Šmejce 2000: 162-167) Foglar však získal množství jiných osobních ocenění, mezi nimi i jako první laureát prestižní cenu nadace Pangea - Za úsilí o nápravu věcí lidských¹⁹ a titul Čestný občan hl. m. Prahy. (Foglar 1997: 209, 211; Raba 2005: 114-115)

Dvorský (2011: 188) Foglarův kult metaforicky popisuje jako monumentální stavbu, už z dálky viditelnou a dělající spisovatelovi velké jméno. Její stavební kameny pak představují skutečný a obětavý zájem o čtenáře, energie vydávaná k jejich užitku a ze srdce vycházející vztah k neposkvrněným ideálům Chlapectví.

Zároveň ale Dvorský upozorňuje (2011: 16, 188, 193), že vyvolává u některých příznivců až nepatřičnou a nekritickou úctu, na kterou poukazují a kterou kritizují i někteří z Foglarových spolupracovníků. Jeho kult je pro některé fanoušky překážkou k tomu, aby vnímali svého oblíbeného spisovatele jako člověka, a ne jako dokonalou bytost, rytíře bez bázně a hany, jak píše Zapletal (2007: 8), třebaže měl Foglar stejně jako každý člověk i slabé stránky a charakterové nedostatky.

Koneckonců vlastnímu kultu částečně podlehl, alespoň podle Dvorského (2011: 16, 192), i Foglar sám, třebaže si jinak dokázal v mnoha ohledech uchovávat nadhled. Typickým příznakem tohoto sebeklamu bylo retušování osobní historie - například vyhýbání se zmínce o spolupráci s pionýrskými časopisy a s pionýrskou organizací vůbec a nesouhlas s opakovaným publikováním určitých dobových materiálů, třeba komiksového příběhu v němž jdou Rychlé šípy pomáhat na Stavbu mládeže. (Nosek 1999: 130, 148-149)

Zapletal (2007: 44-45, 181, 254) zase připomíná, že Jaroslav Foglar silně žárlil na ostatní autory. Chtěl za všech okolností zůstat nejúspěšnějším spisovatelem literatury pro mládež. Stačilo, aby někdo psal o podobném tématu jako on a byl „oheň na střeše“ – Foglar prohlásil, že ho daný autor vykrádá či kopíruje. Měl pocit že psát o skautském oddíle

¹⁸ Více informací viz Kvasnica 2014.

¹⁹ Cena se uděluje především za obecný přínos v prohloubení lidského rozměru civilizace. Více informací viz Holub 2010-2014.

či použít v knize koncept dlouhodobé hry, je jeho výhradním právem, třebaže rozhodně nebyl prvním, kdo tuto tematiku literárně zpracovával. První český skautský román *Skautská srdce* napsal jeho rival Jaroslav Novák téměř o celou dekádu dříve, než Foglar dokončil rukopis své prvotiny *Hoši od Bobří řeky*. V o sedm let starším titulu než je Foglarova *Devadesátka pokračuje*, v *Zeleném jezeře* (také od Nováka), rovně vůbec poprvé nacházíme prvek dlouhodobé hry. Foglar se tedy rozčiloval, že od něj ostatní autoři „opisují“, ale sám se inspiroval od jiného průkopníka, třebaže to popíral. Pravděpodobně to byl také on, kdo o sobě šířil fámu, že nechte knihy, aby si uchoval svůj autentický „autorský styl“, na který byl velice pyšný a do nějž si nenechal nikým mluvit, jak vzpomíná Navrátil (2000: 12), což byl naprostý nesmysl, jak dokládá Dvorský (2011: 24).

Podobně háklivý byl i na „své vynálezy“. Když našel v knize Františka Žabky *Rady do prázdninového batohu* kapitolu o „Krabičce poslední záchrany“²⁰, neváhal poslat vydavateli rozhořčený dopis, v němž si stěžoval, že si autor přisvojuje jeho nápad. Přitom byl ale daleko spíše vynikajícím inovátorem a propagátorem než „vynálezcem“. (Zapletal 2007: 254; Dvorský 2011: 131-133)

Snaha ochránit „své vynálezy“ před jejich přisvojováním si jinými osobami byla i jedním z důvodů, proč sepsal knihu příručkového charakteru *Náš oddíl*. (Nosek 1999: 100) Na jeho obranu je však potřeba říci, že některé jeho myšlenky byly opravdu „komerčně vytunelovány“, jak se můžeme dočíst v *Životě v poklusu*: „Snad všechny konkurenční časopisy pro mládež nás začaly kopírovat zakládáním podobných klubů, ale nedosáhly nikdy naší úrovně. Jednomu časopisu jsem kopírování vytkl a on mi šalamounsky odpověděl: „Vy máte v pravidlech, že klub má mít nejméně 4 členy. A my požadujeme jen tři, tak to není kopírování!“ (Foglar 1997: 124)

Foglar si v sobě vypěstoval také sklon k autoritářství a pocit vlastní nepostradatelnosti. Nejvýrazněji se to projevovalo v tom, že vedle sebe v oddíle nesl rovnocenného partnera a ani o jeho oddílových pomocnících v podstatě ve foglarovkách nenajdeme zmínku. I ilustrátory *Rychlých šípů* postupem času přestal vnímat jako partnery, ale stali se pro něj jen technickými interprety jeho myšlenky. (Zapletal 2007: 254; Dvorský 2011: 132) Odrazy těchto vlastností, smíšené s narcistním vychloubačstvím a někdy i s pocitem křivdy, že jeho výjimečnost není dostatečně oceňovaná – například když přes mnohé nominace nikdy

²⁰ Krabička poslední záchrany, zkráceně kápézetka nebo KPZ – malá krabička do kapsy s nouzovým vybavením, předchůdce dnešních komerčních souprav pro přežití. Více informací viz Šantora 2012: 113 a Raba 2005: 120.

nezískal státní vyznamenání, jak o tom hovoří Šmejce (2000: 167), jsou rozpoznatelné i na různých místech jeho autobiografie:

„Rozešel jsem se v nedobrému s lidmi, kteří se domnívali, že mají co mluvit do časopisu Junák, který jsem jim obtížně vybudoval takřka z ničeho a od září 1945 jako jeho jediný redaktor vedl.“ (Foglar 1997: 182)

„Hoši“ dokonce museli být předčasně ukončeni, aby udělali místo dalšímu příběhu „Špička chce k novinám“. A přesto: kdo dnes ví něco o [...] Špičce [...] – a kolik lidí už četlo a dodnes čte v mnohých vydáních Hochy od Bobří řeky! Ne tisíce, ani desetitisíce, ale již milióny [...].“ (tamtéž, s. 79)

Zapletal (2007: 254) se Jaroslava Foglara zastává, protože v dobách, kdy byl na indexu a nesměly mu vycházet knihy, pro něj muselo být velmi těžké chodit kolem knihkupectví a vidět tam tituly s podobnou tematikou, jakou měly ty jeho. Šimek (2000: 217) na to později takto vzpomínal: *„Foglar byl nešťastný z toho, že mu vůbec nic nevychází. On mi říká: „Pane Šimku, já jsem byl zvyklý, že jdu kolem výkladních skříní a vždycky tam jsou nějaké moje knížky. A já jsem šel schválně po tý Praze...“ On asi byl na to hrdý, vždyť vlastně tímhle žil [...].“*

5.4 Jaroslav Foglar - redaktor

Člen Obce moravských spisovatelů a nakladatel Jaroslav Novák (2008: 108) ve svém diskusním příspěvku z konference Fenomén Foglar říká: *„Foglar by nebyl Foglarem bez časopisu. Časopis nejvíc – kromě toho, že vedl svůj oddíl, kde si jakoby ověřoval svoje nápady a přístupy - byl jeho dílnou. Časopis z něho udělal tak známého autora.“* S tím nelze nespokojeně, životní etapa Jaroslava Foglara jako redaktora časopisů pro mládež patří k nejvýznamnějším v jeho životě. Třebaže vlivem politické situace netrvala dlouho, bylo to období, kdy byl Foglar skrze stránky časopisů a skrze své čtenářské kluby²¹ v přímém spojení se statisíci dětí. V těchto letech se také poprvé objevil jeho legendární komiks *Rychlé šípy*²². Foglar (1997: 126, 150) opakovaně vzpomíná, že jako redaktor byl po pracovní stránce nespokojenější a nejšťastnější.

²¹ Čtenářskými kluby se budu zabývat v samostatné podkapitole 5.5 Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog.

²² Rychlými šípy se budu zabývat v samostatné podkapitole 5.6 Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů.

Jaroslav Foglar přispíval do časopisů již od mládí a pokračoval v tom po celý život, pokud mu to poměry umožnily. (Nosek 1999: 16-21) Opravdovou, dlouhodobou a na plný úvazek provozovanou redakční činností, kdy měl zásadní vliv na vyznění a podobu časopisu, však můžeme datovat do poměrně úzkého časového rozsahu let 1938-1941 a 1945-1948. Těchto šest let je érou významných dětských časopisů, z nichž Foglar učinil u nás nejodebíranější dětská periodika – časopisů *Mladý hlasatel*, *Junák* a *Vpřed*.

Vydávání *Mladého hlasatele*, respektive nového a moderního časopisu pro školní mládež, navrhl Melantrichu v roce 1935 sám Foglar, který tajně doufal, že by se v něm mohl stát redaktorem. Argumentoval tím, že pokud si dětští odběratelé na melantrišský tisk zvyknou, budou ho odebírat i v dospělosti a předložil i vypracovanou koncepci, jak by si toto periodikum představoval. Časopis, nejdříve jako *Malý hlasatel*, skutečně začal coby týdeník vycházet, ale Foglarovi prozatím k jeho velkému zklamání redaktorská pozice nabídnuta nebyla a stal se pouze přispěvatelem a kmenovým pracovníkem propagačního oddělení Melantrichu. (Foglar 1997: 117; Zapletal 2007: 226-227)

Místo redaktora dostává až v roce 1938 po fenomenálním úspěchu myšlenky čtenářských klubů. Hned po svém nástupu přichází s komiksem o Rychlých šípech, který oblíbenost časopisu ještě umocňuje, stejně jako pozdější otiskování Foglarova nového románu *Záhada hlavolamu*, jenž napsal jako reakci na popularitu těchto komiksových postav. (Nosek 1999: 76, 187-188; Zapletal 2007: 227; Raba 2005: 140)

Mladý hlasatel má při zahájení redaktorské spolupráce Bureš-Foglar náklad asi 35 000 výtisků týdně, ale ten stoupá každým týdnem o 1 000 až 2 000 výtisků - nákladu 100 000 výtisků týdně dosáhne už koncem roku 1939, třebaže tou dobou už časopis nelze odebírat v Sudetách a na Slovensku. Poslední číslo *Mladého hlasatele* dosáhlo nákladu kolem 200 000 až 220 000 výtisků týdně.²³ (Zapletal 2007: 228; Švejdová 2008: 115)

Tento časopis byl zakázán protektorátními úřady v květnu 1941 - ve chvíli jeho největšího úspěchu. Foglara osobně to zdrtilo: „*S okamžitou platností se na příkaz německých úřadů ruší vydávání Mladého hlasatele, všemu je konec, nesmíme se ani rozloučit s více*

²³ Pro srovnání - v roce 2013 měl z časopisů pro děti a mládež sledovaných ABC ČR – Kanceláři ověřování nákladu tisku - nejvyšší průměrný tištěný náklad **měsíčník Sluníčko** se 106 650 výtisky. **Týdeník Mladý hlasatel** měl v roce 1941 srovnatelný náklad s průměrným tištěným nákladem **deníku MF Dnes** v roce 2013 - viz ABC ČR (2009). Podle Noska (1999: 188) nikdy předtím ani potom žádný český (československý) časopis pro mládež takového nákladu jako *Mladý hlasatel* nedosáhl.

než dvěma sty dvaceti tisíci odběrateli, kteří po Hlasateli jen prahli! [...] Pro mě osobně to byla veliká rána, žádnou práci v životě jsem nedělal tak rád jako redaktořinu v Hlasateli – a najednou je po všem!“ (Foglar 1997: 150)

Po válce chtěl *Mladého hlasatele* obnovit, ale vyšlo nařízení, podle kterého se nesměly vydávat časopisy vycházející za německé okupace, takže to nebylo možné. Jaroslav Foglar tedy přijal nabídku šéfredaktorského místa v *Junáku*²⁴, s nímž spolupracoval (pod tehdejšími názvy časopisu *Skaut-Junák*) od počátků své spisovatelské kariéry. Nebyla to snadná pozice, Foglar začínal prakticky od nuly a první číslo je z větší části jen jeho práce. (Nosek 1999: 71, 151, 179-180; Zapletal 2007: 229). Ve svých pamětech vzpomíná, jak těžké to byly začátky: „*Chyběli mi redakční pomocníci, neměl jsem žádný archiv, dělal jsem týdeník takřka na koleně. Skautskému ústředí byl přidělen dům na Gorkého náměstí 28, měl tam mnoho místností, ale já dostal pro redakční účely – koupelnu. Jiná místnost se pro mne nenašla! Chyběl mi telefon, musel jsem používat svůj psací stroj – a co bylo nejhorší: vždy v pátek, kdy byla uzávěrka listu, jsem musel „pracovnu“ vyklidit, protože přijel bratr náčelník a koupelna musela být volná pro jeho nocleh!“* (Foglar 1997: 180)

Už od prvního čísla se snažil u *Junáka* nastavit „mladohlasatelský kurz“. Obnovuje čtenářské kluby, v časopise vychází jeho nový román *Devadesátka pokračuje*, na zadní straně pak nový komiks *Medvědí družina*, který rychle vystřídaly poválečné *Rychlé šípy*. Takto koncipovaný (třebaže velmi úspěšný) časopis se ale nelíbil některým skautským činovníkům, kteří chtěli vyloženě skautský obsah. Nosek (1999: 180) cituje z Foglarova dopisu příteli z prosince 1945: „*Starší činovníci mají námitky a srovnávají dřívějšího Junáka s dnešním. Píší o tom v Činovníku, ale cenzura v ústředí mou obhajobu seškrtnala, a tak článek nebude dosti účinný. Věc se má takto – dříve se tisklo Junáka 5 000 výtisků měsíčně a z toho jich asi 1 000 zůstávalo ležet, část se dávala do škol zdarma. Dnes tiskneme, právě díky „hlasatelské“ úpravě, 100 000 týdně! [...] Co nám pomůže tak zvaná literární úroveň, když je to pro mládež nepřitažlivé.*“ Konflikty a pocit nedostatečného uznání nakonec vyústily až do odchodu Jaroslava Foglara z redakce *Junáka* v březnu 1946 (po 6 měsících) a jeho přechodu do redakce konkurenčního časopisu *Vpřed*. (Nosek 1999: 151-152, 181; Zapletal 2007: 229-230)

²⁴ Časopis *Junák*, který poprvé vyšel v roce 1915, je nejstarším českým dodnes vydávaným časopisem zaměřeným na děti a mládež. Tento skautský časopis, sdílející osud své třikrát zakázané organizace, v současnosti vychází jako měsíčník pod názvem *Skaut-Junák* – viz Šantora 2012: 192 a Nosek 1999: 179.

Vpřed byl před příchodem Jaroslava Foglara, kterého do redakce přivedl jeho bývalý spolupracovník Karel Bureš se slibem výhodných finančních podmínek a tvůrčí nezávislosti, dětským čtrnáctideníkem s pro cílovou skupinu nezajímavým obsahem, a tudíž ztrátovým podnikem. Foglar po svém nástupu nenechal ve *Vpředu* kámen na kameni, změnil periodicitu ze dvou týdnů na týden, obměnil většinu redakce za své spolupracovníky z *Mladého hlasatele*, k jehož odkazu se časopis otevřeně hlásil, a naprostou většinu obsahu. Znovu pracuje se čtenářskými kluby a na stránkách časopisu vychází jeho romány. Pod Foglarovým vedením se stal *Vpřed* během krátké doby tehdejší nejodebíranějším časopisem pro mládež v Československu - třetím „foglarovským“ ročníkem pak *Vpřed* pokoří hranici 210 000 výtisků a stává se tak druhým nejúspěšnějším dětským časopisem naší historie hned po *Mladém hlasateli*. (Nosek 1999: 191-195; Zapletal 2007: 229-230; Novák 2008: 108; Švejdová 2008: 115)

Jak se však u nás politická orientace stále více přiklání ke komunismu, začíná na adresu *Vpředu* i Foglara samotného přibývat ideologicky podmíněná kritika. *Vpřed* se přizpůsobuje „požadavkům doby“ a vše vyvrcholí po únoru 1948, kdy je předsednictvem Svazu české mládeže rozhodnuto, že se *Vpřed* a *Junák* v nedaleké budoucnosti sloučí, a to pod záminkou, že mnohé děti odebírají oba tyto časopisy, takže se jejich sloučením ušetří nedostatečný papír i peníze čtenářů. Taktéž Jaroslav Foglar se stává nežádoucím. Po dvou a čtvrt roce radostné práce je osudem znovu zdrcený Foglar donucen z *Vpředu* odejít a čtvrtý ročník tohoto časopisu vychází v září 1948 jako *Junáci, vpřed!* už bez něho. (Nosek 1999: 196-197)

Vyhazov z *Vpředu* byl koncem Foglarovy profesionální redaktorské kariéry - třebaže později bude opět spolupracovat s *Junákem* (u něhož odmítne v roce 1968 další šéfredaktorskou nabídku), časopisem *ABC* a dalšími periodiky jako *Pionýr*, *Naše rodina* aj., jeho žurnalistická tvorba už nikdy nebude tak výrazná jako v *Mladém hlasateli*, poválečném *Junáku* či *Vpředu*. Jediný „jeho“ časopis, který mu zbyl, byl oddílový časopis *Dvojky Čigoligo* (někdy pod názvy *Originál Váša*, *Pomalago* či *Gonio*), který vydával pro chlapce z oddílů nepravidelně, později coby měsíčník, s přestávkami od roku 1929 do roku 1988 (celkem asi 1 200 stran textu) a který jeho nástupci vydávali, třebaže v nepravidelné periodicitě a s dlouhými odmlkami, i potom, co Foglar pro *Čigoligo* psát přestal.

(Zapletal 2007: 173-175, 230; Švejdvová 2008: 115) Zatím poslední, mně známé a prokazatelně vydané číslo je z prosince 2010.²⁵

5.5 Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog

K uvedení tohoto veřejné obrazu použiji zkrácenou citaci Miloše Zapletala (2007: 86-87) z výňatku literární kritiky Bedřicha Bössera, jak byla otištěna v roce 1964 v časopise *Zlatý máj*: „Ani jako literární kritik, ať už mám jakékoli mínění o estetických kvalitách jeho knížek, nemohu a ani nemám právo ignorovat jejich pedagogickou sílu, jejich mimořádně jednoznačný a přitom kladný účín na malé čtenáře, protože mistrně si dovede získat děti jako jen málokdo [...].“

Jaroslavu Foglarovi se podařilo prostřednictvím spisovatelské a redaktorské činnosti rozšířit svůj pedagogický vliv z malého oddílového kolektivu až na velice rozsáhlou skupinu československé mládeže, která šla kvantitativně do statisíců. Speciální pozornost si zaslouží jeho čtenářské kluby (případně čtenářské kroužky), kterým se budu věnovat v této podkapitole.

Podle Zapletala (2007: 53-54) čtenářské kluby, objevující se poprvé v *Mladém Hlasateli* v roce 1937, vznikly mj. za účelem organizování dětských odběratelů postrádajících skautskou zkušenost – byť s využitím skautské programové náplně a družinové struktury. Tomu odpovídají i Foglarova slova z jeho autobiografie v kapitole *Zakládám čtenářské kluby*: „Já v duchu viděl hochy a děvčata v zapadlých vesnicích či malých městečkách, kde nebyla žádná příležitost k nějakému hrdinskému činu, a přece bylo nutné dát nějakou náplň jejich volnému času! Tak jsem razil myšlenku, aby se hoši a děvčata sdružovali do malých, nejméně čtyřčlenných part s určitými pravidly a zákony, a já že jim budou v *Hlasateli* na klubovní stránce psát různé pokyny a návody k užitečné činnosti, kterou by byli schopni provozovat.“ (Foglar 1997: 123)

Dvorský (2011: 33) a Novák (2008: 107) doplňují, že si byl Foglar dobře vědom toho, že ne každé dítě chce či má možnost být členem skautského oddílu, a proto je nutné i neskautům nabídnout smysluplný program, který je bude vhodnou formou pobízet

²⁵ Některé z těchto *Čigolig* (vč. mnou zmiňovaného) je možné dohledat na webových stránkách Dvojky – viz Petrлік 2011.

a motivovat k tomu, aby se z nich staly rozvinuté a morálně pevné osobnosti. To bylo podle Dvorského (2011: 33) také důvodem, proč „klukům z ulice“ adresoval většinu své redaktorské práce a více než polovinu svých knih, z nichž se jen 8 věnuje přímo skautským či jiným oddílům, kdežto zbylých 11 popisuje chlapecké mikrokolektivy, jako jsou školní party či čtenářské kluby sdružené okolo jím redigovaných časopisů. A právě čtenářské kluby jsou podle Dvorského vrcholem Foglarovy propagace klubovního života i mimo oficiální strukturu organizací zabývajících se prací s dětmi a mládeží, s Junákem v první řadě. V tom byl Foglar jedním z průkopníků.

Výzva k zakládání čtenářských klubů měla strhující odezvu. Už během prvních dvou měsíců vzniklo 200 klubů a další bez ustání přibývaly až do května 1941, kdy byl *Mladý hlasatel* zakázán – to už jich bylo zaregistrováno 24 600 a jejich prostřednictvím byl Foglar v pravidelném kontaktu odhadem se 100 000 dětí z celé země (klub musel mít min. 4 členy, byly ale i kluby vícečlenné), třebaže je potřeba počítat s tím, že některé kluby nevyvíjely činnost a určitý počet z nich byly „zakuklené“ skautské oddíly od října 1940 postavené mimo zákon. (Foglar 1997: 123-124; Dvorský 2011: 38; Zapletal 2007: 54; Nosek 1999: 84, 146) I v tom Jaroslavu Foglarovi nahrávala doba, oficiální dětské organizace většinou nemohly normálně fungovat, což se čtenářských klubů netýkalo. (Novák 2008: 107; Zapletal 2007: 54; Nosek 1999: 188)

Od okamžiku založení prvních čtenářských klubů přichází podle Švejdové (2008: 115) Foglarova nejúspěšnější éra, kterou charakterizuje jako éru interaktivity. Třebaže členství v klubu nenabízí prakticky žádné výhody, je Foglar - vybízející k poctivosti, slušnosti a ušlechtilosti - svými čtenáři pochopen, vyburcovává je k aktivitě. Následně se s obrovským entuziasmem ujímá časově vyčerpávajícího řízení klubů, jak sám později vzpomíná: „*Byla to úplná lavina, záplava přihlášek, a chodily pořád nové a nové, i přes prázdniny. A já byl ve svém živlu! Zapisoval jsem přihlášené kluby, psal jsem pro ně náměty k činnosti ve zvláštní rubrice Hlasatele, ze které se později vyvinula celá stránka s názvem Klubovní záležitosti [...]* Dal jsem natisknout členské průkazky a vyrobit plechové odznaky, což se klubům posílalo zdarma. Každý klub měl členskou povinnost poslat do redakce alespoň jednou měsíčně hlášení o své činnosti, a tak se korespondence rozrůstala [...].“ (Foglar 1997: 123-124)

Po záboru Sudet se členi stovek čtenářských klubů z této oblasti přes stránky *Mladého hlasatele* opětovně kontaktovali a pokud to bylo možné, tak obnovili fungování na jiných místech republiky - až taková byla v některých klubech soudružnost a vůle

pokračovat. S okupací celé země a druhou světovou válkou se však podmínky pro činnost čtenářských klubů neustále zhoršovaly - nesměla se veřejně používat jejich čísla, členové klubu nesměli nosit kroje, pořádat veřejné akce apod. Vše vyvrcholilo zákazem *Mladého hlasatele* v květnu 1941, kdy přišel Foglar o možnost promlouvat ke klubům v rubrikách tohoto časopisu. I tak stovky z nich dále setrvaly v činnosti, některé i po celou válku – například klub číslo 9905 „Věrní kamarádi“ si v listopadu 1940 slíbil, že se udrží až do osvobození, transformoval se naoko ve sportovní klub a v roce 1946 byl zakládajícím čtenářským klubem časopisu *Vpřed*. (Nosek 1999:146,187-188, 190; Raba 2005: 138-139; Zapletal 2007: 54; Foglar 1997: 124)

Naděje na pokračování klubové činnosti v napojení na dětské časopisy svitla Foglarovi v roce 1943 - překvapivě v proněmeckém časopise Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, jehož cílem bylo vychovávat českou mládež ve fašistickém duchu. Tento časopis se jmenoval *Správný kluk*, byl to čtrnáctideník o poměrně vysokém nákladu (150 000 výtisků) a působili v něm i někteří z přispěvatelů známých prvorepublikových periodik. Čtenářské kluby, kterým se ale tentokrát říkalo čtenářské kroužky, dostal na starost Jaroslav Foglar, ačkoliv byl stejně jako ve svých mladohlasatelských začátcích jen externím spolupracovníkem, a ne členem redakce. I když se kroužky musely vypořádávat s celou řadou omezení a dívčí kroužky se nemohly registrovat vůbec, jejich počet rychle narůstal - přešly pod ně totiž stovky bývalých čtenářských klubů. Počet čtenářských kroužků se nakonec vyšplhal až na 4 000. (Nosek 1999: 146-147)

Tyto kroužky byly podle Noska (1999: 148) řízeny nikoliv redakcí, ale samotným Foglarem, který je vedl ve stylu původních čtenářských klubů *Mladého hlasatele*. To samozřejmě nemohlo dlouho vydržet - trvalo jen zhruba půl roku, než vše „prasklo“. Jeden z kroužků se tehdy kvůli své činnosti dostal do konfliktu s pověřencem Kuratoria a poté co se jeho členové odvolávali na Jaroslava Foglara, začalo vyšetřování. Foglarovi byl udělen zákaz další spolupráce s časopisem s odůvodněním, „že vede mládež v duchu republikánském a nikoli kuratorijním, čili profašistickém.“ Foglar se naivně pokoušel protestovat, nakonec měl štěstí, že se vyhnul trestnímu řízení. Nicméně to byl konec „foglarovských kroužků“ ve *Správném klukovi* a posléze i konec kroužků samých, jelikož redakce je po Foglarově odchodu nezvládla organizovat.

Po válce Jaroslav Foglar obnovil čtenářské kluby v časopise *Junák* a potom co přešel do časopisu *Vpřed* i v něm. V té době bylo registrovaných přes 12 000 klubů, třebaže

byly obnoveny dříve zakázané dětské organizace a třeba Junák tehdy prožíval svůj největší rozkvět, kdy měl i z důvodu propagování skautingu ve Foglarových knihách až 250 000 členů. (Zapletal 2007: 54; Motýl 2007) Jak už ale bylo řečeno, ani v tomto časopise nebylo dopřáno Foglarovi mnoho času a po jeho vynuceném odchodu se začaly stahovat mraky i nad čtenářskými kluby. Ty byly přejmenovány na čtenářské kroužky (jako ve *Správném klukovi*) a jejich členové skládali slib ve znění: „*Slibuji, že budu hájit jednotu naší mládeže a budu jednat tak, abych byl pokládán za jejího vzorného příslušníka.*“ Kvůli podobným změnám klesl počet klubů, kterých bylo o letních prázdninách 1948 přes 10 000, do února 1949 na 311 a do konce roku pak zanikly úplně. (Nosek 1999: 197) Poslední kontakt s obdobou čtenářských klubů měl Jaroslav Foglar v časopise *ABC*, s kterým spolupracoval v letech 1963-1966. V něm řídil klubovní rubriku a měl na starosti 100 klubů tohoto časopisu. (tamtéž, s. 159) To už však byla jeho klubová labutí píseň.

Pokud čtenářské kluby Jaroslava Foglara hodnotíme jako produkt volnočasové pedagogiky, vidíme, že je maximálně využito žádoucích účinků médií na příjemce – Foglar skrze klubovní dimenzi časopisů (ale nejen jí) socializuje, učí, definuje sociální skutečnost, vymezuje, co je a co není správné a nabádá k pozitivní změně osobnosti, tvrdí Švejdvová (2008: 118). Důležité je, že přímo poskytuje návod k dosáhnutí toho, o čem ve svém díle píše. Nejznámějším takovýmto návodem - vycházejícím z dětské potřeby soutěžit - je pak lovení třinácti bobříků, původně z románu *Hoši od Bobří řeky*.

U pedagogické koncepce Jaroslava Foglara je patrná inspirace skautingem, jehož cílem je všestranný rozvoj dítěte cestou od výchovy k sebevýchově. Zrovna tak jako skauting, kteroužto metodiku Foglar znal dobře jako málokdo jiný, se zaměřuje na činnost malých dětských skupin, jejich prostředí a na aktivity v přírodě. Prostřednictvím mikrokolektivů čtenářských klubů uspokojoval potřeby jedince, dal mu program pro jeho volný čas. Foglar poskytl klubům pouze základní rámec, zajistil jeho členům pocit, že mají své místo ve skupině vrstevníků a nabízel jim činnost, ale kluby de facto fungovaly jako silně autonomní jednotky. Foglar jim byl daleko spíše průvodcem a rádcem než vedoucím - a v tom tkvěla přitažlivost této myšlenky.

Švejdvová (2008: 116) se zase domnívá, že hlavním faktorem úspěchu Foglarových čtenářských klubů byl jeho intenzivní osobní zájem. Skutečnost, že Foglar tisíce klubovních hlášení četl a odpovídal na ně, že mezi stovkami vzkazů našel konkrétní jedinec vzkaz pro svůj klub, a z toho pramenící pocit důležitosti a sounáležitosti. Švejdvová to dokládá

několika Foglarovými vzkazy z klubové stránky časopisu: „*Klub Černých jezdců Vás upomíná o pátku.*“ „*Smiřte se.*“, „*Sdělte, co se děje ve vašem klubu nyní, po odchodu Pavla!*“

Vedení čtenářských klubů bylo důležitou a neopomenutelnou součástí života Jaroslava Foglara, to se koneckonců promítá i do jeho knih: „*Přihlásili jsme se potom v redakci časopisu ABC mladých techniků a přírodovědců do jeho turistické stovky pionýrských Raketových posádek. Redakce nám udělila pořadové číslo a schválila nám náš název Ztracená stopa. Jednou měsíčně jí posíláme hlášení o své činnosti.*“ (Foglar 1967:7)

V této podkapitole jsem nastínil a do kontextu uvedl veřejný obraz Jaroslava Foglara coby volnočasového pedagoga se zřetelem k jeho klubovní činnosti. Didaktickou stránkou jeho literárního díla se budu podrobněji zabývat v rámci kapitoly 6, konkrétně v podkapitolách 6.1 Foglarovky jako morální kodex a 6.2 Foglarovky jako aktivizační text.

5.6 Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů

Jaroslav Foglar se proslavil nejen jako spisovatel, ale i jako komiksový scénárista. Nejznámějším Foglarovým komiksem jsou bezesporu kultovní *Rychlé šípy*, které zcela zastínily jeho další komiksovou tvorbu, třebaže byla poměrně rozsáhlá a zahrnovala komiksové seriály jako *Svorní gambusíni*, *Medvědí družina*, *Kulišáci*, *Pim a Red* a další. *Rychlé šípy* daly vzniknout i románové trilogii, byly zfilmovány, zdramatizovány i jinak umělecky zpracovány. Jejich okřídlené výroky se staly součástí našeho každodenního slovníku a objevují se často i v médiích. Tématika Rychlých šípů (v komiksu a románech) je úhelným kamenem této podkapitoly, zájemce o další Foglarovy komiksy a postavy v nich vystupující odkazují na knihu Václava Noska *Jestřábí perutě* a další relevantní zdroje.

Poprvé se příběh Rychlých šípů objevil 17. prosince 1938 v 7. čísle IV. ročníku časopisu *Mladý hlasatel* a to pod názvem Černí jezdi řadí. Od té doby byly pravidelnou součástí tohoto časopisu až do jeho zákazu 17. května 1941, ačkoliv Foglar původně předpokládal, že komiks po několika týdnech skončí. To se ale nestalo, jelikož pozitivní zpětná vazba předčila veškerá očekávání a výrazně ovlivnila prodejnost *Mladého hlasatele*. (Švejdvová 2008: 115,118; Dvorský 2010: 38-40; Nosek 1999: 76, 124, 126, 187)

Právě *Rychlým šípům* vděčíme za vznik silné tradice našeho původního komiksu, třebaže nebyly prvním ani jediným komiksem, který v *Mladém hlasateli* vycházel -

československou premiéru si zde například odbyla i dodnes oblíbená postavička Mickey Mouse či Kačera Donalda. (Švejnová 2008: 118-119; Nosek 1999: 188) Jaroslav Foglar se podle Dvorského (2011: 40) těmito americkými komiksy a k tomu filmovými groteskami beze vší pochybnosti inspiroval - novátorským a uhrančivým však nebyl nápad vydávání komiksu, ale koncept *Rychlých šípů*, které se staly prvním českým původním komiksem výchovného ražení, čerpajícím navíc z ryze domácího prostředí.

Rychlé šípy se odlišovaly od ostatních komiksů tím, že nabízely zajímavé příhody, jež se dají zažít v životě běžného československého chlapce, také zpracováváním reálného prostředí a aktuálností (příběhy byly vztaženy k aktuálnímu ročnímu období či k dobovým událostem). Zcela zásadním a originálním pak bylo intertextuální propojení *Rychlých šípů* s dalšími díly Jaroslava Foglara (hlavně s romány ze stínadelské trilogie, ale skrze lovení bobříků například i s *Hochy od Bobří řeky*) a s jeho čtenářskými kluby. Vždyť i *Rychlé šípy* byly později představeny jako čtenářský klub *Mladého hlasatele* číslo jedna a ve svých příbězích někdy reagovaly i na výzvy redakce tohoto časopisu. (Švejnová 2008: 118-119; Nosek 1999:133)

Foglar se až do své smrti snažil mystifikovat veřejnost tvrzením, že klub *Rychlé šípy* doopravdy existoval. Jedním z důvodů tohoto počínání bylo, že se *Rychlé šípy* měly stát příkladem hodným následování pro reálné čtenářské kluby. (Dvorský 2011: 38, 44, 46) Jaroslav Foglar (1997: 127) ve své autobiografii uvádí: „Chtěl jsem začít na zadní stránce *Hlasatele* otiskovat nějaký neobvyklý a dlouho běžící obrázkový seriál. [...] A tu jsem narazil na partu výborných chlapců, velmi podnikavých, statečných, kteří o úžasná dobrodružství takřka zakopávali na každém kroku [...] a já je přiměl, aby si založili náš čtenářský klub. Což se také stalo. Po různých příhodách si dali název *Rychlé šípy*, a můj sen se začal naplňovat.“

Jak připomíná Dvorský (2011: 42, 46), už v dobách *Mladého hlasatele* se fanoušci *Rychlých šípů* snažili na Foglarovi vyzvědět, zda klub číslo jedna opravdu existuje a kde se dá nalézt – až tak sugestivně a plasticky tyto postavy na tehdejší dětské čtenáře působily. To byla voda na Foglarův mlýn, nejenže nic neprozradil, naopak tuto mystifikaci dále rozvíjel. Například v jednom dílu komiksu popisuje, jak čtenáři *Mladého hlasatele* *Rychlé šípy* téměř vystopovali a jindy zase jak on sám s *Rychlými šípy* komunikuje a zadává jim úkoly. I po válce, když začaly *Rychlé šípy* opět vycházet, si Foglar pohrával s myšlenkou, že budou jeho postavy přirozeně stárnout, aby vypadaly reálně, ale nakonec je zakonzervoval,

a tak zůstali chlapci už natrvalo - což samozřejmě při jejich třetím vydávání na konci 60. let, kdy by členům Rychlých šípů bylo okolo pětáctyřiceti, legendu, že Foglar píše o dobrodružstvích, které klub zažil přednedávnm, notně narušilo.

Komiks byl od prvních čísel neuvěřitelně populární. Dvorský (2011: 38-39) vidí příčinu ve faktu, že vycházel v kvalitním a oblíbeném časopise a pak také v politické situaci, kdy okupace a válka vyvolávala potřebu relaxačního tisku, který by pomohl alespoň na chvíli zapomenout na neradostnou realitu všedního dne. Svůj vliv mělo i to, že byl zakázán časopis *Skaut-Junák* a většina jeho čtenářů začala náhradou odebírat *Mladého hlasatele*. Foglar zkrátka přišel se svým komiksem ve správný čas.

Rychlé šípky vládly tehdejšímu dětskému světu, pozitivní ohlas na ně byl tak obrovský, že se Jaroslav Foglar rozhodl napsat o Rychlých šípech román *Záhada hlavolamu*, který je na pokračování otiskován v *Mladém hlasateli* a v roce 1941 vychází v nakladatelství Kobes a synové knižně. Redakce vlny zájmu dokonale využila – jelikož mnozí z čtenářů neměli stará čísla časopisu s prvními příběhy milovaného klubu, byl vydán sešit *Rychlé šípky a jejich 65 úžasných dobrodružství*, který byl několikrát dotiskován a nakonec dosáhl nákladu 180 000 výtisků. Také byl vyráběn model ježka v kleci, jehož prodej byl podpořen výborným marketingovým tahem, totiž vypsáním soutěže o jeho vyjímání. (Nosek 1999: 76-77, 188-189) Blízký Foglarův přítel a tehdy dorůstající chlapec Jiří Raba na tuto mánii, kterou ale brzy pohřbil zákaz vydávání *Mladého hlasatele*, s humorem vzpomíná: „Čtenáři přišli i o senzační sdělení, jak se podařilo Tondovi Kroupovi dostat ježka z klece: Na sdělené místo se dostavilo mnoho mladých dychtivých diváků, třebaže Tondovi příliš nevěřili. Ale on nezklamal. Otevřely se vrata do dvora, tam stál Tonda Kroupa, vedle něho veliká klec a v ní jeho spolužák Ježek. Ježka se mu podařilo z klece dostat a oběma pak spasit se útekem.“ (Raba 2005: 139)

Po válce vycházely *Rychlé šípky* v časopise *Junák* a po Foglarově odchodu do *Vpředu* na stránkách tohoto časopisu. Aby Foglar navázal na předválečnou tradici, připomněl *Rychlé šípky* čtenářům a seznámil s nimi novou generaci dětí, provedl podle Dvorského (2011: 40-44) velmi chytrý tah, který navíc podpořil jeho mystifikaci, že jsou Rychlé šípky skutečným čtenářským klubem. V časopise začaly vycházet příběhy o chlapcích Písklounovi a Tloušťíkovi, kteří při svých toulkách městem náhodou narazí na protivníky Rychlých šípů – Bratrstvo Kočičí pracky. V tu chvíli jim dochází ohromující věc: „Objevíli jsme Bratrstvo Kočičí pracky! Tak to přece jen nejsou vymyšlené osoby! [...] To je úžasné! –

Objevili jsme vlastně místa, kde žijí Rychlé šípy. Protože tam, kde je Bratrstvo Kočičí pracky, tam jsou i ony!“ (Foglar 2009: 125) Oba protagonisté se v příběhu nakonec s Rychlými šípy setkají, ale vše provází příslušné utajení, takže čtenářům se dostane jen informace, že Rychlé šípy skutečně existují – a víc už nic. Pískloun a Tloušťík se po pár dílech vytrácí, ale půda pro staronový komiks, jak trefně podotýká Dvorský (2011: 44), je připravena.

Zájem o něj je opět mohutný, a tak Foglar začíná psát druhý díl stínadelské trilogie *Stínadla se bouří*, který vycházel na pokračování přímo v časopise jako předtím *Záhada hlavolamu* v *Mladém hlasateli*. Mezitím se ale stává politicky nežádoucím autorem, takže knižně román po dlouhá léta nemůže vyjít. Poprvé vychází v Polsku v roce 1958, česky pak až v roce 1970 v Olympii. Poslední tři díly *Rychlých šípů* ve *Vpředu* už nesměly obsahovat komiksové bubliny, jelikož tato praxe byla označena za buržoazní – naopak se klub účastní Stavby mládeže. Nakonec byly *Rychlé šípy* nahrazeni nejprve komiksem o „českém pionýru“ Dr. Emilu Holubovi a později komiksem *Jiskrovci* (i ten kreslil Fischer), jehož postavy členy *Rychlých šípů* připomínaly, ale byly „politicky uvědomělejší“ – třeba se přihlásily do Pionýra. Komiks *Rychlé šípy* do srpna 1948, kdy byl Foglar z *Vpředu* vyhozen, dosáhl celkem 220 dílů. (Nosek 1999: 76-79, 130, 196-197; Dvorský 2011: 40)

Nová éra *Rychlých šípů* přišla při politickém tání v roce 1968. V obnoveném *Skautu-Junáku* je otištěna ukázka komiksu a vyhlášen konkurz na nového kreslíře, jelikož původní kreslíř dr. Fischer mezitím zemřel. Konkurz vyhrál Marko Čermák a ve dvojčísle 5-6 z listopadu 1968 vychází po 20 letech nový příběh *Rychlých šípů*. Další už vycházejí ve stejnojmenném časopise *Rychlé šípy*, který existoval mezi lety 1970-1971 a který byl na velkoobjemové výrobě tohoto komiksu založen. To však vedlo k tomu, že Foglar začal „vykrádat sám sebe“, kupříkladu nechal pro účely *Rychlých šípů* překreslit některé díly svého komiksu *Kulišáci*, jenž byl publikován v časopise *ABC* mezi lety 1963-1966, což se ne vždy povedlo, třebaže Marko Čermák si poměrně rychle a s úspěchem našel cestu, jak pracovat s „foglarovskou poetikou“. Také téměř vymizel didaktický charakter, který komiks měl od svých prvních dílů a zůstali jen sympatičtí hrdinové se svými dobrodružstvími. Celkově komiks *Rychlé šípy* za celou dobu vydávání, ať už v jakémkoliv časopise a ztvárňovaný jakýmkoliv kreslířem²⁶, dosahuje 316 pokračování²⁷. (Nosek 1999: 131-133, 182-183)

²⁶ Fischer – 213 dílů, Junek – 8 dílů, Bohumír Čermák – 3 díly, Marko Čermák – 92 dílů – viz Nosek 1999: 131-133. Srovnej s poznámkou pod čarou číslo 27.

Vše ale vzalo za své v průběhu normalizace, Foglar a s ním i *Rychlé šípy* se dostali zpět na index, a tak alespoň píše „do šuplíku“ poslední díl stínadelské trilogie²⁸ *Tajemství Velkého Vonta*. Dopsal ho v roce 1977, ale poprvé vyšel až v roce 1986 v západoněmeckém exilovém nakladatelství Obrys/Kontur, které získalo tajně vyvezený rukopis románu, a v Československu dokonce až v roce 1990 v souborném vydání celé stínadelské trilogie pod názvem *Dobrodružství v temných uličkách*, jež bylo velice úspěšné a získalo 3. místo v anketě vyhlašované Národní knihovnou - Kniha roku 1990. Ani to však nebyl poslední velký úspěch Foglarových *Rychlých šípů*. Pár měsíců před jeho smrtí vyšlo - ve vysokém nákladu a s několika bezprostředně navazujícími dotisky kvůli velkému zájmu veřejnosti - souborné knižní vydání komiksů *Rychlé šípy* obsahující do té doby všechny vydané příběhy legendární pětice. Tato kniha byla, mimo dalších ocenění, vyhlášena nejčtenější knihou roku 1998 v kategorii „fiction“. (Dvorský 2011: 79-81, 141-143)

Analýzou fenoménu *Rychlých šípů* se zabýval například teoretik umění Zikmund-Lender (2009). Podle něj komiks nese silné výchovné poselství, ale také obsahy ideologické. Je zaměřen politicky liberálně a dominantně maskulinně. Zřetelný je také jeho marketingový podtext. Pro Jaroslava Foglara, jakožto bývalého kmenového pracovníka propagačního oddělení Melantrichu, nebyl marketing vůbec věcí neznámou, a to se také v jeho díle viditelně projevuje. V *Rychlých šípech* jsou časopisy - *Mladý hlasatel*, později *Vpřed* - subtextem i kontextem celého příběhu, redakce je prezentována jako skrytý iniciátor vši organizovanosti a dobrodružství, což je otevřenou i skrytou reklamou časopisu, na jehož stránkách komiks vychází. Redakce je někdy přímo vyobrazená i v příběhu.²⁹ Jedná se o „marketingovou masáž zabalenou do poutavých Foglarových narácí“, dodává Zikmund-Lender (2009).

²⁷ Informace Noska, že komiks dosáhl 316 dílů, je zastaralá, k roku 2015 existuje 317 pokračování – v *Prvním sborníku nezávislých foglarovců* z roku 2009 měl premiéru prozatím poslední díl *Rychlých šípů* s názvem *Rychlé šípy u železničního mostu*, který Marko Čermák nakreslil dle pracovního scénáře objeveného ve Foglarově pozůstalosti – viz Zachariáš, Trkovský, Stegbauer 2009.

²⁸ Jaroslav Foglar plánoval k existující trilogii napsat ještě další díl pod pracovními názvy *Kdo byl Jan Tleskač?*, *Stínadla se bourají* či *Stínadla se budou bourat?*, ale do své smrti stihl napsat pouze jednu stranu. Více informací viz Dvorský 2011: 68-69.

²⁹ Viz například příběhy *Černí jezdcí se smířují* a *Rychlé šípy v redakci* (Foglar 2009).

5.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec

„Nikdo nedovedl nosit učení takovým způsobem jako Ruda. Nikdo nedovedl odhazovat kadeře vlasů z čela tak elegantně a nenuceně jako Ruda! Nikdo se neuměl tak usmívat jako Ruda, ani uklánět u tabule, ani běhat s takovou svižností se schodů ani s takovou vznešeností vesele salutovat na pozdrav... Nikdo, nikdo, Nikdo! Petr byl o tom přesvědčen.“
(Foglar 1969: 16)

Po smrti Jaroslava Foglara se objevilo mnoho spekulativních teorií, jež tvrdily, že byl homosexuál, dokonce pedofil. Tyto teorie byly podepírány opěvováním chlapeckého těla, líčením chlapeckého přátelství a absencí žen a dívek v jeho pracích³⁰, dále Foglarovým celoživotním působením mezi chlapeckou mládeží a staromládeneckým způsobem života s matkou. (Pešek 2011)

U počátků těchto medializovaných spekulací stál MUDr. Jaroslav Hanzel³¹, který údajně zapůjčil rozsáhlou cyklostylovanou lékařskou zprávu o Foglarově homosexualitě redaktorovi *Reflexu* Janu Potůčkovi s podmínkou, že ji nezveřejní a nebude pořizovat její kopie. Potůček (2004) ji vyhodnotil jako velmi amatérskou analýzu opírající se pouze o pasáže z Foglarových knih, deníků a o vyjádření některých bývalých členů Dvojky. Později také potvrdil její existenci Petru Blahušovi, který pro *Reflex* připravoval článek *Agent Jaroslav Foglar*, v němž je v souvislosti s lékařskou zprávou citován. (Blahuš 2002) Hanzel (2005) existenci takovéto zprávy důrazně popírá a argumentuje tím, že v dané době byl pouze sekundárním lékařem bez atestace, nikoliv ošetřujícím lékařem Jaroslava Foglara. Navíc by byl vázán lékařským tajemstvím a domnělou zprávu by tedy Potůčkovi poskytnout ani nemohl.

I tak ale Hanzel (2005) trvá na tom, že byl Foglar gay, a navíc tvrdí, že má průkazné svědectví usvědčující Jaroslava Foglara ze spolupráce s gestapem, k níž byl přinucen vydíráním na základě dvou případů gestapem zaznamenaného přímého projevu jeho menšinové sexuální orientace. Tu Hanzel považuje za plně rovnocennou té heterosexuální, jako nezadatelné právo člověka mít svou vlastní sexualitu a vymezuje se vůči Blahušově článku, který homosexualitu, podle jeho názoru, primitivně popisuje jako slabost. Dále

³⁰ Této problematice bude vyhrazena následující podkapitola 5.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor.

³¹ Už o něm byla řeč v souvislosti s literární rehabilitací Jaroslava Foglara v 80. letech – viz s. 5 této práce.

k Foglarovi (poněkud nesrozumitelně) dodává: „*Pokud jde o J. Foglara, tak právě díky jenom z knih vyvěrajícímu jemu blízkému homoerotickému cítění mohl takto vytvořit vedle dnes na příbězích pozapomenuté moralizující a tím dříve prospěšné dětské literatury dnes dětmi pro jiné zájmy k dnešnímu světu již tak nevyhledávané, jde vždy z hlediska lidského a nadto lékařského nadhledu o sexuálně neškodnou literaturu dětského věku.*“ (Hanzel 2005)

Představa Foglara-gaye vyprovokovala řadu diskusí a někteří autoři začali psát o množství sexuality, jež podle nich obsahuje Foglarovo dílo. Například Stanislav Komárek (2011) ve své esejí zastává názor, že jednou z příčin masové obliby foglarovek je jejich ztvárňování tabuizovaných citových vazeb mezi dospívajícími chlapci, a to i vůči jejich dospělým mužským vzorům. Doslova píše: „*Zatímco řekněme starořecká společnost se svým společenským životem, pedagogikou i klepy točila kolem tohoto tématu jakožto centrálního, jeho potlačování na vědomé úrovni vede k nadšené oblibě knih Foglarova typu. Ty sice meziklukovské lásky pojednávají poměrně otevřeně, ale jaksi pod slupkou a zlehka lechtají limbický systém početného čtenářstva, které může setrvat v pocitu, že se ho to vlastně netýká.*“

Jan Stern (2005) zase tvrdí, že *Chata v Jezerní kotlině* je o lásce autorem nepřiznané ale zároveň ani nezatajované, o lásce kterou Pavel Zeman pociťuje ke svému příteli - „lásce předtělesné“, jež je metaforou „lásky předheterosexuální“.

S názorem, že se sexuální orientace Jaroslava Foglara vymykala heteronormativním představám, se můžeme na veřejnosti potkat poměrně často a podporuje ho i vyjádření sexuologa Petra Weisse, podle něhož byl Foglar, spolu s některými dalšími známými autory literatury pro děti a mládež, pedofil. (Nový čas 2002) Za homosexuálního pedofila³² ho ostatně považují i sami někteří pedofilové. (Žák 2012: 86; Dan 2013)

Vzhledem k rozšíření tohoto názoru může být - ale také nemusí (problematika by si zasloužila vlastní zkoumání) - signifikantní jazyková úprava Foglarových knih v různých vydáních. Například rozdíl v pasáži textu *Hochů od Bobří řeky* v III. vydání z roku 1940 a v XIII. vydání z roku 1991³³:

³² Nutno podotknout že za pedofila nekriminálního, tj. pedofila jenž se vyrovnal se svou sexuální orientací a nepřekračuje obecně respektované mravní a právní normy – více informací viz Žák 2012.

³³ Pro úplnost dodávám, že Jaroslav Foglar se dožil obou těchto vydání. Ale i fakt že k zmiňované jazykové úpravě došlo už před jeho smrtí, tedy v období ,kdy se jeho sexualita ještě neřešila veřejně v médiích, nám může leccos napovědět.

*„Ale teď nastoupil k závodu Mirek! Měl tělo ohebné a pružné jako kočka. Bosé nohy v krátkých kalhotách nad kolena přešlapovaly netrpělivě a každý sval v nich jen hrál. [...] Jeho tělo bylo jedinou napnutou strunou, smršťující se a opět vymršťující při shýbání se pro kameny a při skocích přes keříky. [...] Nevykonal jediného pohybu zbytečného. Celou mrštnost svého **skvostného** (zvýraznil M. P.) těla vložil do závodu.“ (Foglar 1940: 26)*

„Ale teď nastoupil k závodu Mirek! Měl tělo ohebné a pružné jako kočka. Bosé nohy v krátkých kalhotách nad kolena přešlapovaly netrpělivě a každý sval v nich jen hrál. [...] Jeho tělo bylo jedinou napjatou strunou, smršťující se a opět se vymršťující při shýbání pro kameny a při skocích přes keříky. [...] Nevykonal jediný pohyb zbytečně, veškerou mrštnost svého těla vložil do závodu.“ (Foglar 1991: 24)

Pokud pomínu pro nás nerelevantní a jazykovou normou či územ vysvětlitelné rozdíly v textu jednotlivých vydání („kalhotách“ – „kalhotách“ apod.), je přinejmenším zajímavé vynechání slova „skvostného“ ve vydání z roku 1991. Argument že bylo toto slovo vynecháno, protože je současným dětským čtenářům neznámé či vzdálené, neobstojí, jelikož je v totožném vydání použito na jiném místě - tentokrát ne v souvislosti s atletickým tělem Mirka, ale v souvislosti s osobností Roy Farella, chlapce z Rikitanova příběhu: *„Později se povídalo na stanici Jezerní kutací společnosti, že daleko od Sluneční zátoky na dně kaňonu lovci našli ohlodané kosti nedorostlého člověka, a kdosi míní, že to mohly být pozůstatky Roye Farella, **skvostného** (zvýraznil M. P.) chlapce od Bobří řeky.“* (tamtéž, s. 48) Nabízí se otázka, proč k této úpravě došlo? Bylo snad „skvostné tělo“ v románu pro chlapce od tehdy 84 let starého spisovatele „už trochu moc“?

Obdivovatelé Foglara spekulace související s jeho sexualitou většinou odmítají. Důkazem Foglarova vztahu k chlapcům jakožto vztahu výhradně výchovného, pedagogického a nesexuálního je podle Zapletala (2007: 240-242) fakt, že si ze stovek chlapců s kterými po desetiletí pracoval, nikdy žádný z nich na sexuální obtěžování či zneužívání z jeho strany nestěžoval.

Častým argumentem je také to, že během svého života prožil několik milostných vztahů s ženami, jak je popisuje jeho autobiografie a některá další svědectví. Dokonce měl podle svého deníku ještě ve stáří erotické sny, ve kterých byly objektem sexuální touhy vždy ženy, a nikdy ne muži. (Bauer 2001-2010) Uvádím zde výběrově dva texty, jež se týkají jeho intimních vztahů k různým ženám:

„Ale známost jste přece měl?“ „Ano, s Boženkou Oldřichovou celých pět let, ale pak jsem to skončil, protože jsem pochopil, že na manželství nejsem. Měl jsem své plány, své knihy, a tak jsme se rozešli v dobrém.“ (Bartíková 1999: 12)

„Navštívil také Řecko, to bylo v roce, tuším 1980 nebo 1981, krátce po smrti své matky, a Jestřáb se tam zamiloval do jedné hezké tmavovlásky, jak mi později vyprávěl. Přivezl odtamtud fotografie, na kterých by na pláži s tou ženou rozesmátý, prostě bylo vidět, že prožíval hezké chvíle zamilování. Ale zřejmě nikdy nedokázal ve vztahu udělat ten rozhodný krok...“ (tamtéž, s. 53)

Pravděpodobných příčin, proč Jaroslav Foglar nikdy nezaložil vlastní rodinu, nalezneme více. Za jednu z hlavních můžeme považovat jeho celoživotní zápal pro skautský oddíl Dvojka, který po šest desetiletí vedl a pro nějž, jak už víme, doslova dýchal. Jaromír Charous, ve 30. letech člen Foglarova oddílu, komentuje jeho staromládenectví takto: *„Každodenní práci pro oddíl byl Foglar naprosto oddán. Osobní zájmy a přirozené potřeby mladého zdravého muže šly zpravidla stranou. Slibné známosti s pohlednými dívkami končily dřív, než se patřičně rozvinuly. Myslím, že především proto, že vlastně nikdy nebyly u něho na nejpřednějších místech. Tam totiž vždy byla jeho Dvojka a jeho milovaná matka, kterou na delší dobu nikdy neopouštěl.“ (Charous 2000: 17)*

Právě zmiňovaná matka byla možná ještě zásadnější příčinou toho, že se spisovatel nikdy neoženil. Foglar na ní totiž byl chorobně fixovaný a sdílel s ní společnou domácnost až do její smrti v požehnaném věku 102 let v roce 1980. Podle Miloše Zapletala (2007: 217) mu matka nahrazovala i prakticky nepoznaného otce – jako dospělý ji také neoslovuje a nepíše o ní jinak než v mužském rodě - používá přezdívkou „Pumík“. Zapletal uvádí a komentuje záznamy z Foglarových deníků svědčících o závislosti a do jisté míry až oidipovském komplexu Jaroslava Foglara:

„Pumíček se říznul do prstíčku.“ (Zapletal 2007: 238)

„Paní Foglarová měla v té době před sebou ještě čtyřicet let života. Svého mladšího synka, který bude mít brzy padesát roků, objímá, jako by byl malý chlapeček, a říká mu: „Kdopak se jednou o tebe bude starat, ty malej šmolejku.“ Dovede ho však pěkně zpražít. Potom si Jaroslav do sešitu poznamená: „14. dubna. Dnes (jsem si vzal) poprvé trenýrky. Pumi říká: Kdo ti to dovolil!“ (tamtéž, s. 238-239)

Ani jeho stará matka o konkurentky nestála a s úspěchem využívala svůj nesporný vliv na syna, aby kladla jeho případnému milostnému poměru překážky. (Bauer 2001-2010) Ale nejen Dvojka a jeho matka, ale i další spisovatelská, výchovná a redaktorská činnost mohla být a pravděpodobně i byla pro Foglara s jeho mentalitou překážkou k udržení dlouhodobého vztahu. Sám to v rozhovoru s Hedou Bartíkovou komentuje slovy: „*Malíři Josefu Mánesovi říkal jeho otec: ‚Umělec má zůstat svobodný, jinak jen stěží doklopýtá k vrcholu, když mu na krku sedí žena a pár dětí!‘ Jeho názor se hodí i na mne. Nikdy bych nenapsal tolik knížek, miliony hochů a děvčat by nikdy nelovily bobříky, nikdy bych neprosadil Mladý hlasatel a Vpřed, protože by mne rodina přinejmenším rozptylovala.*“ (Bartíková 1999: 12)

Celé věci jistě nepomohla ani Foglarova utkvělá představa sebe samého coby věčného chlapce, jenž odmítá dospět a zestárnout (s trochou nadsázky můžeme mluvit až o jakési české obdobě Petra Pana zažívajícího dobrodružství ve své „dvojkařské Zemi Nezemi“). To se projevuje například v rozhovoru s Karlem Sýsem, kdy Foglar říká: „*Žil jsem klukovským životem v Nuselském údolí, až jsem si ani neuměl představit, že budu velký. Já budu klukem do smrti, tvrdil jsem všem.*“ (Foglar a Sýs 2007)

Navzdory některým svým vyjádřením, zástupu fanoušků a celoživotnímu láskyplnému vztahu se svou matkou se Foglar cítil občas osamělý a v pozdějších letech opakovaně litoval, že se nikdy neusadil, jak dokládá jeho autobiografie: „*[...] – a i když mám stovky přátel a další tisíce, které ani neznám jinak než z dopisování, přece jen rodinně jsem sám. A tu, když si občas uvědomím svou osamělost, je mi přitom úzko, a hluboce lituji, že jsem vlastní rodinu nezaložil.*“ (Foglar 1989-1990: 22) Tehdy hledal útěchu, sám už propadající vlastnímu kultu nepostradatelnosti, ve svém vychovatelském a pedagogickém přínosu společnosti. „*A tak si myslím, že jestli moje dnešní rodinná osamělost je osobní škodou mojí, rozhodně nebyla a není škodou pro dnes již celé generace čtenářů i členů tisíce nejrozličnějších druhů oddílů, klubu a jiných středisek mládeže [...], kteří všichni více či méně těží z mé tvorby a z mých tak mnohých návodů k užitečné a přitažlivé činnosti.*“ (Foglar 1989-1990: 8) Po úmrtí matky si tento, ještě větší pocit osamělosti kompenzoval tím, že se přimkl k rodině svého přítele Jiřího Raby, která ho de facto přijala za svého člena a stála při něm až do jeho smrti. (Raba 2005; Bezděková 2008: 208)

Pokud jde o kult těla a tělesnosti, jenž je v dílech Jaroslava Foglara zřetelně akcentován³⁴ a některými současnými kritiky vykládán jako „úchylka“, je nutné podotknout, že v meziválečném období, kdy Foglar začal publikovat, nikdo v takovýchto vyjádřeních sexualitu nespatořoval (a to ani v období pozdějších ideologických „honů na Foglara“ v převážné části druhé poloviny 20. století). Idolizace harmonie mužské tělesné a duševní krásy - antický ideál kalokagathia - byl zcela v souladu s tehdejšími výchovnými trendy a neodmyslitelně patřil a stále patří k poslání výchovných organizací pracujících s dětmi a mládeží jako je Junák³⁵, Sokol a další. Sám Foglar mj. vzpomíná, že jeho posedlost tělesnou dokonalostí vznikla po shlédnutí filmového trháku Zorro mstitel v hlavní roli s Douglasem Fairbanksem z roku 1920: „*Chtěli jsme všichni vypadat tak krásně jako Zorro mstitel! Byli jsme posedlí touhou po tělesné dokonalosti.*“ (Foglar: 1989-1990: 49)

Excitovaná reflexe přátelství a dnes s rozpaky přijímané popisy Foglarových chlapeckých hrdinů mají kořeny v mravoučné literatuře devatenáctého století. Z této literární patetické tradice jakoby vycházel i Foglar, sám narozený na počátku století dvacátého, konstatuje Brožová (2008: 152-154). Pro srovnání³⁶ se nabízí popis chlapecké postavy, jak ji vidí její vrstevník, ze známého a opakovaně vydávaného chlapeckého románu Edmonda De Amicis *Srdce*, který poprvé vyšel v roce 1886³⁷, tedy pouhých jednadvacet let před narozením Jaroslava Foglara. „*A mimo to jest velký, hezký s korunou pěkných rusých kadeří, svižný, že přeskočí lavici jednou rukou se opíraje; umí již šermovati. [...] Není možno nezáviděti mu, necítiti, že jsi ve všem za ním. [...] Ale pak, když zase přijdu do škol a vidím ho tak krásného, usmívajícího se s vítězoslávou, [...] tu všecka trpkost, všechno opovržení ze srdce mi mizí, a stydím se, že jsem choval k němu takové city. [...] Derossi, ty ve všem nade mne vynikáš. Tys mužem proti mně! Ctím tě a obdivuji se ti!*“ (De Amicis 2006: 244)

Jak vidno, oslavování chlapeckého přátelství a popisování tělesně i duševně ušlechtilých chlapců bylo běžnou literární konvencí - rozhodně nevnímanou nějak příznakově. Současná tendence „queer čtení“ foglarovek vyplývá jednak z životního stylu Jaroslava Foglara a pak také z faktu, že je toto čtení ukotveno v soudobém diskursu a nebere

³⁴ Viz například citace popisující tělo Mirka v *Hoších od Bobří řeky* na s. 53 této práce.

³⁵ Viz *Stanovy spolku Junák – český skaut*, z. s., článek 1.

³⁶ Srovnej s popisem Rudy – viz s. 51. této práce.

³⁷ Do češtiny byl přeložen v roce 1888, prozatím poslední české vydání vyšlo v roce 2006.

v potaz, jak píše Ricouer (1997: 120), že „obsah literárních děl [...] se stává srozumitelným na základě svého spojení s dobovou společenskou a kulturní situací society, která ho produkuje [...]“, a tedy ho musíme chápat jako „výraz jistých prostorově a časově určených socio-kulturních podmínek“. Z výše uvedeného vyplývá, že zdroj Foglarovy „posedlosti“ tělem a chlapeckými vztahy bychom neměli hledat v jeho sexualitě, ale spíše v životní zkušenosti a ve vlivu dobové literatury a jejího čtení.

Zikmund-Lender (2009) se v rámci výzkumu ověřování existence homosexuální vizuality zaměřil mj. i na Foglarovo dílo a jeho percepci u mužů-gayů starších 30 let. Už během zkušebních rozhovorů byl podle něj znát spíše negativní postoj respondentů vůči možnému propojování foglarovek s homosexuální orientací: „*To jsem četl, ale vůbec jsem v tom neviděl nějakou sexuální rovinu. Ten Foglar byl zajímavý sociálně. Líbily se mi sociální vazby mezi chlapci, to mi na tom přišlo zajímavé a přitažlivé. Ale vůbec mi tam nefungovaly erotické představy.*“ (Jakub S.)“ Pokud už respondenti připouštěli nějaké projekce, byly podle Zikmunda-Lendera (2009) spíše platonického charakteru: „*No ano [četl Foglara], ale já jsem to tak v té době absolutně nevnímal. Až dávno poté jsem zpětně zjistil, že to má takové prvky. Ale platonické, nepředstavoval jsem si to sexuálně.*“ (S.)“ Zikmund-Lender (2009) popisuje i situace, kdy dotazovaní bránili Foglarovy knihy před přisuzováním homoerotický podtextem: „*Četl jsem všechno, ale nijak jsem to v tom v té době neviděl. [...] Mě dokonce spekulace o spojení Foglara a gay tématu trochu uráží, vždy jsem v tom viděl knížky o přátelství.*“ (Petr Ž.)“

I ve výsledcích dotazníkového šetření zazníval spíše odpor k homoerotickému výkladu foglarovek: „*Jeho knihy jsou o čistém přátelství bez homosexuality. Člověk, který nikdy nezažil kamarádství bez sexu by neměl knihu hodnotit z tohoto pohledu. [...] Odpověď je ne. On psal o tom o čem sní každý kluk a to najít kámoše a být v partě.*“ (Radim)“ (tamtéž)

Závěrem výzkumu bylo, že muži-gayové starší 30 let nepřipouštěli homoerotický podtext foglarovek, ale ideál přátelství v nich obsažený, i s prvky jako je držení se za ruce či kolem ramen s přítelem stejného pohlaví, na ně silně zapůsobil jako, pokud použijeme slov Zikmunda-Lendera (2009), „*jakási stopa sociálního vzorce.*“

5.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor

Tento veřejný obraz můžeme ilustrovat úryvkem ze staršího rozhovoru, který s Jaroslavem Foglarem na sklonku 80. let vedl Karel Sýs pro časopis Kmen: „**Vyčítají vám absenci žen a dívek.** První vlajku přece dala Rychlým šípům Vlasta. Úmyslně jsem se od děvčat odpoutal, nemohl jsem je do děje umístit. Proč o nás nenapíšete seriál, naléhají dívčí návštěvy. Tak mi dejte typ a já o vás napíšu. To nejde na komando.“ (Sýs a Foglar 2007)

Specifická konstrukce genderových identit a mezipohlavních vztahů v *Rychlých šípech* (ale můžeme dodat že v téměř celém Foglarově díle) je podle Zikmunda-Lendera (2009) očividně nevyvážená a posilující mužskou dominanci v exkluzivně utvářené společnosti a na intelektuální bázi.

Možné vysvětlení nerovnovážného stavu vidí Zikmund-Lender (2009) v tom, že jde o popis prostředí, v kterém se Foglar celý život pohyboval, tedy prostředí chlapeckého oddílu. K této možnosti se přiklání i Zapletal (2007: 94).

Druhým možným vysvětlením je podle Zikmunda-Lendera (2009) dobrá marketingová strategie, která hlavně u komiksu *Rychlé šípy* reagovala na komerční potřebu propojení co nejvíce dospívajících chlapců, jejichž socializace kolektivním vymezováním je ve věku 12–18 let silnější než u dívek, čímž zvyšovala prodejnost periodik, v nichž komiks vycházel.

Samozřejmě se nabízí i možnost, že za vyloučením žen z Foglarových románů a komiksů byla jeho eventuální homosexualita. Koneckonců i někteří z respondentů již zmiňovaného výzkumu Zikmunda-Lendera³⁸ vysvětlují tuto exkluzi jako přirozenou pubertální inklinaci chlapeckých postav ke stejnému pohlaví, která může vést až k přechodnému homosexuálnímu chování.

Přesto není pravda, že se ve foglarovkách dívky nevyskytují vůbec. Pravda, není jich mnoho, ale především v počátcích a v závěru Foglarovy literární kariéry se – byť zpravidla ve vedlejších úlohách – objevují. Příkladem může být postava Tončy Sedlářové ze *Záhady hlavolamu*, které Jindra Hojer natolik důvěřuje, že jí svěří dopis (být s notnou dávkou chlapecké povýšenosti), jenž má předat jeho rodičům, kdyby se

³⁸ Viz s. 57 této práce.

náhodou nevrátil z nebezpečné výpravy do Stínadel. „*Tonča přijala dopis s vážnou tváří, trochu zkoumavě na Jindru pohlédla a řekla: „Ale Jindro, co to zase bude? Kam jdete?“ Ale když viděla, že Jindra o tom nechce mluvit, pochopila, že to není věc pro ni, a už byla zticha. Jindra to dovedl ocenit. Zlatá Tonča!*“ (Foglar 1969: 50)

Najdou se však i výjimky, kdy mají dívky v příběhu výraznější roli a to jak jako kladné, tak i jako záporné postavy. Za kladné je možné uvést Vlastu, která věnuje Rychlým šípům vlajku, podle níž se klub pojmenuje, a jež se v příbězích *Rychlých šípů* objevuje opakovaně, a členky klubu z *Historie Svorné sedmy* Jiřku, Lenku a Martinu. Za záporné například představitelky dívčího klubu Amazonky z *Tajemství Velkého Vonta*, o nichž ještě bude řeč.

Další výjimkou potvrzující pravidlo je komiks *Kulišáci*, který vycházel v časopise *ABC* mezi lety 1963–1966, v němž byly i dívky součástí pionýrské družiny, o které příběhy pojednávaly. Toto „zrovnoprávnění“ ale nařídila redakce a Foglarovi nebylo příliš po chuti. Časem využil existence dívčích klubů a ženského elementu *Kulišáků* se zbavil tím, že nechal dívky založit si vlastní klub, následkem čehož mohl opět tvořit komiksy o čistě chlapecké družině, jak mu nejvíce vyhovovalo. (Pešek 2011)

Nátlak redakce *ABC* na zapojení dívek do komiksu i jejich všeobecně častější výskyt v románech Jaroslava Foglara souvisel s nastupujícími 60. léty. Od vydání prvních čísel *Rychlých šípů* uběhlo třicet let společenských proměn, sílilo emancipační hnutí a kategorie ženy (a tedy i dívky) získala na důležitosti. Nakonec i literární kritika mu vyčítala, například ústy spisovatele a pedagoga Františka Továřky, diskriminaci děvčat, a tudíž zúžené a neživotné pojetí výchovy. (Toman 2008: 86)

Třebaže to Foglar alespoň minimálně reflektuje a začne dívčí postavy využívat častěji (čímž získávají knihy i komiksy na realističnosti), je nechuť pracovat s „femininem“ a částečný despekt k ženským postavám, které by měly zasahovat do jeho iluzorního chlapeckého světa, ve spisovatelově díle poměrně jasně vidět: „*A jak to může bavit ta děvčata s nimi? Nejsme nepřátelé děvčat, doma přátelíme s několika dívčími kluby, ale myslíme si, že se společné táboření chlapců a děvčat ani trochu nehodí. Mohli bychom například my u nás ve Ztracené stopě mít takový program jako máme, kdyby tu s námi byla děvčata? Většinou by je jistě nebavil a leckterá dívka by jej ani nezvládla.*“ (Foglar 1967: 215)

To se pak asi nejintenzivněji projevuje v závěrečném díle stínadelské trilogie *Tajemství Velkého Vonta*, v němž v negativním duchu vystupuje již zmíněný dívčí klub Amazonky. O dívkách z tohoto klubu expresivně (ale trefně) pojednává Petra Erbenová (2012: 48) ve své diplomové práci *Jaroslav Foglar včera a dnes*: „*Haha-Bimbi je jedinou dívkou, která má v příběhu nějakou vážnost. Nemohu si pomoci, ale ostatní dívky jsou popisovány prostě jako „slepice“. Myslím, že tento výraz je jediný výstižný.*“

Erbenová (2012: 48-49) popisuje mimo jiné také první setkání Rychlých šípů s Amazonkami, při němž dívky pobíhají zmateně po pavlači, což považuje za degradující spojení, odkazující na odvěký symbol ženského klevetění a neupřímné povahy. Tím je podle ní ženským postavám předurčeno hraní rolí nejen vedlejších, ale i mírně směšných, k čemuž napomáhá i vykreslení jejich chování ve fikčním světě Jaroslava Foglara - neumějí (na rozdíl od chlapců) myslet racionálně a zachovat klid, jsou násilnické (s využitím dalšího „typicky ženského atributu“ nacpané nákupní tašky), neopatrné, upovídané, naivní a v žádném případě nejsou rovnocennými partnerkami či protivnicemi chlapeckých postav.

Erbenová (2012: 49) ještě zdůrazňuje – a za zmínku to vzhledem k některým názorům připisujícím Foglarovým textům homoerotický podtext³⁹ určitě stojí - naprosto výjimečnou situaci, kdy postava Haha-Bimbi využije svých „ženských zbraní“ jako přesvědčovacího prostředku namířeného na Rychlonožku, jenž jejím „svodům“ nakonec podlehne. „*Nic víc nechci než to, abys přemluvil ty svoje Rychlé šípy, aby toho pátrání po tajemství Velkého Vonta nechaly – a hleděly si svého! A to je vážně všechno! Jsi opravdu hodný a milý kluk!*“ *Usmála se na něj úsměvem, při kterém ho až zamrazilo, a odešla s nějakými děvčaty ze své třídy. A teď je tady schůzka Rychlých šípů v klubovně a Rychlonožka – ještě celý zmámený řečmi i tím šelmovským úsměvem té žáby Prknářky – říká: „Lidi [...] tak mi napadá, jestli bychom radši přece jen toho všeho s tím Vládou Dratušem neměli nechat a hledět si jen svého!“ Byl přitom červený jako rak, a nikdo – kromě jeho samotného – nevěděl proč!? [...] Rychlonožka se ho potají zeptal: „Hele – neřekl ti taky někdo (původně kurzívou, tučným písmem zvýraznil M. P.), že jsi hrozně milý kluk? ?“ (Foglar 1999: 82)*

Třebaže je Jaroslav Foglar popisován a vnímán jako chlapecký autor, je nezpochybnitelné, že foglarovky četly i dívky. Třeba spisovatelka a herečka Nataša Tanská

³⁹ Viz podkapitola 5.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec.

na ně vzpomíná takto: „Foglar. Hltala som jeho knižku *Hoši od Bobří řeky* a dodnes som nezabudla na zážitok z nej..., skutočnosťou ostáva, že sme ju ja a niekoľko mojich kamarátok toho istého veku čítali a prežívali s rovnakým zaujetím ako chlapci... [...]. (Zapletal 2007: 96)

5.9 Jaroslav Foglar – agent StB

V 50. letech se o Jaroslava Foglara začala intenzivně zajímat Státní bezpečnost (dále jen StB). Ten na první kontakt s ní ve své autobiografii vzpomíná: „Na jednom z táborů těchto let nás navštívili jacísi sběrači semen lesních stromů. Oděni byli do lesáckých uniforem, fotografovali si nás a přátelsky s námi hovořili, ptali se, jaké knížky hoši čtou ve volných chvílích, a prohlíželi si jejich deníky. Později, po návratu do Prahy, mi byly tyto fotografie předloženy v Praze na Státní bezpečnosti! Od té doby jsem od StB neměl pokoj.“ (Foglar 1997: 104)

Foglar (1997: 189) dále vzpomíná, že snad v roce 1954 za ním přišel vyšetřovatel StB s tím, že pro něj má práci. Jelikož mu stále hrozilo, že bude obžalován za tajné provozování skautingu, neodporoval. Měl pracovat v městské stanici mladých turistů a „dávat přitom pozor na zakuklené skautské pracovníky“ - zkrátka měl dělat donašeče. Prostřednictvím autobiografie se tedy Foglar mnoho let před vypuknutím mediální kauzy⁴⁰ (viz dále) otevřeně přiznává, že byl s StB ve vynuceném kontaktu, ale opakovaně dodává, že nikdy nikoho neudal a s StB fakticky nespolupracoval, třebaže byl vystaven psychickému nátlaku: „Byl jsem úplně zdrcen, tohle nebyla úloha pro mne! [...] Ve Stanici jsem vydržel rok, ale v úloze, pro kterou jsem tam byl dosazen, jsem neuspěl. Jednou za mnou přišel nějaký učitel průmyslovky s podezřelou žádostí, abych mu zapůjčil skautské příručky. Odmítl jsem ho, že už žádné nemám – ale později se mě můj vyšetřovatel dotazoval, zda u mne někdo nebyl kvůli knížkám, a já žadatele zapřel. Nechtěl jsem být udavačem. Učitel byl pravděpodobně nastrčená osoba, aby StB věděla, jak se zachová, a vytkla mi nespolehlivost. Tím jsem to u ní prohrál.“ (Foglar 1997: 189)

Podle svých slov se i dvakrát pokusil přerušit s StB kontakt. V prvním případě se nechal vyšetřit u psychiatra a posudek v němž stálo, že pokud bude nadále vystaven stresu,

⁴⁰ Komplettní *Život v poklusu* vyšel poprvé ve dvou knižních svazcích mezi lety 1989-1990 – více informací viz Nosek 1999: 120-121.

bude v dohledné době pracovně neschopný, poslal svému vyšetřovateli a nedostavil se na schůzku. Když se toto minulo dlouhodobým účinkem, sepsal Foglar cca dvacetistránkový spis o oddílové činnosti, odpracovaných brigádnických hodinách, pochvalných uznáních za tuto brigádnickou činnost apod. a dovolávající se nezávadnosti oddílového fungování jej opět poslal vyšetřovateli. Od té doby ho údajně StB – ať už pro jeho zprávu, nebo protože byl vyhodnocen jako neúčinný – přestala kontaktovat. (Foglar1997: 106, 191-192)

Jaroslav Foglar byl po své smrti v rámci soudního sporu o dědictví obviňován již několikrát zmiňovaným Jaroslavem Hanzelem⁴¹ a synovcem Petrem Foglarem ze spolupráce s StB, s nímž podepsal - dle článku Petra Blahuše *Agent Jaroslav Foglar* otištěného v *Reflexu* v roce 2002 - dne 31. října 1955 vázací akt jako agent s krycím názvem „ŠÍPEK“ a to se zařazením, jež napovídá, že měl pracovat proti „vnitřnímu politickému nepříteli“. Tato spolupráce měla trvat jen do 17. dubna 1956. Miloš Zapletal to podle Blahuše (2002) komentuje jako možný důkaz svědčící o bezvýznamnosti Foglarem dodávaných informací. Nicméně dále v článku se píše, že StB na Jaroslava Foglara vedla pozorovací svazek ještě v letech 1958-1961 a 1975, ačkoliv ze zbytků spisu, v roce 1983 skartovaného, nelze posoudit, zda byl nadále zkusmo kontaktován, nebo byl naopak hlídán jako potenciální „nepřítel státu“.

K otázce - jak byl vůbec Foglar zverbován? - Blahuš (2002) dodává, že to mohla být hrozba zákazu činnosti jeho oddílu, která ho mohla zlomit a přinutit ke spolupráci, kteroužto domněnku podle něj potvrzuje i Zapletal, jehož cituje: „*Obavy o to, že by mu Bezpečnost zakázala pracovat s dětmi, byly určitě tím hlavním impulsem, jenž ho vedl k podpisu agentského závazku. Nejspíš mu pohrozili tím, že když nepodepíše spolupráci, natrvalo mu znemožní vést oddíl. To by Jestřába zabilo, oddíl byla jeho náhražka rodiny.*“ (tamtéž)

Na tento článek, který vyvolal mnoho vášnivých (pověštinou nesouhlasných) reakcí, reagoval i Miloš Zapletal, jenž odmítá tvrzení, že by Foglar - třebaže vázací akt podepsal - skutečně s StB spolupracoval a donášel: „*V článku jsou opakovaně citována moje slova. Byl bych rád, kdybyste otiskli moje stanovisko: Jméno Jaroslav Foglar je v tzv. Cibulkových seznámkách. Očekával jsem, že Petr Blahuš objeví hodnověrné důkazy o tom, jak Foglar na někoho donášel. Nezískal však nic jiného než výpis z registru svazků, kde ani není Foglarův podpis. [...] Ale sám úpis ďáblu neznamena, že ten člověk ďáblu skutečně*

⁴¹ V souvislosti s rehabilitací Jaroslava Foglara v 80. letech a v souvislosti s Foglarovou údajnou homosexualitou – viz s. 5 a s. 51-52 této práce.

pomáhal v jejich pekelném díle. Někteří "agenti" jen zoufale kličkovali, snažili se nikomu neuškodit, jiní dokonce otevřeně varovali ty, na které měli donášet. Snažil jsem se Petra Blahuše přesvědčit, že obecným obviněním "z práskačství" bez důkazů ničemu dobrému neprospěje. [...] Blahuš nepředkládá jediný důkaz o Foglarově vině, a přesto vyvolává dojem, že byl Foglar zbabělý udavač." (Zapletal a Nosek 2002)

Vzhledem k tomu že jak empirický autor článku Petr Blahuš, tak jeho diskusní oponenti Miloš Zapletal, Václav Nosek a mnozí další mají skautskou minulost, je zřejmé - a mohu to potvrdit i z vlastní zkušenosti - že otázka Foglarova donašečství rozdělovala a částečně ještě dnes rozděluje i skautské hnutí.

Závěrem je ještě nutné dodat, že spisovatelův synovec Petr Foglar v roce 2006 odvolal v rámci společné tiskové zprávy s Pražskou pobočkou Sdružení přátel Jaroslava Foglara své výroky ohledně spolupráce Jaroslava Foglara s StB: „*Nemám žádné nové informace, že by můj strýc, spisovatel a vůdce skautského oddílu Hoši od Bobří řeky, Jaroslav Foglar, aktivně spolupracoval s STB. Informace z roku 2001, které měly dokazovat jeho spolupráci, se neprokázaly a žádné nové indicie, které by usvědčovaly spisovatele Foglara z udavačství, mně nejsou známy.*“ (Petr Foglar: 2006)

6. Veřejné obrazy foglarovek

Na základě shrnutí recepce foglarovek ve vybraných textech jsem stanovil jako jejich vytvářené veřejné obrazy následující: foglarovky jako morální kodex, foglarovky jako aktivizační text, foglarovky jako oslava Chlapectví, foglarovky jako předmět literární kritiky, foglarovky jako kult a kultický text, foglarovky jako mýtický text a foglarovky jako reflexe.

Foglarovky jako morální kodex - veřejný obraz jeví se jako nejdominantnější, vycházející z celoživotní snahy zušlechťovat čtenáře foglarovek skrze prosté, dobrodružné a tajemné příběhy vystavěné na idolizaci kladných hrdinů, černobílých postavách, schématickém ději, otevřených i skrytých persvazích atd.

Foglarovky jako aktivizační text – velmi výrazný veřejný obraz foglarovek coby textů vyburcovávajících k aktivitě a provokujících čtenáře, aby příběhy pouze nečetl, ale i sám prožil - k čemuž dodávají skrze zbeletrizované návodné pasáže či přímo do textu vložené návody konkrétní inspiraci a nápady, a to ať už v metodických rubrikách dětských časopisů, v klasických románových foglarovkách či ve foglarovkách příručkového charakteru.

Foglarovky jako oslava Chlapectví – veřejný obraz, jenž prezentuje a glorifikuje iluzorní „svět“ foglarovek založený na hodnotách podle Foglara nejkrásnějšího, ale také rychle pomíjejícího období lidského života.

Foglarovky jako předmět literární kritiky - foglarovky jako ideologicky nepřijatelný a zatracovaný brak odsouvaný na okraj literatury i jako hodnotná až unikátní beletrie, třebaže s primárně vysoce rozvinutou jinou než esteticko-literární funkcí. Veřejný obraz často rozděluje na dva nesmiřitelné tábory – těch kteří foglarovky většinou jako děti či dospívající sami četli a dodnes je obdivují, a těch co se k jejich četbě obvykle dostali až v dospělosti a nad přisuzovanými literárními i jinými kvalitami tohoto díla vrtí nechápavě hlavou.

Foglarovky jako kult a kultický text – veřejný obraz foglarovek jako literárního a sociálního fenoménu, jenž těží z intenzivního a již po desítky let trávajícího kontaktu se čtenáři a jehož prvky se nadto staly běžnou součástí našeho každodenního jazyka i populární kultury. Zároveň je to veřejný obraz textů, které jsou nejen samy o sobě kultem, ale jichž jsou kulty i základní součástí.

Foglarovky jako mýtický text – veřejný obraz pracující s celkovým charakterem syžetu a s jednotným schématem foglarovek, které odpovídá iniciačnímu mýtu, ale v němž můžeme nalézt i mýtus národní, mýtus indiánské kultury atd. Tento veřejný obraz u foglarovek také reflektuje jejich mýtické motivy a časoprostor - v případě stínadelské trilogie dokonce zdůrazňuje alternativní literární svět blízký světům současného fantasy žánru.

Foglarovky jako reflexe – veřejný obraz foglarovek jako textů, jež nepřiznaně reflektují jiná literární díla, ale otevřeně reflektují ideje a programové prvky skautingu a životní dráhu Jaroslava Foglara.

Výše uvedené veřejné obrazy foglarovek detailněji přiblížím v kontextu Foglarova života a tvorby v následujících podkapitolách.

6.1 Foglarovky jako morální kodex

Podle Sládka (2008: 26) je fakt, že jsou Foglarovy narace nositelem morálních hodnot a norem jedním z jejich základních atributů. Stejně tak i Dvorský (2011: 27-28) ve své interpretaci (redukované na z textu vyplývající sekundární odhady autorovy motivace, jež však nelze „verifikovat“, protože za a) Foglar již zemřel - ačkoliv ani jeho „verifikace“ by nebyla pro interpretaci rozhodující, jelikož rozhodujícím je pouze text, nikoliv empirický autor⁴² - a za b) „mrtvá“ je i samotná koncepce autorství⁴³) zdůrazňuje, že foglarovky jsou zaměřeny především na budování vnitřní ušlechtilosti. Foglar podle jeho názoru vyniká ve schopnosti zkombinovat morální rozměr s prostým, dobrodružným a tajemným příběhem - podává morální poučení v líbivém obalu. Navrátil (2000: 11) o tom píše: *„Za nacistické okupace, v padesátých letech za sovětské okupace – [...] knihy Jaroslava Foglara, pečlivě uchovávané a půjčované jen mezi dobrými známými, byly tajnými dvířky, jimiž k mladým lidem pronikaly skautské myšlenky a životní styl založený na „chlapeckých“ hodnotách, jako jsou čestnost, poctivost a přátelství. [...]“*

Mravní rozměr foglarovek se projevuje v celé řadě příkladů. V *Boji o první místo* se Petr Solnar odmítne zúčastnit „fackování za housku“, kterým si jeho chudý spolužák vydělává

⁴² Více informací viz Barthes 1997: 241-242 a Eco 2010: 79-80.

⁴³ Více informací viz Barthes 2006: 75-77.

jídlo - sice zaplatí, ale svědomí mu zabrání udeřit. Nebo v osobě dobrosrdečného Dennyho z *Modré rokle*, jenž neustále vyhledává příležitost jak pomoci druhému člověku. Takovéto příklady bychom našli ve všech foglarovkách. Jejich přínos spočívá v tom, že v nich dospívající čtenáři nacházejí hodnotový žebříček založený na víře, že přátelství, mravní čistota a další obdobné hodnoty stojí vysoce nad penězi, pochybnou slávou apod. a také v tom, že je nabádají a dávají jim podněty k vlastní sebevýchově a sebezdokonalování. (Zapletal 2007: 36, 41)

Skoro v každé foglarovce jsou přítomna i konkrétní mravní ponaučení, a i když jsou třeba zvláště formulovaná a naivní, podle Zapletala (2007: 34) se nad nimi dětský čtenář nepozastaví, přijímá je jako nedílnou součást knih Jaroslava Foglara (jinými slovy empirický čtenář z textové strategie konstruuje hypotézu autora). Jako příklad mohu uvést známou scénu z *Hochů od Bobří řeky*: „Mám velikou radost, že se žádný z vás o vodu nehlásil. [...] Každý z vás tím, že zapřel v sobě žízeň a o vodu se nehlásil, učinil kamarádský čin druhým, protože jim dal možnost, aby oni se mohli o vodu hlásit. [...] Buďte vždy k sobě takoví: Snášeliví, přátelští a hlavně obětaví. Na sebe myslíte vždy až naposledy.“ (Foglar 1940: 95)

O morálce se ve foglarovkách nepochybuje, je konstantní a přirozeně daná. Nepochybování o morálních hodnotách a normách, nadto ještě estetické chápání jednoty krásy a dobra je obecně charakteristické pro výchovné romány 19. století. S těmi mají foglarovky společnou mj. i tematickou blízkost, využívání černobílých postav a shodné ideové jádro – u obou jde o morální poučení a proměnu osobnosti hlavního hrdiny. Podobné je to ve foglarovkách a ve výchovných románech 19. století i s propojeným vztahem provinění – trestu a dobrého chování - odměny. Provinění nikdy nezůstane nepotrestáno a i za malé provinění může následovat nepřiměřeně tvrdý trest vč. poškození zdraví či ztráty života (otrava nikotinem, smrt v boxerském ringu kvůli podcenění srdeční slabosti atd.). Na druhou stranu konání dobra je vždy po zásluze odměněno, obvykle zvýšenou sociální prestiží. (Sládek 2008: 25-26; Mikulášek 2008: 61-62)

Rozdíl mezi Foglarovými romány a výchovnými romány z předminulého století je ten, že u foglarovek někdy neznáme charakter a rozsah provinění - například nejsou objasněny okolnosti Dernetova šílenství v *Chatě v Jezerní kotlině*. Foglar totiž nesleduje svými příběhy jen demonstrování postulátu absolutní morálky, foglarovky mají i jiné funkce. Dalším rozdílem je skutečnost, že u Foglara bývá tajemství zdrojem napětí a zdánlivě iracionální záhada se nakonec ukáže jako racionálně vysvětlitelná. Výchovné romány 19. století rovněž

pracují s tajemnými a hororovými prvky, ale ty jsou, na rozdíl od foglarovek, bez výjimky podřízeny výchovnému, odstrašujícímu záměru, a ne vždy jsou racionálně vysvětleny - většinou slouží jako exemplární příklad, preventivní varování před porušováním mravních norem. Zcela zásadním rozdílem je pak fakt, že ve foglarovkách jsou zvědavost a jistá dychtivost přijímány jako přirozené vlastnosti, které má literatura podněcovat a usměrňovat, kdežto mravoučná beletrie 19. století je vnímá jako nutné zlo ohrožující dětskou mravnost. (Mikulášek 2008: 54, 58, 62)

Tomuto typu beletrie se podle Mikuláška (2008: 64-65) více než Foglarovy romány blíží jeho komiks *Rychlé šípy*, který nepokrytě využívá exemplifikující strategii, jež počítá se snahou čtenáře (modelového) identifikovat se s idealizovanou postavou a jejím imponujícím jednáním. Výchozím stavem příběhů *Rychlých šípů* je buďto harmonie, jež je narušena představiteli zla a znovu obnovena klubem Rychlých šípů, nebo naopak výchozím stavem je disharmonie a jednání Rychlých šípů vede k nastolení normality a pořádku jako přirozenosti.

Foglarovky můžeme chápat také jako ideologickou či persvazivní literaturu. Pojem „persvaze“ je v *Novém akademickém slovníku cizích slov* definován jako „přemlouvání“, „přesvědčování“. V *Latinsko-českém slovníku* je latinské východisko tohoto pojmu „per-suadere“ přeloženo ve svém prvotním významu jako „s úspěchem raditi někomu“, „důvody nebo radou u někoho pořídit“, „přemluvit někoho“ a v odvozených významech i „navést“, „svést“, též „namluvit“. Jak píše Brožová (2008: 141-142), persvaze je v obecném povědomí vnímána spíše jako negativní jev spojený s cílenou politickou, ideologickou a poslední dobou nejvíce marketingovou agitací. Podle Brožové je výzkum persvaze v umělecké literatuře omluvitelný, pokud pro daný text není nejdůležitější jeho estetická funkce a můžeme odůvodněně předpokládat, že jeho prostřednictvím dochází k jednoznačnějšímu ovlivňování recipientů. Za takovéto texty, velmi vhodné pro zkoumání problematiky persvaze, označuje díla literatury pro děti a mládež, v nichž je estetická funkce rovnocenná, či dokonce podřízená funkci výchovné – speciálně ty literární žánry, jež se snaží o zachycení aktuální podoby světa a zorientování dětského čtenáře skrze platné, dobově zakotvené mravní normy.

To ovšem odpovídá foglarovkám, které „navádí“ dospívajícího čtenáře k činnostem a jednáním, díky nimž přijme svět - ohraničený obecnými, trvalými a nadčasovými mravními pravidly - za svůj prostor, v kterém se může s úspěchem a spokojeně pohybovat. Foglarovky

samotné se však odehrávají v ideálním či zidealizovaném prostoru, kde může sebevýchova čtenáře s přispěním knihy probíhat za maximálního vyloučení vnějších vlivů, čímž se vyvarují časově podmíněného společenského klimatu, jež konkrétní mravní pravidla hierarchizuje a ve jménu pragmatičnosti dotvází, či dokonce redukuje. Tímto ideálním prostorem je ve foglarovkách dětské uskupení, šířeji příroda. (Brožová 2008: 142)

Pokud přijmeme výklad *Psychologického slovníku*, podle něhož je persvaze „způsobem ovlivňování postojů a jednání rozumovým přesvědčováním a věcnou argumentací s důrazem na intelekt a emoce přesvědčovaného“, pak stojí za zmínku, že Foglarova (ale nejen jeho) návodná tábornická literatura vybízí k aktivitám, které nabízejí zúčastněným hlavně emoční zážitek. Praktická zkušenost je v tomto typu literatury zásadní, a proto persvazivní strategie rezonuje prakticky v celém Foglarově díle. (Brožová 2008: 142-144) V některých jeho knihách je podle Brožové persvaze skryta v dobrodružném příběhu a vyplývá z narativních zápletek, jimiž je budován svět protipólů a kontrastů. V jiných je persvaze přiznaná – jedná se o ty prózy, jež fungují jako komplexní návod. Typickým příkladem takovéto otevřené persvaze může být například následující citace z *Kroniky Ztracené stopy*: „*DOKÁŽEŠ TO? Dokážeš zvednout jinému chlapci či děvčeti věc, která mu upadla, nebo mu dát přednost při vcházení do dveří, pomoci mu v něčem, poprosit ho, když od něho něco potřebuješ, a poděkovat, když on ti něčím prospěje? Dokážeš zůstat slušný a uhlazený, když druží tonou v hrubosti a neslušnostech? Přemýšlej o tom a snaž se to dokázat!*“ (Foglar 1967: 113)

Přítomnost persvaze zapřičiňuje situaci, kdy jsou foglarovky vnímány na jednu stranu jako geniální vychovatelské dílo, jež třebaže nemohlo po desetiletí vycházet, ovlivnilo v duchu skautských ideálů generace čtenářů, a na druhou stranu jako ideologické dílo využívající dikci totalitních systémů, jak foglarovky provokativně hodnotí Komárek (2011). Brožová (2008: 144-145) se vůči Komárkovu jednoznačnému hodnocení vymezuje, považuje za důležité zkoumat, respektive číst foglarovky v kontextu doby jejich vzniku a v kontextu autorovy biografie. Podle jejího názoru Foglar osobně zažil⁴⁴ působení dětské literatury 19. století, jež stavěla na prezentaci ustálených souborů ctností i kontrastních příkladů chování, aniž by to bylo veřejností hodnoceno jakkoliv příznakově - to se pak projevilo i v jeho literární tvorbě.

⁴⁴ Připomínám, že se Jaroslav Foglar narodil v roce 1907, takže tato literatura byla v jeho „dosahu“.

Švejdová (2008: 117-118) toto pedagogické působení hodnotí slovy, z nichž je zřejmé, že zdroj kvality a významů vidí v autorovi a jeho texty považuje jen za transparentní médium: „*Chcete-li, aby vám děti naslouchaly a řídily se vámi, musíte je umět získat. Neříkat prostě „udělej to“, ale názorně vysvětlit, k čemu to bude dobré. Nadchnout, strhnout, nedávat plané sliby. [...] Jeho pedagogické působení je jedinečné právě v tom, že byl snad jediným „učitelem“ morálky, kterého kdy děti zbožňovaly.*“

Didaktický záměr foglarovek se projevuje především ve způsobu zobrazování hlavních hrdinů jako ideálů hodných následování, jejichž morální postoje může čtenář napodobovat. Na druhé straně spektra pak stojí jejich protivníci popsaní z hlediska vnitřní i vnější charakteristiky zcela negativně – mj. jako kladným postavám závidící, ale samy nemající vůli k proměně⁴⁵. Na vzájemném střetu je pak demonstrován proces transformace hlavních hrdinů, jejich osobní růst a dozrávání. (Brožová 2008: 144; Mroczek 2008: 101-102) S tímto důsledným rozlišením postav na kladné a záporné nesouhlasí Mikulášek (2008: 56), podle kterého vzor automaticky nesplývá s konkrétní postavou, ale s jejím aktuálním chováním a ta samá postava se může projevit jednou jako pozitivní a podruhé jako negativní příklad.⁴⁶

V silné schematičnosti postav a příběhů foglarovek, jak podotýká Mroczek (2008: 102-103), můžeme hledat jeden z důvodů jejich popularity – čtenář ví, co od nich může čekat, což je pro určitou část čtenářské obce garantem dobré četby a ztotožnění se s dílem jako se „svým“. Svou roli hraje i konstantní ideová linka glorifikující hodnoty jako čestnost, pracovitost, obětavost a přátelství. Z těchto hodnot je obzvláště ceněno přátelství, jež je důležitým motivem prakticky všech foglarovek. (Zapletal 2007: 110-111) V *Kronice Ztracené stopy* se o něm píše: „*Jednou z nejkrásnějších a nejvzácnějších vlastností, které hoch či děvče může mít, je umění být někomu dobrým přítelem. [...] Vzorný dobrý kamarád nikdy neurazí. Nikdy nic nevyčítá, neoplácí zlé zlým, nemstí se. Odpouští tiše, beze slov. [...] Přemýšlej, zda máš takového kamaráda! A rozhodni se být sám někomu*

⁴⁵ Výjimkou jsou postavy Černých jezdců, které jsou původně popsány ve zcela negativním duchu, ale později je tento popis Foglarem zpochybněn a Černí jezdci se „napraví“ – viz příběh Černí jezdci se smiřují (Foglar 2009).

⁴⁶ S Mikuláškovým názorem souhlasím, ve foglarovkách nalezneme více příkladů, kdy se jinak kladní hrdinové zachovají přinejmenším diskutabilně – u Rychlých šípů můžu pro ilustraci uvést jejich zradu Vendy Rejholce a uzmutí mu ježka v kleci v *Tajemství Velkého Vonta* (s. 109-113), úmrtí klubového psa Bublíny, protože za něj Rychlé šípky odmítnou zaplatit „výkupné“ v *Dobrodružství v temných uličkách – Stínadla se bouří* (s. 344), nezákonné vniknutí Jindry Hojera do cizího bytu a odcizení vzduchovky (Foglar 2009: 293) apod. Stejného názoru jako Mikulášek je i Erbenová (2012: 50) a Dvorský (2011: 192-193).

vzorným přítelem – i když on k tobě třeba zatím takový není. Dokážeš to? Jestliže ano, projevíš ušlechtilost svého srdce!“ (Foglar 1967: 175)

6.2 Foglarovky jako aktivizační text

Podkapitolu, zabývající se aktivizační funkcí foglarovek, snad ani nelze začít vhodnějším způsobem než citací úvodního textu neznámější románové foglarovky *Hoši od Bobří řeky* (v němž se autor přímo obrací na empirického čtenáře), jež dokládá, jak důležitou úlohu tato funkce v celém Foglarově díle zastává. „*Haló, kamaráde, chtěl bys vědět, co v Tobě věží? [...] Můžeš se to dozvědět! Změř jen svoji odvalu, dovednost, vytrvalost, sílu a všech těch třináct vlastností, jež má v sobě míti pořádný chlapec! Změříš je tím, že se pokusíš dokázat, že je tak, jako je dokázali Hoši od Bobří řeky v této knize. [...] Nechceš býti přece zbabělcem, který umí jen knihu přečíst, ale sám ničeho neprožít. [...] Musil by ses stydět sám před sebou, kdyby ses o to nepokusil a kdybys nedokázal, co dokázali Hoši od Bobří řeky.*“ (Foglar 1940: 6)

V dobách, kdy začaly foglarovky vycházet a kdy nebylo zdaleka tak běžné chodit do nějakého „kroužku“, jako je tomu dnes, se právě tyto knihy a komiksy staly pramenem, který nejenže děti vybízel k tomu, aby byly aktivní, ale také jim dodával konkrétní inspiraci a návody k zajímavé a dostupné činnosti - foglarovky se staly aktivizačním textem.

Díla, v nichž jsou praktické návody pro aktivní pobyt a činnost v přírodě prostoupena zbeletrizovanými pasážemi, i ty v nichž beletristický příběh obsahuje konkrétní návody k témuž, začala pronikat do naší literatury po roce 1918, kdy vznikly příznivé podmínky pro sdružování dětí a mládeže a bylo hojně překládáno dílo Ernesta Thompsona Setona s jeho myšlenkou woodcraftu. Typické pro tyto tituly bylo to, co je typické i pro foglarovky - lavírování mezi jejich zábavnou a didaktickou funkcí. (Brožová 2008: 143)

Asi nejintenzivněji se aktivizační funkce projevovala u Foglarových časopiseckých prací. V časopisech zprostředkovával dopisování, radil, co v jakém ročním období provozovat za činnost, jaké bobříky lovit apod. Všechno se snažil aktivizovat čtenáře soustředěné většinou do čtenářských klubů okolo daného periodika. Švejnová (2008: 117-118) dokonce

tvrdí, že Foglar předběhl svou dobu a už ve 30. letech 20. století uvedl do praxe koncept aktivního publika⁴⁷, jak je dnes chápán mediálními teoretiky.

Velký úspěch měly především Foglarovy metodické rubriky jako Skautská stezka, Z bobří hráze aj., jimž se budu dále věnovat. Tyto rubriky obsahovaly návody inspirované skautskou činností a jeho vlastní zkušeností a byly určeny nejdříve skautům a později dětem, které členy skautských oddílů nebyly. (Dvorský 2011: 33; Zapletal 2007: 53; Pechová 2008: 134-135)

Jako první z těchto metodických rubrik se objevila Skautské stezka v *Mladém hlasateli*. Vyšla sice původně jen v několika málo číslech, ale Foglar v té době psal i jiné návodné články - radil v nich jak stopovat, jak si jak zabalit batoh apod. Po zahájení činnosti čtenářských klubů vznikla také rubrika Klubovní záležitosti, prostřednictvím níž Jaroslav Foglar čtenářské kluby řídil. Hlavně ale nabídl čtenářům lov bobříků podle svého konečně již knižně vydaného románu *Hoši od Bobří řeky*. (Nosek 1999: 185-186, 188-189; Zapletal 2007: 53)

Ve *Vpředu* byla metodická rubrika Bobří hráz prvním textem, který pro tento časopis Foglar napsal – zajímavé na ní je, že věrně odráží tehdejší činnost Dvojky a je přizpůsobena aktuálnímu ročnímu období, jak dodává Nosek (1999: 114). Foglar ale nebyl jejím jediným přispěvatelem, otiskoval i cizí příspěvky – např. známého skautského metodika M. Vosátky. Čtenáři vpředovské éry také nebyli aktivizováni pouze prostřednictvím této rubriky, velký význam mělo i zavedení Čestného odznaku Rychlých šípů za duševní zdatnost, za tělesnou zdatnost atd., vyhlášení soutěže na motivy Foglarovy dlouhodobé hry Alvarez, vydávání sběratelských nálepek a mnoho dalšího. (Raba 2005: 55; Nosek 1999: 194, 196)

Bobří hráz se prolíná i s knižními foglarovkami, jejichž aktivizační funkcí se budu zabývat na následujících stránkách. Například byli čtenáři rubriky, jak připomíná Mikulášek (2008: 64), vyzváni, aby dopsali Příběh Černého jaguára, který tvoří důležitou součást *Chaty v Jezerní kotlině* – a redakce pak tyto texty skutečně otiskovala, čímž povzbuzovala čtenáře k vlastní literární činnosti.

Samotná Bobří hráz vyšla také knižně, jelikož se Jaroslav Foglar a Miloš Zapletal dohodli s nakladatelstvím Olympia, že vydají výběr nápadů, návodů, rad a dalšího

⁴⁷ Souhlasím se Švejdvou, foglarovky jsou obecně vhodným materiálem pro zkoumání aktivního publika, např. z hlediska teorie „uses and gratifications“. Více informací viz McQuail 2009.

materiálu z této rubriky nádavkem s materiály z oddílových časopisů a kronik Dvojky. Kniha *Z Bobří hráze* se řadí k „foglarovkám-příručkám“ jako *Kronika Ztracené stopy*, *Náš oddíl* apod. Její velkou výhodou je možnost „vstoupit do děje“ kdykoliv během roku, jelikož roční cyklus je v ní rozdělen do jednotlivých týdnů. (Nosek 1999: 111, 115)

Nejznámější a nejstarší „foglarovkou-příručkou“ je *Kronika Ztracené stopy*, jež byla pojata jako směsice kroniky a zálesácké knihy. Když byl Foglar dotazován, proč ji napsal, odpověděl: „*Odvěká touha mládeže – zejména chlapecké – spolčovat se v přátelská sdružení, kluby a party trvá. V rámci svého kamarádského sdružení chtějí něco podnikat, něco mimořádného, dobrodružného. [...] Ale co? A kde? Moje Kronika Ztracené stopy má být takovou radou. Proto jsem ji napsal.*“ (Nosek 1999: 94) V uvedené odpovědi je více než kde jinde vidět Foglarova snaha nabídnout dětem smysluplnou činnost a aktivizovat je.

Kronika Ztracené stopy byla rozdělena podle měsíců ze stejného důvodu, jako bylo později rozděleno *Z Bobří hráze* do týdnů – aby s ní bylo možné ihned pracovat a čtenář měl srozumitelný návod, co může který měsíc dělat. Do redakce *Signálu*, kde na pokračování vycházela, skutečně dospívající psali, že si podle těchto návodů připravují svůj program. *Kronika Ztracené stopy* se tak stala na dalších 20 let jedním z mála dostupných zdrojů inspirace pro činnost všech možných organizací i neorganizovaných skupin mládeže, upozorňuje Nosek (1999: 95-96).

Další „foglarovka-příručka“, určená hlavně vedoucím oddílů, se jmenuje *Náš oddíl*. Je psaná formou odpovědí na fiktivní dopisy začínajících vedoucích, kteří žádají zkušeného „Slávka“ o radu. Obsahuje mnoho praktických rad a návodů - jak založit oddílovou tradici, jak vytvořit kamarádské ovzduší, cesta k přitažlivější zálesácké praxi apod. Vše z knihy je přitom Foglarem odzkoušeno v rámci jeho tehdy už více jak čtyřicetileté zkušenosti s vedením Dvojky. Tento titul je jakýmsi metodickým odkazem vůdce Jestřába dalším generacím vedoucích – také čekal na vydání 25 let, nejdéle ze všech foglarovek. (tamtéž, s. 100, 104)

Aktivizační funkci nemají jen zbeletrizované příručky, ale i klasické románové foglarovky. Nejblíže k předchozím titulům má *Poklad Černého delfína*, v němž autor od kapitoly Místo doslovu oslovuje přímo empirické čtenáře. Poučuje je a nabízí několik her, které si mohou s určitými úpravami zahrát i se svými kamarády - tyto poučení a návody však „skrytě“ prostupují celým románem, a jsou tedy textovou strategií generovanou

textem, jež vytváří modelového čtenáře. Svou úlohu sehrály podle Miloše Zapletala (2007: 25, 114-115, 124-125) i romány *Pod junáckou vlajkou*, obsahující celou řadu návrhů na výpravy do přírody, závody a stále aktuální hry; *Přístav volá*, vedoucí čtenáře k rozvíjení tělesné zdatnosti; *Chata v Jezerní kotlině*, vybízející k hledání své vlastní „kotliny“; *Záhada hlavolamu*, díky níž vzniklo mnoho školních časopisů po vzoru Tam-Tamu a nejedno dítě se naučilo vnímat městskou architekturu atd.

Bezesporu neznámějším aktivizačním prvkem foglarovek je lov bobříků, poprvé⁴⁸ se objevující ve 30. letech v knize *Hoši od Bobří řeky*, k němuž jsou čtenáři přímo vyprovokováni, jak ukazuje úvodní citace této podkapitoly. Od jejich uvedení je začaly tisíce dětí lovit podle vzoru chlapeckého sdružení ze slavného románu. Bobříci, podpoření romantickým příběhem, mají čtenářům přiblížit skautské zkoušky usilující o všestranný rozvoj osobnosti. Skvěle pracují s dětskou soutěživostí a nabízejí třináct⁴⁹ úkolů, na kterých je možné ověřit si své kvality a zároveň soutěžit s vrstevníky.

Miloš Zapletal – proslulý a do cizích jazyků překládaný metodik her - shrnuje aktivizační přínos foglarovek těmito slovy: „*Foglar nabízí mladým čtenářům aktivní činnost, pozitivní program. Vyzývá je, aby vedli plný, zajímavý život. [...] Hledej Sluneční zátoku. Možná že i ty objevíš Jezerní kotlinu! [...] Jeď v létě na tábor, to je opravdová robinsonáda. Foglar je v tom neúnavný, přináší stále nové nápady a dovede je podat tak přesvědčivě, že děti jeho návrhy ochotně přijímají.*“ (Zapletal 2007: 40)

6.3 Foglarovky jako oslava Chlapectví

„*Jó – hošku – to není jen tak, časem se člověk moc mění, dnes máš jen trenky, zítra frak, z mladých let zbude jen snění. To musíš přec uznat, hošku, život že zastavit nejde! Každý den ztrácíme trošku, vše krásné pomalu přejde. A proto – hošku – šetři s tím, čemu se „chlapectví“ říká, i z něho zůstane jen stín, vždyť čas tak rychle utíká!*“ (Raba 2005: 108-109)

Tuto veršovánku napsal Jaroslav Foglar do deníku jednomu z členů Dvojky a vhodně ilustruje jeho spisovatelský vztah k Chlapectví (často ho psával s velkým písmenem na začátku, pokud

⁴⁸ Lov bobříků se objevuje i v jiných dílech Jaroslava Foglara. Detailně je popsán například v *Kronice Ztracené stopy* – viz Foglar 1964: 117-125.

⁴⁹ K původní sadě třinácti bobříků přibýlo dalších třináct ve *Strachu na Bobří řekou*, poprvé vydaném časopisecky v roce 1989, knižně pak v roce 1990. Ale ti nezískali zdaleka tak velkou oblibu jako bobříci původní a dnes jsou polozapomenutí – více informací viz Nosek 1999: 50; Zapletal 2007: 120.

o něm pojednával jako o „ideji“ – toho se přidržuji i já), kterému se, jak už víme, rozhodl zasvětit celý svůj život. Foglarovky jsou často jako oslava pomíjivého času Chlapectví vnímány a interpretovány, je to jeden z jejich veřejných obrazů.

Onen Chlapecký svět foglarovek je světem pocitovým a fantazijským, píše Mikulášek (2008: 448-49). Nedostupný dospělým pro jejich stereotypní a časoprostorové vnímání, pakliže neakceptují pravidla ideálů, jež jsou založena na opravdovosti zážitku, projekci fantazie a absolutních hodnotách jako čest, přátelství, spravedlnost. Zjednodušeně řečeno - pokus se na tento svět „stříbrného větru“⁵⁰, plný dokonalých Chlapců, „nenaladí“.

Chlapectví je ve Foglarově díle věkově i mentálně ohraničeno. Starší hoši už „stříbrný vítr Chlapectví“ neslyší, vůči jeho ideálům jsou lhostejní, kolikrát se stávají až znechucenými a předčasně „dospělými“ pozéry, konstatuje Mikulášek (2008: 49) a jako příklad takové postavy uvádí Filipa, staršího studenta a kuřáka-pokušitele z *Chaty v Jezerní kotlině*. Chápání Chlapectví se ve foglarovkách zásadně liší od chápání mravoučné literatury, podle níž je chlapec nehotovým člověkem, a je ho tedy potřeba na plnohodnotné lidství připravit a vyvarovat se přitom výchovných rizik, které jsou s tímto věkem nevyhnutelně spojeny. Ve foglarovkách je naopak nejkrásnějším obdobím života, mnohem bohatším než předvídatelná, necitlivá a otupělá dospělost, dodává Mikulášek.

Foglarovky jsou výjimečné tím, že se dokáží vcítit do uvažování a tužeb dospívajících chlapců a nabídnout jim, co hledají. Přitom záměrně vytvářejí vyhracenou dichotomii mezi Chlapeckým světem dobrodružství a romantiky a „okoralým“ světem dospělosti. (Brožová 2008: 144)

Podle Zapletala (2007: 104-105) Foglar o svět dospělých nestál, vnímal ho jako lhostejný, cizí, někdy nepřátelský – on měl svůj vlastní, Chlapecký svět, pouze částečně se překrývající se světem dospělých, který opouštěl jedině pokud k tomu byl nucen - a tehdy jen nerad. I dospělé postavy jeho knih (Rikitan, Tapin aj.) jsou vytvořeny tak, aby je čtenář vnímal jen jako o pár let starší než postavy chlapecké. Foglar rovněž stojí při sporu klukovského hrdiny s dospělým vždy na straně chlapce, a i tím získává u čtenáře „body“, tvrdí Zapletal. Příkladem budiž tato citace: „*Víte přece, že většina velkých lidí se na vás dívá jen jako na uličníky, na darebné děti. [...] Ukažte těm přezíravým a nafoukaným*

⁵⁰ Mikulášek odkazuje na motiv z románu Fráni Šrámka *Stříbrný vítr*. Ten má některé prvky (dospívání hlavního hrdiny, odstup od světa dospělých apod.) společné s romány Jaroslava Foglara – srovnej se Šrámek 1997.

lidem, že vy, chlapci, dovedete být právě tak užiteční jako oni a že na vás nemusí shlížet pořád tak spatra. [...] Tahle revoluční Rikitanova řeč proti dospělým lidem hochům zněla jako rajská hudba.“ (Foglar 1991: 78-79)

Mikulášek (2008: 49-50) nabízí na „foglarovskou optiku“ světa dospělých jiný pohled, který je s tím Brožové a Zapletala v částečném rozporu. Popisuje dospělý svět jako nositele nezpochybňované vnější autority, jež je založena na autorově a vypravěčově důvěře v zákon, instituci a chápající autoritu. Učitelé, vychovatelé, rodiče apod. sice do příběhu až na výjimky nezasahují přímo, ale prostřednictvím systému rad, příkazů a zákazů. Dospělí většinou nepředstavují nepřítele, nestojí v opozici a skutečnost vyobrazená v knihách se nezakládá na dichotomii chlapci-dospělí. Pouze jejich role nespočívá v tom, že by bezprostředně posouvali příběh a jejich svět je kvalitativně odlišný, vyžaduje (mnohdy oprávněnou) poslušnost. To chlapecké postavy respektují, na druhou stranu si vyhrazují právo na svůj vlastní svět, hru, tajemství a dobrodružství. Ve foglarovkách najdeme i momenty, kdy si jsou světy chlapců a dospělých velmi blízké, například při setkání Pavla Zemana s lékárníkem, podpírá své tvrzení Mikulášek. „*Stiskl mu silně ruku. Chvilí stáli a hleděli si navzájem poctivě do očí, muži i chlapec, každý se svými starostmi, tak odlišnými od starostí druhého. Ale v té chvíli si rozuměli.*“ (Foglar 1989: 50) Mikulášek (2008: 50) ovšem nezapomíná ani na specifické autority vedoucích oddílů a jim podobné (v případě *Rychlých šípů* přímo autoritu Jaroslava Foglara a jeho redakce), které bezprostředně motivují a usměrňují činnost chlapeckých sdružení. Tato autorita je podle něj vystavěna na atraktivitě a na mimořádné empatii, kterou dospělý vůči chlapcům projevuje.

Speciální pozornost si v souvislosti s veřejným obrazem foglarovek jako oslavy Chlapectví bezesporu zaslouží román „o chlapcích, jací skutečně jsou“ - jak ho Foglar charakterizoval - *Když Duben přichází*, který je na glorifikaci Chlapectví založen, jak je zřejmé z poselství v jeho závěru: „*Ano – je Duben – Duben našeho žití – kmitalo se Luborovi horečně hlavou. [...] A na člověku samotném záleží, aby si Duben – to jest CHLAPECTVÍ – aspoň pro svou duši dovedl zachovat navždycky, když není možné udržet ho i tělu –*“ (Foglar 1991: 203)

Zajímavé jsou i první dva díly stínadelské trilogie, v nichž jsou chlapci vyobrazeni de facto jako dospělí, jelikož jejich problémy a obavy se jeví čtenářům jako naprosto esenciální záležitost. (Nováková 2008: 41). Odkazy k Chlapectví jsou však přítomny prakticky ve všech foglarovkách. Takto o něm Foglar hovoří prostřednictvím svých postav

v *Kronice Ztracené stopy*: „Jsme šťastni, že jsme ještě chlapci; slibujeme si a umiňujeme, že takovými zůstaneme navždy. Nikdy nesmíme zestárnout, nikdy nebudeme omrzelými dospělými lidmi.“ (Foglar 1967: 134)

Ideál Chlapectví je foglarovkám nezřídka vyčítán, protože představuje limitující faktor přirozeného rozvoje dětské osobnosti a je ideálem založeným na stagnaci. Na jejich obhajobu je zase potřeba upozornit na příspěvek Ondřeje Sládka (2008: 33), z něhož vyplývá, že kupříkladu příběh *Hochů od Bobří řeky*, konkrétně legenda o Royovi, je v konečném důsledku příběhem o dospívání a paradigmatickým vzorem, s jehož pomocí kráčí vstříc dospělosti hrdinové knihy, jsouce následování i čtenáři. Navíc podobný sentiment, pociťovaný k ztracenému mládí, není v žádném případě záležitostí výhradně foglarovek, najdeme ho i v románu Edmonda De Amicis *Srdce* i u celosvětově proslulých literárních děl zcela odlišného ražení, jak dokládá Brožová (2008: 154) na příkladu *Alenky v kraji divů a za zrcadlem* od Lewise Carrolla.

Foglarův způsob zobrazování Chlapectví podle mnohých vyplýval z niterního přesvědčení o jeho hodnotě a z celoživotní touhy zůstat stále mladým, zůstat Chlapcem nadosmrtnosti – měla to být jakási forma osobní zpovědi. Toto tvrzení však není interpretací ale nadinterpretací, jelikož se neopírá o konkrétní interpretovaný text, ale o informace čerpané z Foglarova života a z jeho zdánlivě s interpretací souvisejících vyjádření.

6.4 Foglarovky jako předmět literární kritiky

Otázka literárních kvalit foglarovek byla a je živým tématem, o kterém se už desítky let vede vzrušená a rozsáhlá debata rozdělující laickou i odbornou veřejnost na dva nesmiřitelné tábory. Halas (2000: 127) se nad touto diskrepancí zamýšlí a dochází k originálnímu závěru: „Ti, kteří četli Foglara v dětství, se skoro jednoznačně stavějí za něj, a naopak ti, kdož nahlédli do jeho knih až v dospělosti, nemohou vůbec pochopit, jak je to možné. [...] **Originalita a svým způsobem i svérázná genialita Jaroslava Foglara tkvěla v tom, že uměl psát tak, jak by psal třináctiletý kluk, kdyby uměl psát.** (původně kurzívou, tučným písmem zvýraznil M. P.)“

Kritické ohlasy na první foglarovky byly vesměs příznivé, třebaže je nutno mít na paměti, že se k nim ještě nevyjadřovali profesionální literární kritici. Hned první vydaná -

Přístav volá – i přes silnou konkurenci⁵¹ zvítězila společně s dalšími dvěma tituly v soutěži O nejlepší novou knihu pro mládež nakladatelství Melantrich, v jejíž porotě zasedali zkušení spisovatelé Václav Tille, Bedřich Fučík a Božena Benešová. *Hoši od Bobří řeky*, třetí knižně vydaný román Jaroslava Foglara, se už dočkali profesionální kritiky a to v časopise *Úhor*, jenž se zabýval dětskou literaturou a byl znám tím, že nechoval mnoho sympatií k dobrodružné literatuře – časopis tomuto románu vystavil příznivý posudek. (Toman 2008: 81-82; Zapletal 2007: 30-32)

Obrat nastává v poválečném období. Jako první začne foglarovky negativně hodnotit Václav Deyl, který si bere na mušku *Stínadla se bouří* a jejich jazykovou úroveň. Podobně se k jeho kritice přidává i pozdější redaktor *Lidových novin* Zdeněk Vavřík, jemuž vadí překotnost a nedbalé užívání jazyka. Dochází k zvláštní situaci, kdy jsou foglarovky z různých příčin, speciálně po stránce jazykové kvality, hodnoceny jako bezcenné, a přitom mezi čtenáři zaznamenávají obrovskou oblibu. (Toman 2008: 83)

Silné kritice se nevyhnula ani Foglarova časopisecká činnost, konkrétně časopis *Vpřed*. Nejhlasitěji ho kritizovala revue *Štěpnice*, jejímž cílem bylo formovat umělecky hodnotnou slovesnou tvorbu pro děti a mládež s důrazem na estetickou funkci. Proto důsledně odmítala jakoukoliv populární a komerčně úspěšnou produkci, kterou samozřejmě reprezentoval právě *Vpřed*, jenž byl jejími literárními kritiky hodnocen jako graficky nekulturní kýč a pseudoumění odvádějící děti od kvalitní četby, konstatuje Toman (2008: 82).

V 50. letech se foglarovky dostávají na index a v jejich kritice zřetelně dominují ideologická hlediska. Jsou odmítány pro svou společenskou neangažovanost a únikovost, odvádění čtenářů do nereálného světa falešné romantiky. Jejich největším „proviněním“ je ztvárňování zakázaných skautských myšlenek a idejí, které jsou v protikladu vůči marxistickému literárnímu kánonu. Foglarova tvorba je tvrdě kritizována například týdeníkem známého divadelního režiséra E. F. Buriana *Kulturní politikou* a hlavně pak okruhem osob okolo monopolního Státního nakladatelství dětské knihy (dále SNDK), jehož šéfredaktorem byl Václav Stejskal, marxistický literární vědec a tehdy asi nejzarytější Foglarův odpůrce. (Zapletal 2007: 65-66, 72; Toman 2008: 83-84) Když se v té době čtenáři po foglarovkách ptají, kritika buď mlčí, nebo odpovídá stylem Ivana Klímy v *Mladé frontě*: „Jistě, že se tyto knihy číst smějí – jiná věc je, zda-li se číst mají. [...] Proč Foglar líčí

⁵¹ Přesný počet soutěžních rukopisů není znám, ale Foglarův měl pořadové číslo 61 – viz Zapletal 2007: 31.

mládež vždy rozeštvanou a mezi sebou válčící? Je v tom jeho rozdělení nějaký třídní pohled? Ano. Ušlechtilí bývají synkové z lepších rodin, junáci, zkrátka typy chlapců, které vyžadovala buržoasie, zatím co všichni darebáci, zlí a sprostí chlapci jsou obyvateli těch nejchudších čtvrtí [...], t. j., i když to není otevřeně řečeno, dělnických čtvrtí.“ (Klíma 2010) Tato ideologická nadinterpretace se pak stává typickou pro celé období komunistické diktatury.

Situace se nezměnila ani při krátkém období politického uvolnění po odsouzení Stalinova kultu Nikitou Chruščovem v roce 1956 - oficiální kritika Foglarovy romány nadále zavrhovala. Jedinými výjimkami byl článek *Proč už nezní Píseň úplňku* Františka Benharta, který se přimlouval v kritikách *Zlatého máje*, měsíčního revue o dětské literatuře a umění, za jejich opětovné vydávání, a diskuse o významu a uměleckých ambicích dobrodružné literatury pro mládež, jež se uskutečnila mezi lety 1956-1958 ve stejném časopise a v jejímž rámci se měly řešit i foglarovky. Tuto diskusi řídil literární kritik Bedřich Bösser a přizval do ní i Jaroslava Foglara, ale jeho příspěvek nebyl kvůli „vnějšímu zásahu“ otištěn, stejně jako nebyly otištěny ani reakce na Benhartovu stat'. (Toman 2008: 83-84)

Kritika foglarovek postavená na marxistických měřítkách se podle Tomana (2008: 84) neodmlčela ani na počátku 60. let. Projevila se například se v odborné knize *Moderní česká literatura pro děti* z roku 1962, za níž stál již zmiňovaný Václav Stejskal. Třebaže to v té době působilo už nepatříčně a anachronicky, nadále napadal Foglarovo literární dílo pro jeho skautsky-elitářskou ideologii pohrdající dělnickou mládeží a pro falešnou americkou romantiku.

V průběhu této dekády se ale vyskytlo i velké množství hlasů, které se foglarovek zastaly, což nakonec vedlo k další vlně jejich vydávání. Vše začal burcuující článek Petra Sadeckého, otištěný v *Zlatém máji* v roce 1964, *Proč mlčí Jaroslav Foglar*, v němž publicista vášnivě obhajuje jeho eticko-výchovný přínos a dovoluje si kritizovat i činnost pionýrské organizace. Následující polemika k tomuto článku byla rozsáhlá a strhující - zapojilo se do ní několik desítek literárních teoretiků, kritiků, publicistů, vedoucích pionýrských oddílů atd. jak z tábora Foglarových příznivců (těch byla většina), tak z tábora jeho odpůrců. (tamtéž, s. 84-85, 89)

Tábor odpůrců vedli kritici sdružení okolo SNDK jako Václav Stejskal, Zdeněk Vavřík, Jaroslav Tichý a další. Zaměřovali se na literárně-estetické nedostatky

foglarovek a na jejich eticko-formativní stránku obvykle nebrali zřetel. Výjimkou je Vladimír Kovářík, který ve svém článku *O chlapcích, jací skutečně jsou?* uznává Foglarovy pedagogické zásluhy, třebaže jinak upozorňuje na schematické rozvržení, vykonstruovaný syžet, neživotnost postav i neliterární jazyk foglarovek a jejich autora (samozřejmě tím míní autora empirického, třebaže si čtením konstruuje autora modelového) nepovažuje za spisovatele. Nejprísnější odsudek přichází tradičně od Václava Stejskala, jenž Foglara nazývá „vysloveným outsiderem vytvářejícím výchovná monstra“. (Toman 2008: 85-86)

Na straně Jaroslava Foglara stáli kritici Bedřich Bösser, Stanislav Jareš, Miroslav Kovářík, spisovatel Alexej Pludek, funkcionářka Pionýra Marie Váňová a další. Připojili se k nim i slovenští kritici a polská kritička Halona Skrobiszewská, takže polemika získala mezinárodní rozměr, dodává Toman (2008: 87-88). Ti kladou důraz na eticko-výchovný vliv foglarovek na čtenáře pubescentního věku a stojí za názorem, že mají co nabídnout i současné mládeži, nejvíce v mimoškolní zájmové činnosti. I když přiznávají jejich literární nedostatky, chápou formativní a etickou funkci jako nedílnou součást Foglarova díla, kterou je potřeba v kritikách neopomíjet. Shodně pak doporučují vydávání dalších knih Jaroslava Foglara, případně reedici děl starších.

Do polemiky má konečně možnost zasáhnout i sám Foglar, když v příspěvku *Dejte mně konečně slovo* objasňuje svůj tvůrčí záměr a přesvědčivým způsobem vyvrací nespravedlivou kritiku a rigorózní odsudky celého svého díla. V první řadě zdůrazňuje příznivé posudky sovětského nakladatelství dětské knihy Dětgiz a polského Ministerstva školství a kultury doporučující foglarovky jako školní četbu. Jeho slovům dodává váhu i výzkum Československého rozhlasu, jenž zjišťoval na vzorku 313 respondentů (163 dospělých a 150 chlapců ve věku 11-18 let) znalost a čtenářskou recepci foglarovek a z něhož vyplynulo, že jsou stále v povědomí veřejnosti a obsahově aktuální. (Zapletal 2007: 84-85; Toman 2008: 84-85)

Recenze prvních nových foglarovek z 60. let, *Tajemné Řásnovky* a *Pokladu Černého delfína*, jsou poměrně negativní. O *Tajemné Řásnovce* se Stanovský, preferující hledisko literární estetiky, domnívá, že slouží jako utilitární obhajoba výchovných zásad i praktické činnosti autora (přirozeně empirického) a kritizuje i abstrakci dětských hrdinů, nevýrazný jazyk a další slabiny knihy. Jako jeden z prvních ale upozorňuje na to, že tendenčnost a schematicnost foglarovek jsou projevem autorova záměru (empirický čtenář z textové strategie konstruuje hypotézu autora), a ne uměleckého

diletantství (foglarovky – textová strategie – si vytvářejí modelového čtenáře). Recenze *Pokladu Černého delfína* z pera O. Chaloupky se zaměřuje na kompoziční stránku románu a odkrývá jeho dějové schéma jako sentimentální, nepravděpodobné a nepřírozené. Recenze je však obohacující pro objasnění popularity foglarovek jakožto důsledku specifických recepčních predispozic pubertálního čtenáře. Foglarovy knihy charakterizuje jako zvláštní fúzi únikově-oddechové zážitkové četby a didaktické literatury. (Toman 2008: 89-90)

Za normalizace se o foglarovkách opět mlčí a to až do roku 1982, kdy o nich vznikla seriózní studie alespoň v samizdatovém *Kritickém měsíčníku*. Tuto studii napsal významný literární kritik a publicista, disident Jan Lopatka a jejím cílem bylo objektivně posoudit důvody popularity Foglarových knih. V rámci studie je taktéž vymezil jako literaturu speciálních funkcí, pojmenoval jejich základní rysy a zevrubně specifikoval poetiku stěžejních typů foglarovských narácí. (Lopatka 2010: 203-2013)

V roce 1984 se znovu ozvala i oficiální marxistická kritika, když byl Foglar-spisovatel popsán v literárněvědné publikaci Otakara Chaloupky a Jaroslava Voráčka *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Foglarovým dílům je přiznána velká obliba u čtenářů a imponující vzory správného chlapectví, taktéž osobitá poezie života v přírodě, chlapeckých aktivit, iluzorního půvabu her a životního optimismu, což koresponduje s mentalitou a potřebami čtenářů staršího školního věku, ale zároveň je jim v duchu vládnoucí ideologie vyčítáno vytváření umělé harmonizace sociálních rozporů, odstup od reality a také další obvyklé neduhy literárně-estetického charakteru. Autoři publikace foglarovky řadí do kategorie meziválečného chlapeckého románu. (Chaloupka a Voráček 1984: 158, 213) Jaroslav Foglar byl zastoupen i v prvním díle *Lexikonu české literatury* z roku 1985 a překvapivě v jeho autorském hesle převažuje ideologicky nezatížené a pozitivní hodnocení, které akcentuje výchovné a etické poselství jeho knih v sepětí s osobní pedagogickou činností s mládeží. (Forst 1985: 724-725)

V druhé polovině 80. let se kritiky foglarovek vyskytovaly hlavně v týdeníku Svazu českých spisovatelů *Kmen*. V něm byla otištěna i kontroverzní studie Vojtěcha Vackeho *Svět pouze pro chlapce?*, která pokládá za symptomatický rys Foglarovy beletrie spojení realistických prvků, ačkoliv zjednodušených a schematizovaných, s prvky romantickými, jež spočívají v idealizaci chlapeckých postav směřujících k sebezdokonalení. Tyto ideální chlapce Vacke přirovnává k Nietzscheho „nadčlověku“. (Toman 2008: 93)

V roce 1988 se v Opavě uskutečnila konference o literatuře pro děti a mládež za posledních čtyřicet let. Se svým referátem o Foglarovi se jí zúčastnil i literární vědec Jiří Rambousek a upozornil na problematickou skutečnost, že naprosté většině Foglarových knih, jimž osobně přiznává uměleckou kvalitu i specifickou estetiku, není umožněno vycházet a vyzval odpovědné činitele k nápravě. (Toman 2008: 93-94)

Po sametové revoluci dochází k plné rehabilitaci Jaroslava Foglara a jeho díla - stává se čítankovou četbou. Nicméně diskuse a polemiky neustávají a nadále rozdělují literární obec na nadšené příznivce a nesmiřitelné odpůrce foglarovek.

6.5 Foglarovky jako kult a kultický text

Foglarovky jsou literárním a sociálním fenoménem. Patří k nejprodávanějším titulům literatury pro děti a mládež u nás, celkově vycházejí v obrovských nákladech a ani nejnovější a módní knihy je nevytlačily z dětských knihovniček, třebaže foglarovky jsou mnohonásobně starší než jejich čtenáři. Popularita foglarovek přerostla v kult.

Podle Mroczek (2008: 101) je důvodem jejich extrémní obliby fakt, že jsou určitým a neopakovatelným typem literatury, který čtenář ihned pozná a jenž je bezprostředně schopen přiřadit ke správnému autorovi (modelový autor je textem manifestován jako „identifikovatelný styl“). Zapletal (2007: 101-135) je konkrétnější a obsáhle popisuje hned devatenáct příčin jejich popularity, které dokládá citacemi z Foglarova díla. Jsou mezi nimi kolektivní dětské hrdinové, smysl pro humor, popisy přátelství, robinzonské motivy atd. Důvody popularity konstruuje, vzhledem k své kritické erudici fundovaněji než Zapletal, ve stati *Sláva a úskalí amatérismu* i Jan Lopatka (2010: 204-207).

Největší síla foglarovek spočívá v navázání už takřka sto let trvajících kontaktu se čtenářem, který se k nim z nostalgie nezdávka vrací i v dospělosti a k jejich četbě často vede i své potomky - tím se foglarovky stávají mezigenerační četbou. I současné děti a dospělí tyto mnohokrát oceňované⁵² knihy a komiksy čtou, jak ukazuje mj. jejich vysoké

⁵² Více informací viz Hutařová 2008: 203-205.

umístění v celonárodní anketě Kniha mého srdce^{53 54} z roku 2009 či výzkum Tvarůžkové *Dětské čtenářství na počátku třetího tisíciletí* z roku 2005.

Pravděpodobně „nejkultovnější“ z celého Foglarova díla je tematika Rychlých šípů, která byly zpracovány i jako televizní seriál, muzikál, celovečerní film apod. *Rychlé šípy* patří mezi nejznámější a nejpopulárnější české komiksy – některé jeho postavy se staly archetypy (třeba Mirek Dušín jako představitel morálně neposkvrněného člověka), „hlášky“ z těchto příběhů doslova zlidověly a spolu s metaforickými příměry je frekventovaně užívají i česká média, jak ukazuje tento úryvek z článku, jenž komentuje kongres Občanské demokratické strany a zvolení Petra Fialy do jejího čela: „*Profesor Fiala vstupuje do party Dlouhého Bidla, aby ho přetavil na Dušínovy Rychlé šípy. [...] Aby se mu tato neskonalé těžká transformace podařila, musel by se v ODS obklopit zcela novými lidmi, aby mu stáli po boku a chránili ho před Štětínáči. Jenže – kdo by dnes do ODS vstupoval? [...] Z naivity jsou lidé vyléčeni, a dlužno dodat, že o Mirky Dušíny tady taky nikdo moc nestojí.*“ (Zwyrtek Hamplová)

Rychlé šípy, ať už ve své komiksové či románové podobě, vyprovokovaly i vznik množství více či méně zdařilých napodobenin, které byly vytvořeny buďto jako akt fanouškovství, nebo jako „komerční produkt“ využívající popularity originálního seriálu⁵⁵. Poslední napodobenina uváděná Dvorským (2011: 177) pochází z roku 2008, tedy z docela nedávné minulosti. Stranou samozřejmě nezůstala ani parodická zpracování (a i jiná „užití textu“). Z toho co už o Foglarovi víme, není překvapivé, že se mu jakékoliv napodobování (neřkuli parodování) Rychlých šípů přičilo a cítil se jím poškozen, jak podotýká Dvorský (2011: 175-187).

Na samostatnou práci by vydala problematika postvontských hnutí. Tyto, původně neorganizované skupiny mládeže, nadinterpretacním způsobem hledající souvislosti a inspirační zdroje stínadelských románů či napodobující chování Vontů, se začaly formovat už na začátku 40. let - bezprostředně po vydání prvních kapitol *Záhady hlavolamu*

⁵³ Více informací viz Nominace TOP 100. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce*.

⁵⁴ Více informací viz Finálové TOP 12. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce*.

⁵⁵ Některé z nich (komiksové napodobeniny) jsou k vidění u Dvorského 2011: 175, 177-179, 181-187. Literárními napodobiteli stínadelské trilogie se zabývá například Káčeřová 2010.

v *Mladém hlasateli* - a s různou intenzitou a s proměnlivým programem⁵⁶, postavené na symbolickém rámci, který Vontům přisoudil jejich tvůrce Jaroslav Foglar, fungovaly až do první poloviny 90. let. (Dvorský 2011: 154-174). I dnes ještě není tato myšlenka zcela mrtvá, jak dokládá mj. dlouholetá tradice městské skautské hry Stínadla⁵⁷, veřejnosti přístupné pátrací hry Hledáme Rychlé šípy⁵⁸ či pořádání Večera světla⁵⁹.

Za zdůraznění stojí, že Foglar myšlenkou těchto hnutí nebyl nijak nadšen a ani ony nestály o jeho „ideovou kontrolu“ – postupem času docházelo k vzájemnému vymezování, dokonce byl jistou vontskou skupinou, podepisující se jako „Modrý trojúhelník“, na přelomu 80. a 90. let na Foglara vyvíjen nátlak, aby neprozrazoval reálie stínadelských románů, kteroužto možnost naznačoval v rámci jedné ze svých mnohých dezinformačních kampaní. (tamtéž, s. 162-163, 170)

Foglarovky jsou nejen samy o sobě kultem, ale kulty jsou i jejich součástí, jak podotýká Mikulášek (2008: 48-53), který jich používá jako „interpretačních center“ při své analýze *Chaty v Jezerní kotlině*. Konkrétně hovoří o kultu těla a tělesnosti, intelektuality a vůle, ideality, přátelství jako souznění duší, romantiky přírody a spisovného, intencionálního jazyka.

Kult těla a tělesnosti jsem přiblížil již v podkapitole 5.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; zopakujme, že jde o zobrazování chlapeckého (povětšinou atletického) těla. Kult intelektuality a vůle naopak staví na oslavování síly intelektuální, rozumu a neotřesitelné vůle v harmonii s hodnotami chlapectví - cti, statečnosti apod. Iniciujícího charakteru je kult ideality - vytváří „skutečnost“ příběhu, demonstroe mravní hodnoty, a to nejen s moralizujícím záměrem, ale i s cílem potěšení čtenáře ze zobrazovaných charakterů a vzácnosti ideality, kterou bezprostředně prožívá skrze literární postavy. I kultu přátelství jako souznění duší jsem se už několikrát dotkl⁶⁰. Mikulášek (2008: 51) ho popisuje jako ideální pouto, pevné a křehké zároveň, svým způsobem platonickou lásku

⁵⁶ Například daly v Československu vzniknout první generaci tzv. dřeváren. Více informací viz Dvorský 2011: 163-164, 197.

⁵⁷ Více informací viz Pavelka 2014.

⁵⁸ Více informací viz Menhart 2014.

⁵⁹ Více informací viz Pohůnková 2012.

⁶⁰ Viz například s. 56-57 a s. 69-70 této práce.

asexuálního charakteru plnou obdivu, snahy o porozumění duši toho druhého, vyvolávající nutkavou potřebu být stále spolu. Sexus podle Mikuláška v tomto vztahu (ani ve vztahu dospělých) neexistuje, tělesný kontakt je omezen pouze na chlapeckou hru či vzájemné soutěžení. Předposlední kult, kult romantiky přírody, spočívá v dichotomii (v některých případech ale zpochybněné) přírody a civilizace. Příroda, prostor čistoty a původnosti, je chlapeckými hrdiny symbolicky a ideálně „kolonizována“ - je určena ne k materiálnímu využití, ale pro manifestaci schopností. Je stavem duše. Lhostejnost či negativní vztah k ní je nepřirozený a nemorální. Posledním kultem je kult spisovného, intencionálního jazyka. Jazykový styl foglarovek kalkuluje se senzibilitou a fantazií, s potřebou identifikace čtenáře s něčím ušlechtilým. Frekventovaně využívá ustálené fráze, knižní výrazy a archaismy. Obvykle (především u prvních foglarovek - později je tento rys silně oslabován) bývá jazyk přísně spisovný, neužívá obecné češtiny a vulgarismů. Je funkčním nástrojem diferencujícím svými rétorickými postupy a dramatickými otázkami černobílý svět Foglarových příběhů. (Mikulášek 2008: 48-53)

6.6 Foglarovky jako mýtický text

„Pojď se mnou tam, kde nebe je vysoké a modré a kde oblaka bílá rychleji než kde jinde plují. Slyšíš tu píseň větrů v korunách borovic? Slyšíš tu píseň dalek závratných? Tiše a velebně šumí hlavy stromů. Záře slunce červenavá stéká po jejich rozpukaných kmenech a vůně pryskyřice tě omámí. A večer oheň táborový tam do tmy pak zasvítí a vyvolá v tobě pocity, které otřesou tvou duší.“ (Foglar 1967: 5) Jak o citovaném textu - uvádějícím *Kroniku Ztracené stopy* - podotýká Brožová (2008: 146), je svádívý, plný příslibů a vyzývá ústy jakéhosi neznámého zasvětilce téměř adresně čtenáře knihy, aby se vydal na cestu do neohraničeného prostoru, kde plane oheň měnící lidské duše. To vyvolává pocit, že půjde o pohádkovou až mystickou pouť. O pouť, na níž je první krok do neznáma správný, obohacující a nevyhnutelný.

Při detailní analýze foglarovek skutečně zjistíme jejich - možná nevědomě reflektované (protože některé z užívaných a dále popsanych motivů jsou běžnou součástí dobrodružné literatury) - mýtické jádro. Není tím myšlena spojitost s nějakou konkrétní mytologií, ale celkový charakter syžetu a jednotné schéma odpovídající iniciačnímu mýtu. Inicie má ve foglarovkách podobu přerodu do nového, aktivního a morálního života nebo

rozkrytí tajemství. Bývá přítomna i instituce zasvětitelů a zasvěcovaného, jenž před samotným iniciačním rituálem musí projít sérií zkoušek. (Sládek 2008: 26; Nováková 2008: 39)

Co je iniciace, iniciační mýtus a iniciační rituál? Sládek (2008: 27) iniciaci v individuální rovině vysvětluje jako proměnu osobního statusu, v rovině sociální zase jako moment získání nového pohledu na svou osobu, svět a vlastní místo v něm. Iniciačním mýtem se obecně rozumí posvátné vyprávění o recích a bozích, kteří touto proměnou prošli, vypovídající o tom, proč iniciační rituály probíhají tak, jak probíhají. Sám iniciační rituál je pak reaktualizací iniciačního mýtu.

Iniciační mýtus foglarovek je tvořen horizontálně modulovaným příběhem. Nejde v něm o sakrální poznání, nemá religiózní konotace, je naplňován hlavně ideální proměnou osobnosti hlavní postavy (postav) a mezilidských vztahů. Iniciačním obřadem je například zavěšení provázků symbolizujících ulovení všech třinácti bobříků v *Hoších od Bobří řeky*, uzdravení jedné z hlavních postav a znovunavázání přátelství v *Chatě v Jezerní kotlině*, skautský slib Mirka Trojana v *Pod junáckou vlajkou* atd. (tamtéž 2008: 27)

Nyní se zaměřím na *Hochy od Bobří řeky*, kterýžto román je jako příklad zpracování iniciačního mýtu ve foglarovkách ideální. Na začátku se seznamujeme s postavami Jirky a Vilíka, s nudícími se hochy hledajícími dobrodružství. Zásadní obrat přichází v pátek 13. března: „A v pátek dne 13. března to začalo! V pátek dne 13. března se stalo něco, co změnilo celý jejich dosavadní obyčejný život a udělalo jím z něho nepřetržitou řadu vzrušujících podivných událostí.“ (Foglar 1940: 7) Tento časový údaj je jediným konkrétním v celé knize, je to datum setkání s jejich zasvětitelům - Rikitanem. Rikitan je prezentován jako ideální mladý muž s téměř božskými vlastnostmi, jako dokonalá bytost, jejíž cílem je s pomocí iniciačního mýtu a za použití ritualizovaného lovu bobříků vyvést chlapce z nevědomosti, přimět je prozívat. (Sládek 2008: 30, 33)

Podobně neurčitý jako čas, avšak lákavý a dostupný, je i prostor, v němž se děj knihy odehrává a který je postavami neustále znovu objevován a pojmenováván (Rokle úmluvy, Sluneční zátoka, Červený dolík apod.). Foglarovky obecně využívají mýtického časoprostoru (tomu se budu později věnovat především v souvislosti se stínadelskými romány), jenž však se svým zdáním reálnosti a univerzálnosti propojuje svět postav a čtenářů, kteří si ho mohou při mimetickém čtení konkretizovat - dochází k iniciaci čtenářů čtením. (tamtéž, s. 31)

Druhým klíčovým bodem iniciačního mýtu je podle Sládka (2008: 32) vznik bratrstva Hochů od Bobří řeky a jejich slib věrnosti v Rokli úmluvy – tehdy dochází k rituální izolaci, jež má stvrdit nastoupenou cestu a vytvořit binární opozici „my-oni“ v reflexi okolního světa, čímž je míněno sdružení Hochů od Bobří řeky oproti nezasvěcovaným, obyčejným chlapcům.

Třetím krokem vedoucím k iniciaci je vyslechnutí iniciačního mýtu o Royovi, jenž se k své chlapecké dokonalosti a potažmo dospělosti propracoval skrze ulovení třinácti bobrů. Vyslechnutí tohoto iniciačního mýtu má mýtickou i mytizovanou funkci – sdružení se pojmenuje podle řeky z příběhu, dostane se pod magický vliv Písně úplňku (stejně jako Roy) a členi bratrstva se rozhodnou symbolicky lovit bobry, aby se Royovi, jenž se stal paradigmatickým vzorem reaktualizovaným nápodobou, vyrovnali. (tamtéž, s. 32-34)

Tento lov a táborový život včetně řádění Zelené příšery, při němž je potřeba odolat slabším stránkám své povahy, představuje podstupování iniciačních zkoušek a je i dalším z klíčových bodů iniciace, dodává Sládek (2008: 34).

Iniciace samotná přichází na řadu po ulovení všech 13 bobříků a návratu do běžného prostředí - příběh se ve svém úplném závěru vrací tam, kde iniciační mýtus začal a kde také dochází k uzavření kompozičního kruhu, jenž je pro většinu mýtů typický. Výsledkem iniciace je ideální osobní proměna hrdinů románu a poznání jich samých, což by se ale nepodařilo bez spolupráce zasvětila a adeptů, stejně jako se nezdaří iniciace čtenáře bez jeho ochoty spolupracovat s knihou, tj. bez ochoty lovit bobříky a přijmout iniciační mýtus. (tamtéž, s. 34-35)

Tento mýtus není jediným mýtem, který ve foglarovkách nalezneme - dalším může být například mýtus národní, na nějž upozorňuje Zikmund-Lender (2009). Národní mýtus je ve Foglarových příbězích podtextuálně vytvářen typicky domácím koloritem, atmosférou, komparem a rekvizitami, které nejsou, jak Foglar sám proklamoval, jedním konkrétním místem, ale scénickou syntézou – v textu tak vzniká dokonale normativní a univerzálně české prostředí pro bezproblémovou a bezezbytkovou identifikaci co největšího počtu dospívajících čtenářů.

Dalším přítomným mýtem je podle Lendera (2009) mýtus indiánské kultury, která není pojímána etnocentricky, ale naopak jako vzor, ideál očištěný od koloniální nálepky primitivnosti a hrubosti. Obdobně ho můžeme nalézt třeba v dílech Karla Maye, jenž se

významně zasloužil o napravení reputace severoamerických indiánů, jejichž dřívější „mediální obraz“, vytvářený šestákovými časopisy, nebyl vůbec lichotivý.

Ve světle tvrzení, že foglarovky nepracují s mýtem religiózního typu a s vědomím bezkonfesnosti Jaroslava Foglara, je zajímavé, kolik takovýchto motivů jeho díla obsahují (zvonění zvonů, prvky sektářství atd.), ačkoliv jsou většinou využity blasfemicky a v kontextu, který má navozovat jistou komiku, jak dodává Dvorský (2011: 190-191). Pro ilustraci: „[...] sám Alláh nám tě poslal do cesty [...]“ (Foglar 1991: 456), „[...] děláš ze mne archanděla Gabriela [...]“ (tamtéž, s. 449), „[...] stál mlčky jako velekněz nějaké tajemné sekty [...]“ (tamtéž, s. 399) Opačně Foglar postupuje kupříkladu v *Chatě v Jezerní kotlině*, mezi jejíž důležité prvky patří vážně pojatá spiritualita původního severoamerického obyvatelstva a rituální scény jako Slavnost červeného slunce: „*Ludvův zrak je nepřítomně pohroužen do červené záplavy zapadajícího slunce, ohníčky červánků hoří v jeho jiskrných očích, vždy tak čilých a jasných. Zde stojí na malé plošině jako vytesaný ze skály, bez nejmenšího pohybu, jeho postava se odráží na červeném nebi. Je to obraz ze starých zašlých časů indiánské slávy.*“ (Foglar 1989: 50)

Mýtickou atmosféru navozují i další archetypální motivy a topoi, nejvíce v prvním a druhém díle stínadelské trilogie⁶¹ – smrt, tajemný původ Jana Tleskače, bludiště Stínadel coby paralelní a fantaskní svět, mocí opředený artefakt ježka v kleci aj. (Nováková 2008: 37, 39)

Stínadla si zaslouží speciální pozornost - je to svébytný literární svět. Rozdělovací třída funguje jako střežená hranice, brána mezi běžným a paralelním světem, po jejíž překročení se stávají z Rychlých šípů vetřelci ve světě Vontů. Členi Rychlých šípů jsou díky odhalování jeho tajemství zasvěcovanými, ale zároveň i zasvěčujícími, jelikož zveřejňují výsledky svého pátrání v časopise Tam-Tam. Stínadla samotná jsou pojata jako proměnlivý a nebezpečný labyrint, který jako by byl nadán vlastním životem, což ještě zdůrazňuje frekventované použití personifikací. Pro tento paralelní svět je typická práce se světlem a barvami. Při překračování hranice symbolicky vyprovází Rychlé šípy zvonění zvonů a mění se kategorie času, který hlavní postavy začnou vnímat jinak a jako jiný ho popisuje i vypravěč, čímž je vyvoláván dojem času paralelního k tomu „tam venku“, v běžném lidském světě. Rychlé šípy se stávají součástí fiktivních Vontských dějin,

⁶¹ V *Tajemství Velkého Vonta* dochází k téměř systematické demytizaci prostoru Stínadel – více informací viz Nováková 2008: 40.

kteřé by byly ve všedním, dospělém světě vnímány jako krátké, omezené několika chlapeckými generacemi, ale v kontextu „stínadelského času“ odkazují až do bájných časů počátků Vontství a vpravdě mytologicky vysvětlují stvoření a podobu světa Stínadel. I tím se *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří* zařazují do populárního žánru fantasy, což je pravděpodobně i jedním z důvodů jejich neutuchající obliby. (Sládek 2008: 35, Nováková 2008: 37-39)

Pro podporu tvrzení, že první dva díly stínadelské trilogie můžeme směle zařadit mezi fantasy literaturu, nabízím srovnání některých charakteristických prvků Stínadel s Lóriem, světem paralelním k světu Středozemě, z klasiky fantasy žánru *Společenstva prstenu* od J. R. R. Tolkiena: „*Sotva stoupl na protější břeh Stříberky, zmocnil se ho zvláštní pocit, [...] zdálo se mu, že překročil most v čase do zákoutí Starých časů a kráčí světem, který už neexistuje.*“ (Tolkien 2002: 328) „*Leželo tu světlo, pro které v jeho řeči nebylo jména. [...] Viděl barvy, jež všechny znal, zlatou a bílou a modrou a zelenou, byly však svěží a ostré, jako by je v tu chvíli spatřil poprvé a nacházel pro ně nová a podivuhodná jména.*“ (tamtéž, s. 329)

V případě foglarovek je také zřejmé, že čerpají ze stejných mytologických zdrojů, z kterých čerpá třeba rytířský román nebo pohádka – iniciační prvek je přítomen jak ve foglarovkách, tak v těchto literárních žánrech, pouze se liší zpracováním. (Sládek 2008: 28) Nakonec i Miloš Zapletal (2007: 128) mluví o foglarovkách jako o pohádkách pro dospívající mládež.

Podle Sládka (2008: 28) je mytopoetický styl těchto románů formován a udržován vyprávěním legendy (o Royovi, Janu Tleskačovi, Alvarezovi apod.), jež je součástí narativní struktury celého příběhu, a snahou o její reaktualizaci - ať už lovením bobříků, pátráním v městských čtvrtích či dlouhodobou hrou. Tato opakovanost je pak příkladem mýtického exemplarismu. Postavy se snaží vyrovnat vzorům z legend a zároveň se samy stávají vzory pro čtenáře, kteří reaktualizaci opět reaktualizují⁶². K tomu jsou nepokrytě vyzíváni i autorem foglarovek.⁶³ To je dokladem instrumentalizovaného pojetí narace (empirický autor coby subjekt produkce textu formuluje hypotézu modelového čtenáře podřizujícího se textovým instrukcím).

⁶² Schematicky: Roy loví bobry → Hoši od Bobří řeky loví bobříky → čtenář loví bobříky

⁶³ Viz úvodní text podkapitoly 6.2 Foglarovky jako aktivizační text.

6.7 Foglarovky jako reflexe

Spisovatelé ve svých knihách obvykle reflektují vlastní životní zážitky a postoje, nechávají se vědomě či nevědomě inspirovat díly jiných autorů, historií, vyslechnutými příběhy, prostředím apod. – zkrátka jejich texty jsou intertextuální povahy. Ani Jaroslav Foglar nebyl výjimkou, ačkoliv u jeho osoby je tato problematika složitější, protože někdy i zcela zjevnou inspiraci popíral a jindy naopak svůj zdroj inspirace přiznával a pyšnil se jím. Často o „reáliích“ foglarovek také mlžil a veřejnost záměrně dezinformoval, čímž okolo svého díla úspěšně vytvářel nimbus tajemství⁶⁴. Právě na něm, na snahách dílo „dekonstruovat a demaskovat“, je vytvářen veřejný obraz foglarovek jako reflexe.

Nejdůležitější inspirační zdroje Jaroslava Foglara, jež ve svých knihách a komiksech bezpochyby reflektoval, můžeme v zásadě rozdělit do tří okruhů – inspirace jinými literárními díly, inspirace vlastním životem a inspirace skautingem. Tyto okruhy budou tematizovány v samostatných podkapitolách. Je ale nezbytné dodat, že rozklíčování inspiračních zdrojů literárního díla, třebaže vychází z reálného základu, není stoprocentně a bezezbytku možné, jelikož jsou „obětí“ fabulace empirického autora. Pokud tedy nejde přímo o otevřená přiznání Jaroslava Foglara (která se také – speciálně u Foglara - mohou stát nástrojem dezinformace), jedná se o „badatelské hypotézy podložené dílčím indiciemi z jeho života a díla“. Tyto interpretace, pakliže míří „za hranice textu“, pak nejsou interpretacemi, ale užitím textu (nadinterpretací).

6.7.1 Reflexe jiných literárních děl

Jaroslav Foglar od dětství miloval tajemné příběhy a jeho knihovnička ve věku 13-16 let obsahovala jak brakovou literaturu sešitových románů (např. *Dva stíny*, *Bufalo Bill*, *Stín bez hlavy* aj.), tak klasická díla jako *Tajemný hrad v Karpatech* od Julesa Vernea a *Hrabě Monte Christo* od Alexandra Dumase. Dvorský (2011: 18, 24-25) předpokládá, že Foglar nevědomky přejal nejeden z motivů právě ze sešitových románů a odvolává se na Iva Fencla, který proces získání a využití převzaté zápletky u tohoto spisovatele popsal na dvou příkladech, kdy si jsou příběhy foglarovek a dříve vydaných děl jiných autorů velmi podobné. Konkrétně upozorňuje na detailní shodu třech dílů *Rychlých šípů* o filatelistovi Maxmiliánu Drápovi z roku 1939 s pseudoverneovkou z roku 1884 *Dědic Robinsonův*

⁶⁴ Více informací viz Dvorský (2011: 18-20).

od André Laurieho a na podobnost zpracování zápletky tajemného zmizení v povídce *Příběh ze tmy* z roku 1972 a ve stejném roce vydaném pseudoholmesovském románu Ludvíka Součka *Případ baskervillského psa*.

Fencel (2007: 184-185) nabízí tři možná vysvětlení nápadné podobnosti mezi *Dědicem Robinsonovým* a Foglarovým příběhem: „*Bud' jde o shodu okolností, nebo Foglar četl starší český překlad této knihy a hrůzostrašná pasáž na něj v dětství či mládí natolik zapůsobila, že ji později přetavil hned do tří dílů svého slavného kresleného seriálu, anebo [...] historku [...] vyprávěl některý člen Foglarovy Dvojky u plápolajícího táborového ohně [...]*.“ K možnosti převzetí zápletky na základě vyprávění se kloní také u povídky *Příběh ze tmy*, protože má k dispozici Foglarovo vyjádření, které mu spisovatel poslal coby odpověď na jeho dopis: „[...] *po pravdě řečeno však nemohu se již upamatovat, kde jsem k námětu přišel. Pana Ludvíka Součka jsem tehdy nečetl. [...] Snad ho kdysi kdesi někdo vyprávěl u táborového ohně, a já jej nosil v hlavě po celá desetiletí.*“

Podle Fencle (2007: 186) má tato povídka kořeny v městské legendě⁶⁵, konkrétně v článku, který před více než stoletím mystifikoval americkou veřejnost a dal oné fámě⁶⁶ vzniknout, *Charles Ashmore's Trail* z roku 1893. Zápletka nevysvětlitelného zmizení se ostatně neobjevuje jen u Foglara a Součka a i způsob jejího zpracování je u všech autorů nadmíru podobný. Pro doložení svého tvrzení nabádá čtenáře k srovnání textu *Příběhu ze tmy*, kdy jde americký mladík Fred na naléhání svého otce na dvůr pro vodu, s pasáží z knihy *Zázračná zmizení*. „*Do hovoru a smíchu se však za malou chvíli ozval ze dvora hrozný výkřik. Fred cosi volal - a nebylo pochyb, že volal o pomoc! Lidé sedící nejblíže dveří – byl mezi nimi i Fredův otec – s úžasem a rozechvěním vyběhli na dvůr. A tu odkudsi shůry slyšeli Fredův zoufalý hlas: ... pomoc, pomozte mi, jsem nahoře – unáší mě – drží mě – pomoc – pomoc...!*“ (Foglar 1998: 43) „*Owen Thomas požádá svého jedenáctiletého syna Olivera, aby přinesl vědro vody ze studny na dvoře. Chlapec ochotně jde, avšak za pár okamžiků je ho slyšet, jak volá: ,Pomoc! Pomoc!*

⁶⁵ Městská legenda je součástí soudobého folkloru, jedná se o mystifikující, často hororový příběh, který je předáván orálním způsobem či prostřednictvím textu - v současnosti především skrze masová média. Legenda je strukturována tak, aby příjemce příběhu uvěřil a jako pravdivý ho předával dál. Více informací viz Brunvand 1981.

⁶⁶ I u nás velmi rozšířené městské legendě – byť zmodernizované - typu „černá sanitka“, tj. legendě o sanitce černé barvy, která má jezdit po městě, unášet lidi a krást jim orgány.

Dostali mě!´ Rodiče vyběhnou a najdou stopy ve sněhu končící v polovině cesty. O malém Oliverovi už nikdy neuslyší.“ (Fencl 2007: 186)

Dvorský (2011: 27-29) se také domnívá, že se Foglar inspiroval nejen brakovou literaturou, ale i dílem Julesa Verna, kterého spisovatel jako chlapec prokazatelně četl a jehož měl ve velké oblibě. Právě v jeho četbě vidí pozadí pro Foglarův „autorský styl“, kdy se snažil psát poutavě a čtenáře přitom nenásilně vzdělávat, či lépe řečeno zušlechťovat. Ale v souvislosti s tvorbou Jaroslava Foglara není vzpomínán jen Jules Verne, ale také již dříve zmiňovaný Edmond de Amicis⁶⁷ a jeho román *Srdce* se svým očividným morálním apelem a černobílými postavami.

Zapletal (2007: 45-47) zase dodává, že skvělým inspiračním pramenem byla pro Foglara bez jakýchkoliv pochyb práce Ernesta Thompsona Setona, především titul *Dva Divoši* - vydaný v roce 1904 (česky v roce 1925) - z něhož převzal myšlenku „bobříků“ pro *Hochy od Bobří řeky*, původně Setonem zpracovanou jako „orlí pera“. Zapletal také upozorňuje na shodu jména řeky, u níž se odehrává hlavní část příběhu, dále na u obou děl použitý motiv ušlechtilého indiána coby učitele a na paralelu mezi Rikitanem a Calebem – dospělých věnujících se mládeži. Foglar sice inspiraci Setonem, s nímž se i osobně setkal při příležitosti jeho návštěvy Československa v roce 1936⁶⁸, nikdy přímo nepřiznal, ale do táborové kroniky v roce 1928, tedy v době, kdy na *Hoších od Bobří řeky* pracoval, napsal: „*Jakmile jsme měli trochu volno od táborové práce [...], už jsme se z tábora ztratili [...] na pozorování přírody. Zpravidla mne na těchto toulkách doprovázeli jen Rudla a Moja, dva starí zálesáci, zbláznění právě jako já do Setonova Rolfa zálesáka.*“ (tamtéž, s. 47) Při pozdějších výsleších na StB se mj. hájil i tím, že poukazoval na podobnost svých knih se setonovkami, jež mohly vycházet i v Sovětském svazu.

Předobraz stínadelské trilogie je zase možné hledat u starších knih autorů, kteří stejně jako Foglar stavěli napětí z velké míry na tematice klukovských part a jejich vzájemného soupeření. Příkladem může být román Louise Pergauda z roku 1913 *Knoflíková válka* a román Ference Molnára *Chlapci z Pavelské ulice* z roku 1907. V Molnárově díle je nápadný i propracovaný systém organizace chlapecké party včetně udělování hodností, rozpoznávacích znaků apod., což můžeme nalézt i u Foglarových Vontů. Je jisté, že Foglar Molnárův román,

⁶⁷ Viz s. 56 a s. 76 této práce.

⁶⁸ Viz s. 32 této práce.

v českém překladu poprvé vydaný v roce 1930, četl, přílišnou inspiraci Molnárem mu koneckonců vyčítala i poválečná literární kritika. Rozdíl mezi Foglarem a Pergaudem s Molnárem je však v tom, že Foglarovo dílo obsahuje didaktický a mravní rozměr, které dílo francouzského a maďarského spisovatele nemá. Zatímco oni chlapecké bitky jen popisují, Foglar je nejen popisuje, ale i kritizuje. (Dvorský 2011: 85-86)

Na další možnou inspiraci opět naráží Miloš Zapletal (2007: 49-51), jenž upozorňuje na málo známou novelu Jacka Londona *Plavba šalupy Dazzler* z roku 1902, v jejíž úvodní části chlapci z Horní čtvrti San Francisca konají výpravy do městské čtvrti – podobné Stínadlům - zvané Peklo a bojují zde s místní chlapeckou partou. Dvorský (2011: 87) je ale k jeho domněnce skeptický, jelikož tematika chlapeckého válčení hraje v novele jen okrajovou úlohu a většina jejího děje se odehrává na moři.

Jaroslav Foglar obvykle jakoukoliv inspiraci díly jiných autorů popíral, otázky na toto téma mu nebyly příjemné a hlavně ve stáří ho i citelně popuzovaly - byla to jasná známka toho, že vlastnímu kultu, který okolo něj jeho příznivci vytvořili, nakonec uvěřil i on sám. (tamtéž, s. 24-25).

6.7.2 Reflexe vlastního života

Je logické, že u jednoho z čelních představitelů české literatury pro děti a mládež jsou velkým zdrojem inspirace jeho vzpomínky na dětství a dospívání, konstatuje Dvorský (2011: 20). Jaroslav Foglar v knihách a komiksech využil vlastních, různě modifikovaných zážitků nebo i jen jejich fragmentů, charakterových rysů vrstevníků, s nimiž se jako chlapec setkal, i míst, jež na něj zapůsobila svým *geniem loci*. S nádechem hrdosti to - na rozdíl od inspirace jinými autory - opakovaně přiznává: „*Kdysi po této vrcholové cestě jezdil na kole kterýsi chlapec a nešťastnou náhodou sjel z cesty na prudký svah, [...] spadl z té obrovské výše na černá skaliska, kde se rozbil na padrť. Jeho poslední slova [...] byla: „Maminko, tatínku, odpusťte mi, že jsem si tak zkazil život!“ Jeho povzdech jsem vložil do úst jinému chlapci v mém příběhu Tajemství Velkého Vonta [...] Takhle nějak se šperkuje knížky, střípek po střípku, vzpomínka za vzpomínkou [...] se skládají a vkládají do textu, který je tím jimi obohacen o drobnosti, byť třeba i zcela nepatrné, ale ze skutečnosti vzaté.*“ (Foglar 1989-1990: 18)

Na druhou stranu jen výjimečně prozrazuje, která část děje souvisí s jakým konkrétním místem. (Dvorský 2011: 23) Často i záměrně mátl čtenáře, třeba když se fotografoval v ulici Řásnovka na Starém Městě s rádoby návodným komentářem, že se vrací na místo činu, třebaže důležitými prvky inspirace byla i úplně jiná místa, vzpomíná Jiří Raba (2005: 44-45) na reálie knihy *Tajemná Řásnovka*. Jak upozorňuje Dvorský (2011: 23) a Kašpar (2010), děj románu se odehrává v jakési virtuální staré Praze, v níž Foglar dle potřeby propojil a upravil jednotlivé pražské lokace jako Na Františku, Nuselské údolí apod.

Pražská zákoutí a staré uličky, v kterých se odehrává stínadelská trilogie, těžící z magické atmosféry města podobně jako například *Golem* Gustava Meyrinka, si Jaroslav Foglar zamiloval už jako chlapec díky svým „objevitelským výpravám“ a pohlednicím Staré Prahy od Jaroslava Šetelíka, jež se prodávaly v papírnictví jeho matky. Ty se staly důležitým zdrojem inspirace pro literární ztvárnění Stínadel. Reálná místa (vč. mimopražských) byla předobrazem ale i pro další místa z Foglarových románů, kupříkladu Červený dolík z *Hochů od Bobří řeky* vycházel z podoby jedné z neudržovaných ploch na cihlově červených hradbách Vyšehradu. (Dvorský 2011: 20-21, 94)

Nejen lokace příběhů, i Vontové a rivalita mezi městskými čtvrtěmi mají podle Dvorského (2011: 104-106) pravděpodobně svou předlohu ve zkušenostech Jaroslava Foglara (v tomto případě již dospělého) coby prakticky celoživotního Pražana. Připomíná příhodu, zaznamenanou Jiřím Zachariášem (2007: 162), kdy se Foglar s Dvojkou na počátku 30. let účastnil filmové projekce v biografu: „*Uprostřed produkce [...] se náhle prudce rozlétly [...] dveře. [...] Mezi rozraženými dveřmi [...] stál asi patnáctiletý hoch. [...] ‚Jirčáka,‘ zvolal ten chlapec do sálu, [...] unesli kluci z Františku! Deme na ně! Fofrem!!‘ Jeho mobilizační výzva měla úžasný účinek. [...] Ze svých sedadel [...] vyskakovali kluci, ale i holky příslušející do Petrské čtvrti. O překot se řítily z biografu ven, vyvádět si na františkánských klucích svého kamaráda. Ve chvíli zůstal uvnitř kina jen z míry vyvedený ostrůvek hochů Dvojky se svým vůdcem.*“ Zachariáš (2007: 162-163) konstatuje, že na Foglara musela tato organizovanost silně zapůsobit a mohla ho přivést i k myšlence, zda nemá místní mládež nějakou tajnou, „polovojenskou“ organizaci. Dvorský (2011: 105) k tomu dodává, že stínadelská trilogie podobnou atmosférou určitě oplývá a některé románové pasáže, jako třeba únos druhostraníka Jiřího Rymáně do Stínadel, jsou až provokativně podobné tomuto Foglarovu zážitku.

Chlapecké válečné výpady do sousedních čtvrtí, zapříčiněné rozdílným sociálním statutem chlapců z Františka a z Petrské, oddělených od sebe jako hranicí tramvajovou tratí (stejně jako usedlíci z Druhé strany a ze Stínadel), pod vedením Velkých náčelníků a Velkých rad (zde se nabízí paralela s Velkým Vontem a Vontskou radou) probíhaly po několik generací - nejstarší zprávy o svárech mezi hochy z těchto čtvrtí pocházejí z 80. let 19. století, nejnovější pak z 50. let 20. století. Tedy z období dlouho před Foglarovým narozením až po období, kdy už byl zralým mužem a měl za sebou romány *Záhada hlavolamu* a *Stínadla se bouří*. (Dvorský 2011: 99-100, 103, 110-111) Nesmíme zapomínat ani na to, že strávil dětství a dospívání do svých 17 let, kdy se stal členem řádného skautského oddílu, na ulici mezi vrstevníky a byl i v chlapecké partě, která měla vlastní tajné zákony a zásady, takže mu tato problematika nemohla být úplně vzdálená, či dokonce zcela neznámá. (tamtéž, s. 87, 105)

Pokud se odpoutáme od stínadelské trilogie a budeme se zabývat i ostatními romány Jaroslava Foglara, zjistíme, že některé postavy zažívají stejné věci, jaké během svého života zažil i on sám. Například Ludvík Grygar, Jindra Hojer, Denny Santar aj. narážejí na nepochopení rodičů, kteří jim z různých důvodů zakazují klubovní činnost – stejně jako jemu matka v dětství zakázala stát se členem skautského oddílu, protože se na jedné akci nachladil. Zrovna tak se opakovaně objevuje motiv poranění zad, jež si přivodil při sáňkování. I motiv smrti je ve Foglarově tvorbě poměrně častý - smrt Jana Tleskače a Ema v *Záhadě hlavolamu*, smrt otce Pavla Zemana v *Chatě v Jezerní kotlině* atd. To můžeme odůvodnit prožitkem nečekaného skonu několika jemu blízkých osob (například otce ve Foglarových 4 letech) či zkušeností druhé světové války - ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi koneckonců umírá i jedna z jeho dívčích lásek. (Polák 2003: 61; Dvorský 2011: 18, 23 95)

Některé románové postavy byly vytvořeny podle osob, s nimiž se Foglar setkal: „*Byla to legrační malá holka, vymýšlela si pořád všelijaká směšná úsloví a trvale si je prozpěvovala. [...] Její postavičku jsem oživil a do paměti čtenářů uvedl v úloze Martiny v mé knížce Historie Svorné sedmy.*“ (Foglar 1989-1990: 29-30) Jiné postavy - pravděpodobně - vznikly zčásti podle svého empirického autora. Dvorský (2011: 30, 47-48) nabízí jako takové možné postavy Mirka Dušína s jeho vůdcovskými kvalitami, intelektuálně a organizačně založeného Jarku Metelku a ovšem postavy Rikitana, Tapina a dalších oddílových vedoucích z jeho románů. Můžeme doložit i případ, kdy se spisovatel sám přihlásil k tomu, že se do své

postavy „promítl“: „*To jsem byl já, víte, ten Jiří Dražan z mé pozdější knížky Přístav volá, který si na kolo usilovně vydělával a škudlil každý desetník!*“ (Foglar 1989-1990: 33)

Inspiraci nacházel i ve svém pracovním životě. Jako úředník firmy Oskar Stein patřil do okruhu zaměstnanců, který se bavil na účet obchodního cestujícího, spiritisty Pilgrama, z čehož nakonec vznikla hororová situace, kterou později popsal v povídce *Rozsvícený čaj*. (Dvorský 2011:190) Ještě předtím získal množství materiálu pro své psaní v rámci krátkodobého zaměstnání u informační a detektivní kanceláře. (Charous 2000: 18). Proslavená „invektiva“ Rychlých šípů - „plantážník“ - zase pochází z redakce *Mladého hlasatele*, v níž byl jako „velký plantážník“ označován generální ředitel Melantrichu Jaroslav Šalda pro svou obchodnickou rozpínavost, kdy bez ustání pořizoval další a další akvizice, podobně jako to dříve činili majitelé plantáží. (Dvorský 2011:30)

6.7.3 Reflexe skautingu

Zcela evidentním inspiračním zdrojem byl pro Jaroslava Foglara skauting, jenž je v jeho pracích také velmi intenzivně reflektován. Skautská idea a metodické prvky (utvářející Foglarovu osobnost na prahu dospělosti) i zážitky a zkušenosti celoživotního skauta a vůdce oddílu se jako červená niť táhnout celým jeho dílem, někdy více, někdy méně zřetelně.

Na námět své první knihy *Hoši od Bobří řeky* přišel na skautských táborech, můžeme tedy říci, že iniciovaly počátek jeho spisovatelské kariéry. Foglar (1989-1990: 75) na to později vzpomíná: „*Ale na spásný námět jsem přicházel zvolna až na našich prvních táborech ve Sluneční zátocě. Byl jsem jako očarován přírodou a robinzonovským způsobem družného života v ní. [...] A znovu mě pojala neodbytná touha vypsát proto všechno tu nádheru, kterou jsem kolem sebe viděl a prožíval, do té vysněné knížky, aby každý její čtenář zatím alespoň v duchu mohl to vše prožívat se mnou – a po přečtení sám se o podobný způsob života pokusit.*“

Jak píše Jiří Navrátil (2000: 11), dřívější starosta Junáka a bývalý člen Foglarovy Dvojky, *Hoši od Bobří řeky* byli reflexí skautského oddílu a třeba část obsahu proslavených bobříků převzal spisovatel z oficiálních odborných zkoušek⁶⁹ Junáka, z denního skautského

⁶⁹ Bobřík mlčení, bobřík hladu a bobřík samoty byl převzat z odborné skautské zkoušky Tři orlí pera – více informací viz Šantora 2012: 89.

příkazu⁷⁰ apod. Tvzení že sdružení Hoši od Bobří řeky bylo de facto skautským oddílem, konkrétně přímo Dvojkou, nepřímo potvrzuje svými slovy i Foglar (1989-1990: 75): „Z našeho oddílu jsem stmelil dohromady sdružení chlapců nejrůznějších povah, našli jsme Červený dolík, měli jsme i svou Bobří hráz [...] a byli jsme [...] i ve Sluneční zátoce. I Zelená příšera tam strašila, Zvučící dřevo zpívalo a veliký bílý měsíc nad pasekami tam nahoře vycházel...“

Z výše uvedené citace je zřejmé, že Foglarovy zápletky, postavy i místa v jeho románech a komiksech někdy přímo vycházejí ze vzpomínek a z oddílové tradice, jsou tedy do jisté míry, co se jeho skautské dráhy týče, autobiografické. Ostatně Foglar (1997: 192) se tím nijak netajil: „Ale nebyla to jediná knížka, kterou jsem v těch letech napsal! Byl to také [...] Poklad Černého delfína, vytěžený z příběhů prožitých na našich táborech, zejména v roce 1952 a z oddílového života vůbec.“

Známostou zápletkou z knihy *Strach nad Bobří řekou*, jejíž reálný základ mi potvrdil účastník této akce Jiří Navrátil během besedy na skautském kurzu VLK Ursus v roce 2012, je vniknutí několika chlapců ze sdružení Hoši od Bobří řeky do jejich „Nepřítelem“ zapečetěné klubovny za účelem vynesení stanů a oddílových kronik. „Stopařovo čelo je mokré studeným potem. [...] Však strach ze smrti má dospělý člověk, natož třináctiletý hoch! Čtyři tašky plné stanů jsou už nacpané. Ted' ještě kroniku! [...] Vynáší všechny tašky přede dveře, zamyká klubovnu a přilepuje vývěsku o trestu smrti v místa, kde byla původně. [...]“ (Foglar 1990: 172) O skutečné události, kterou Foglar takto literárně zpracoval, už jsem se zmiňoval⁷¹. Je zajímavé, že se Rikitan - na rozdíl od Foglara - vniknutí do klubovny ve věži neúčastnil, ani o něm dopředu nevěděl. Proč to? Uvědomil si snad Foglar, že by účast dospělého vedoucího na akci přímo ohrožující život jeho svěřenců, jejíž motivací je „materiální zabezpečení klubu“ a sentimentální vztah ke kronice, mohla být veřejností přijímána negativně? Těžko říci, ale sám tuto událost a vůbec období protektorátu, ale platí to i pro období komunistické totality, kdy skautské oddíly fungovaly za stálého nebezpečí v ilegalitě či poloilegalitě, opakovaně popisuje ve svých pamětech⁷² jako připomínku toho, že se skauti své činnosti a svých idejí nechtěli vzdát a protivenstvím doby statečně čelili.

⁷⁰ „Alespoň jeden dobrý skutek denně!“ – více informací viz Šantora 2012: 27.

⁷¹ Viz s. 31 této práce.

⁷² Viz například Foglar 1997: 145, 148-149, 194 atd.

Kromě klubovny ve Smíchovské věži bylo v jiné knize - *Když Duben přichází* - zvětšeno i dočasné útočiště Dvojky v pingpongové síni U Nováků. Sázavské „Sluneční zátoc“, spodobněné v *Hoších od Bobří řeky*, zase konkuruje slovenské tábořiště Foglarova oddílu na „Zelené říčce“, kde se pro změnu odehrává děj *Pokladu Černého delfína*. (Foglar 1997: 104, 146)

Členi Dvojky také s oblibou vzpomínají, jak se poznávali ve Foglarových literárních prvotinách (Charous 2000: 21) i třeba v *Rychlých šípech*. Václav Černý (přezdívkou Černoch) popisuje, jak se stal součástí jednoho z jejich příběhů pro svou neukázněnou jízdu při sjíždění tobogánu, kdy měli „pózovat“ pro fotoreportéra *Mladého hlasatele*: „*Mistr Hájek si vybral právě tu fotku se mnou a otiskl ji na titulní straně Mladého hlasatele číslo 36 z roku 1939. Na zadní straně tohoto čísla bylo pokračování Jestrábových „Rychlých šípů“, jak budují tobogán. Ten Černoch z první strany se ale zde jmenuje Červenáček [...] a je v něm spojena i osoba vynálezce tobogánu, kterým byl ve skutečnosti Vít.*“ (Černý 2000: 61)

Reálný předobraz má i klubový pes Rychlých šípů Bublina, jak si Jindřich Hojer, člen Dvojky jehož jméno si Foglar „půjčil“ pro jednoho z hrdinů svého nejznámějšího komiksu, vzpomněl v rozhovoru s reportérkou Blankou Kovaříkovou: „*A co příběhy Rychlých šípů? Ty mají reálný základ? Řeknu vám to asi takhle. Deset procent těch historek jsem zažil a devadesát procent je fikce. Psa Bublinu jsme skutečně jednou našli na výletě. [...] Naopak v povídkové knížce Tábor smůly je zase devadesát procent příběhů pravdivých.*“ (Kováříková 2014)

Poměrně zásadním způsobem se projevují v autorově literatuře i specifika „foglarovského skautingu“, jak jsem je popsal v souvislosti s veřejným obrazem Jestrába (vůdce) - především využitím konceptu dlouhodobých her, z nichž mezi nejznámější patří „Alvarez“, ústřední motiv románu *Devadesátka pokračuje*, a „Poklad Černého delfína“, ústřední motiv stejnojmenné knihy. Najdeme však i zmínky o „Foglarově vynálezu“ - Krabičce poslední záchrany: „*Dvěma špendlíky z Krabičky poslední záchrany vytáhli z každého z nich užoučký proužek hedvábného papíru. Na nich bylo droboučkým písmem napsáno, kam dále.*“ (Foglar 1991: 152)

Dvorský (2011: 106-108) dodává, že bohatým zdrojem inspirace pro stínadelskou trilogii mohly být, a pro skautský román *Poklad Černého delfína* a povídku *První ze Žantovky* z roku 1964 dozajista byly, Foglarovy městské hry, jež spočívají v pátrání a výzvědných

akcích jednotlivých družin proti sobě v kulisách podzimního města. V povídce *První ze Žantovky* chlapci z nejmenovaného oddílu hrají takovouto městskou hru, během ní jsou však místními chlapeckými usedlíky napadeni, a proto ji musí předčasně ukončit. Nevíme, jestli měl podobnou zkušenost i Foglar s oddílem, ale po prvním ročníku své nejznámější městské hry „Vyzvědači“ (hrané ve Dvojce pravidelně od roku 1929 až dodnes) přesunul hru na dalších 50 let ze čtvrti **Na Františku**⁷³ do jiné části Prahy.

Vzhledem k tomu, co již víme o této čtvrti a tehdejší aktivitě místních chlapeckých part a vzhledem k přesunu hry do jiné lokality již po prvním ročníku, logicky vyvstává otázka, jestli se při „Vyzvědačích“ nedostal Foglar a jeho svěřenci do potyčky s domácími chlapci, bránícími své teritorium, kteří tak mimoděk inspirovali spisovatele pro práci na trilogii ze Stínadel, jejíž první dvě části vycházely časopisecky na začátku 40. let - tedy asi jednu dekádu po úvodním ročníku zmiňované hry. Důkaz o tom nemáme, ale stejný motiv je použit i v *Pokladu Černého delfína* z roku 1966, kdy hlavní hrdinové pomohou napadenému chlapci, který hraje ve Starém Městě se svým oddílem z **Radlic**⁷⁴ městskou hru zvanou „**Boj proti vyzvědačům**“⁷⁵, a jsou za odměnu a jako výraz uznání pozváni na schůzku tohoto oddílu, jehož se posléze sami stanou členy.

⁷³ Srovnej se s. 93-94 této práce.

⁷⁴ Foglarův oddíl byl mezi lety 1949-1968 registrován pod hlavičkou Tělovýchovné jednoty Radlice – viz s. 31 této práce.

⁷⁵ Podobnost s názvem skutečné městské hry „Vyzvědači“ je do očí bijící.

7. Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo shrnout dnešní recepci Jaroslava Foglara a jeho díla ve vybraných veřejných textech a na základě této recepce (případně i na základě veřejné diskuse nad jeho texty) stanovit, jaké veřejné obrazy Jaroslava Foglara a foglarovek jsou vytvářeny a detailněji je přiblížit v kontextu jeho života a tvorby. Tento cíl byl naplněn.

Při naplňování hlavního cíle jsem si položil následující otázky: Jaké veřejné obrazy se objevují v souvislosti s recepcí Jaroslava Foglara a foglarovek ve vybraných veřejných textech? Je možné identifikovat nějaké charakteristické rysy ve vybraných veřejných textech o Jaroslavu Foglarovi a jeho díle? Objevuje se v dnešní době nějaké „jiné“ veřejné čtení Jaroslava Foglara mimo hlavní – preferované čtení? Pokud ano, jaké?

Veřejné obrazy Jaroslava Foglara, vzešlé z recepce jeho osoby a díla ve vybraných veřejných textech, jsou následující: Jaroslav Foglar – spisovatel, Jaroslav Foglar – Jestřáb, Jaroslav Foglar – kult, Jaroslav Foglar – redaktor, Jaroslav Foglar – volnočasový pedagog, Jaroslav Foglar – stvořitel Rychlých šípů, Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec; Jaroslav Foglar – chlapecký autor a Jaroslav Foglar – agent StB.

Veřejné obrazy foglarovek, vzešlé z jejich recepce ve vybraných veřejných textech, jsou následující: foglarovky jako morální kodex, foglarovky jako aktivizační text, foglarovky jako oslava Chlapectví, foglarovky jako předmět literární kritiky, foglarovky jako kult a kultický text, foglarovky jako mýtický text a foglarovky jako reflexe.

Pro recepci Jaroslava Foglara a jeho díla je charakteristické, že je empirický autor vnímám jako zdroj kvality a významů, jeho texty pak jako transparentní médium. Přitom významy foglarovkám nezřídka připisuje čtenářská komunita a Foglarovi popularizátoři, jejichž interpretace jsou redukovány na sekundární odhady motivací a záměrů empirického autora (jež pakliže jdou „za hranice textu“, nejsou interpretacemi ale nadinterpretacemi), které však nelze „verifikovat“, jelikož Jaroslav Foglar už zemřel a až na výjimky neprozrazoval „reálie“ svých děl, často naopak veřejnost ještě záměrně mystifikoval. K tomu je ale nutné dodat, že ani „verifikace“ empirickým autorem není pro interpretaci limitujícím faktorem (tím je jenom text) a navíc - pokud se budeme řídit Barthesem - je i koncept autora „mrtvý“. Touto optikou tedy můžeme vidět na příkladu

Jaroslava Foglara autorství jako hegemonii, kdy je potencialita významů limitována „autorským záměrem“ často konstruovaným zpětně čtenáři.

Jiná veřejná čtení Jaroslava Foglara mimo hlavní – preferované čtení se v současnosti objevují. Ponejvíce je to queer čtení, ale objevuje se například i ideologické čtení, jež připisuje jeho textům různé ideologické podtexty.

Dílčím cílem diplomové práce bylo stručné shrnutí specifik tvorby Jaroslava Foglara, postojů literární vědy k tomuto dílu a důvodů jeho přetrvávající obliby mezi českými čtenáři a v české populární kultuře. I tento cíl byl naplněn.

Foglarovky můžeme specifikovat jako zvláštní fúzi únikově-oddechové zážitkové četby s didaktickou literaturou a také jako literaturu persvazivní. To se samozřejmě prolíná s dalšími specifiky („autorské typy“, mytologické jádro apod.), jak jsou uvedeny v rámci práce v deskripci veřejného obrazu Jaroslava Foglara - spisovatele a v deskripci veřejných obrazů foglarovek.

Co se vztahu foglarovek a literární vědy týče, tak ta se k foglarovkám v minulosti stavěla spíše odmítavě až vyloženě nepřátelsky, což bylo spojeno především s jejich „ideologickými pochybeními“ vůči oficiálnímu marxistickému literárnímu kánonu - byly odsouvány na okraj literatury, často nebyly za literaturu ani považovány. V současnosti na ně převládá pozitivní názor, literární věda akcentuje pedagogický přínos foglarovek, třebaže si je vědoma i jejich slabin a nedostatků. Svou roli v tom sehrává i kult Jaroslava Foglara a jeho díla a specifická situace po desetiletí zakazovaného spisovatele. Více se tomuto tématu věnuji v podkapitole Foglarovky jako předmět literární kritiky.

Důvody neustávající popularity Foglarových knih a komiksů jsou zmiňovány v různých částech diplomové práce, nejvíce v podkapitole Foglarovky jako kult a kultický text. Zde rekapituluji ty, které považuji za nejdůležitější:

K foglarovkám se čtenáři často dostávají skrze své rodiče či (pra)prarodiče, pro něž byly leckdy velmi důležité, jelikož jim umožňovaly uniknout z životní reality nacistické a komunistické totality do ideálního světa Chlapectví. Pro tyto generace měly i „příchuť zakázaného ovoce“ a auru vzácnosti, protože se v dlouhých obdobích, kdy knihy a komiksy Jaroslava Foglara nesměly vycházet, velmi těžko získávaly. Foglarovky jsou tedy

mezigenerační četbou, kterou si kolikrát projde i několik generací od (pra)dědečka až po nejmladšího čtenáře rodiny.

Foglarovky jsou jasně rozeznatelným typem literatury, jež si čtenář dovede ihned zařadit a ví, co od něj má očekávat - silná schematičnost postav i příběhů může být pro mladé i pro některé starší čtenáře garantem dobré četby, protože umožňuje ztotožnit se s dílem jako se „svým“. V tom hraje důležitou úlohu i konstantní ideová linka velebící hodnoty jako čestnost, přátelství, obětavost apod. - svým způsobem se jedná o pohádky pro dospívající, jejichž empirický autor se dokázal vcítit do potřeb čtenářů školního věku a nabídnout jim, co hledají.

Jelikož je životní dráha Jaroslava Foglara všeobecně známá, jsou jeho knihy a komiksy uvěřitelné. Čtenář obvykle ví (či z četby brzy pochopí), že Foglar píše o tom, co velmi dobře zná a to přístupným způsobem, který vychází z jeho celoživotních zkušeností s psychologií dospívajících chlapců. To je mladému čtenáři (jak mohu potvrdit i z vlastní zkušenosti) neobyčejně sympatické. Kromě toho jeho postřehy, návody, aktivizační prvky apod. povětšinou neztratily nic ze své platnosti, a jsou tedy zajímavé a užitečné i v současnosti.

Domnívám se, že vhodným způsobem by na diplomovou práci mohl navázat etnografický výzkum, jenž by ověřoval a analyzoval princip čtení foglarovek na základě životní zkušenosti a identity čtenářů z minoritních skupin, protože takto se „mapováním“ různých způsobů čtení díla Jaroslava Foglara ještě žádný výzkumník dostatečně nezabýval. Pro užší propojení případného výzkumu a diplomové práce bych navrhoval jako výzkumný vzorek (jenž by však bylo nutné úžeji specifikovat) zástupce čtenářů foglarovek z řad skautů, gayů a žen⁷⁶. Takovýto výzkumný vzorek navrhuji z toho důvodu, že mezi Foglarovy veřejné obrazy patří mj. obraz skauta⁷⁷, obraz muže s potenciálně neheteronormativní sexualitou⁷⁸ a obraz autora zaměřujícího se prakticky výhradně na chlapecké (potažmo mužské) čtenáře⁷⁹ a kvůli veřejným obrazům foglarovek coby děl reflektujících skauting⁸⁰ a představujících

⁷⁶ Ženy lze v souvislosti se čtením chlapeckých románů také považovat za minoritní skupinu.

⁷⁷ Viz podkapitola 5.2 Jaroslav Foglar – Jestřáb.

⁷⁸ Viz podkapitola 5.7 Jaroslav Foglar – gay, pedofil, věčný chlapec.

⁷⁹ Viz podkapitola 5.8 Jaroslav Foglar – chlapecký autor.

⁸⁰ Viz podkapitola 6.7.3 Reflexe skautingu.

oslavu Chlapectví⁸¹. Výzkum čtení foglarovek zmíněnými minoritními skupinami čtenářů, nadto ještě v návaznosti na veřejné obrazy Jaroslava Foglara a foglarovek, by byl pro kulturní studia jistě přínosem, protože by nám kromě jiného ukázal, jestli existuje souvislost mezi konkrétním veřejným obrazem a čtením konkrétní minoritní skupiny (například mezi obrazem Jaroslava Foglara - gaye a čtením homosexuálního muže). Přínosný by byl i bez této návaznosti, jelikož by poskytl prostor pro zkoumání čtení minorit, a to navíc u popkulturních děl jež nejsou řazena mezi „vysokou literaturu“, ale kterým jsou na druhou stranu připisovány atributy literárního a sociálního fenoménu.

Navrhovaný etnografický výzkum by mohl mít podobu individuálních polostrukturovaných rozhovorů se zástupci jednotlivých skupin nad pasážemi foglarovek evokující nestandardní porozumění⁸² a následné analýzy, jaké významy si respondenti v textu konstruují a proč. Detailní výzkumnou strategii by bylo nutné určit podle užší specifikace výzkumného vzorku a pilotního dotazování, jež by zjistilo vztah respondentů k dané problematice a umožnilo vytvořit si představu, jakým způsobem může rozhovor probíhat, na jaká úskalí může výzkumník narazit apod.

Výzkum skautských čtenářů Foglara - pokud vím - nebyl nikdy uskutečněn, nicméně je všeobecně známo (a ukazuje to i tato diplomová práce), že Jaroslav Foglar čerpal velkou část svých literárních námětů ze zážitků a zkušeností, které získal coby celoživotní skaut a skautský vůdce. Proto můžeme předpokládat ve foglarovkách eventuální významy, jež dekodují pouze dotazování, kteří mají se skautingem osobní zkušenost.

Část výzkumu zabývající se gay-repencí foglarovek by bylo zajímavé konfrontovat se závěrem Zikmunda-Lendera (2009) – dojde opět k odmítnutí homoerotického podtextu díla, a tedy k částečnému (nesmíme opomenout věkovou specifikaci respondentů Lenderova výzkumu) potvrzení jeho zjištění? Bude odmítnutí/přijmutí homoerotičnosti ve foglarovkách odvislé právě od věku gay respondentů? Bude hrát jejich životní zkušenost osob s nevětsinovou sexuální orientací v repenci vůbec nějakou roli?

⁸¹ Viz podkapitola 6.3 Foglarovky jako oslava Chlapectví.

⁸² Při dotazování bude nutné vyvarovat se otázek, které by evokovaly odpovědi, o nichž dotazovaný usoudí, že je „chceme slyšet“ - jinými slovy nesmí být návodné a výpovědi respondentů si musí zachovat svou autentickou výpovědní hodnotu. I samotný výběr textů bude potřeba provádět obezřetně. Rizikem je rovněž celkově špatné nadesignování výzkumu, které může jeho výsledky zkreslit, protože se do nich promítnou očekávání a osobní názory výzkumníka.

Gendrové analýze díla Jaroslava Foglara dosud až na pár výjimek nebyla věnována patřičná pozornost. Proto bych považoval za přínosné analyzovat významy, které by v jeho pracích, určených pro chlapce a s marginálním zastoupením dívčích postav, dotazované ženy nacházely. Ale možná ještě přínosnější a zajímavější by bylo rozkrytí důvodů, proč tuto literaturu vůbec čtou – není mi známa žádná odborná práce, jež by se tímto tématem zabývala.

Kromě výše navrhovaného výzkumu se nabízí ještě celá řada možností, jak může být problematika Jaroslava Foglara a jeho díla zkoumána v kontextu této diplomové práce – např. hledání konceptu maskulinity ve foglarovkách, výzkum fanouškovství a postvontských hnutí, komparace Foglarova fikčního světa se světy nynější literární fantastiky, výzkum vnímání ideálů či aktivizační funkce foglarovek u současné mládeže a další.

8. Seznam použité literatury

ABC ČR: ABC ČR - Kancelář ověřování nákladu tisku [online]. 29. 6. 2009 [cit. 2014-10-28]. Dostupné z: <http://www.abccr.cz>

ANOPRESS IT: Anopress IT, dodavatel profesionálního monitoringu médií [online]. © 2015 [cit. 2014-10-28]. Dostupné z : <http://www.anopress.cz>

BARTHES, Roland. *Kritika a pravda*. Praha, 1997, 264 s. ISBN 80-860-1953-5.

BARTHES, Roland. Smrt autora. In: *Aluze: revue pro literaturu, filosofii a jiné*. roč. 2006, č. 3, s. 75-77. Dostupné z: http://www.academia.edu/3505338/Roland_Barthes_Smrt_autora_La_mort_de_lauteur_The_Death_of_the_Author

BARTÍKOVÁ, Heda. *Důvěrné rozhovory*. Praha: Formát, 1999, 244 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 80-86155-36-6.

BAUER, Zdeněk. Děvčata, dívky a ženy v životě Jaroslava Foglara. ABCREDAKCE.CZ. *Jaroslav Foglar, Vontové, Stínadla a Rychlé šípy* [online]. © 2001–2010, 20. prosince 2013 22:48:12 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://vontove-foglar-stinadla.abchistory.cz/devcata-divky-zeny-homosexualita-jaroslav-foglar.html>.

BĚLKA, Pavel. Svojsíkův oddíl se rozrostl. In: *ABAHOA: Informační portál ORJ Třebíč* [online]. 23. září 2008 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://orj.abahoa.cz/zpravy/informace-pro-vas/693-svojsikv-oddil-se-rozrostl>

BEZDĚKOVÁ, Olga. O čem vím – archiv Jaroslava Foglara. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 207-211. ISBN 978-80-85085-88-4.

BLAHUŠ, Petr. *Agent Jaroslav Foglar. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 24/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-causy/9689/agent-jaroslav-foglar.html>

BROŽOVÁ, Věra. Persvazivní strategie návodné literatury Jaroslava Foglara a Miloše Zapletala. . In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 141-160. ISBN 978-80-85085-88-4.

BRUNVAND, Jan Harold. *The vanishing hitchhiker: American urban legends and their meanings*. New York: Norton, c1981, xiv, 208 p. ISBN 03-939-5169-3.

COMPAGNON, Antoine. *Démon teórie: literatúra a bežné myslenie*. Bratislava: Kalligram, 2006, 300 s. Anthropolos. ISBN 80-714-9804-1.

ČERNÝ, Václav. O tobogánu i o divadle. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 60-69. ISBN 80-86289-12-5.

DAN. Byl Jaroslav Foglar pedofilem?. *Pedofilie-info.cz: Informační web o pedofilii* [online]. ČEPEK - Československá pedofilní komunita, 2013 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://www.pedofilie-info.cz/byl-jaroslav-foglar-pedofilem/>

DAN. Historie Pražské Dvojky. *Dvojka Praha: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka/historie-prazske-dvojky>

DE AMICIS, Edmondo. *Srdce*. Překlad Tomáš Uchytíl. Praha: Český klub, 2006, 244 s. ISBN 80-856-3795-2.

DVORSKÝ, Miloš. *Mýtus zvaný Stínadla: Rychlé šípy, Vontové a hlavolam – realita versus fikce*. 2., rozš. vyd. Praha: Zdeněk Bauer, 2011, 238 s. ISBN 978-80-904272-5-9.

EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. Překlad Petr Onufer. Praha: Triáda, 2005, 363 s. Paprsek (Triáda), sv. 9. ISBN 80-861-3872-0.

ECO, Umberto a Stefan COLLINI. *Interpretation and overinterpretation*. New York: Cambridge University Press, 1992, ix, 151 p. ISBN 05-214-2554-9.

ECO, Umberto. *Lector in fabula: role čtenáře, aneb, Interpretační kooperace v narativních textech*. Překlad Zdeněk Frýbort. Praha: Academia, 2010. Možné světy, sv. 3. ISBN 978-802-0018-281.

ECO, Umberto a Ladislav NAGY. *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, c2004, 330 s. ISBN 97880246074052009.

ECO, Umberto. *O literatuře*. Překlad Alice Flemrová. Praha: Argo, 2004, 313 s. ISBN 80-720-3588-6.

ECO, Umberto. *Šest procházek literárními lesy: přednášky na Harvardově univerzitě*. Překlad Bronislava Grygová. V Olomouci: Votobia, 1997, 196 s. Velká řada, sv. 38. ISBN 80-719-8248-2.

ERBENOVÁ, Petra. *Jaroslav Foglar včera a dnes* [online]. Plzeň, 2012 [cit. 2014-11-16] 75 s. Dostupné z: <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/2737/Diplomova%20pracePetra%20Erbenova.pdf?sequence=1>. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Mgr. Vladimíra Brčáková.

FENCL, Ivo. Literární paralely, převzetí nebo náhody?. In: JIRÁSEK, Ivo. *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdňinová škola Lipnice, 2007, s. 184. Gymnasion, 01. ISBN 978-80-239973-6-1.

Finálové TOP 12. *ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce* [online]. ČTESYRÁD, © 2009–2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.ctesyrad.cz/literarni-oceneni/kniha-meho-srdce/nominace-top-100>

FOGLAR, Jaroslav. *Boj o první místo*. Vydání páté, v Bloku první (upravené). Brno: Blok, 1969, 104 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Dobrodružství v temných uličkách*. 2. vyd. v tomto souboru, *Záhada hlavolamu* 7. vyd., *Stínadla se bouří* 3. vyd., *Tajemství Velkého Vonta* 1. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, 571 s. ISBN 80-703-3147-X.

FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. III. vydání. Obrázky: Z. Burian, výzdoba textu: Jar. Foglar. Praha: Jan Kobes, 1940, 196 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Hoši od Bobří řeky*. 13. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, 207 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 1. ISBN 80-7033-149-6.

FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. 5. vydání. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Albatros, 1989, Karavana.

FOGLAR, Jaroslav. *Chata v Jezerní kotlině*. Vydání 6., v Olympii 1. Ilustroval Marko Čermák. Praha: Olympia, 1988, 188 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Jestrábe, vypravuj-*. 2. přeprac. vyd. Praha: Olympia, 1998, 169 s. ISBN 80-703-3503-3.

FOGLAR, Jaroslav. *Když Duben přichází*. Vydání 3. Marko Čermák. Praha: Olympia, 1991, 204 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, sv. 3. ISBN 80-703-3106-2.

FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Hochů od Bobří řeky: II. díl - Tábory ve Sluneční zátocce a na Zelené říčce*. 2. vyd. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1999, 197 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 23. ISBN 80-7033-561-0.

FOGLAR, Jaroslav. *Kronika Ztracené stopy*. Praha: Naše vojsko, 1967, 226 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Pod junáckou vlajkou*. Vydání druhé, v Olympii první. Praha: Olympia, 1969, 148 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Poklad Černého delfína*. 3. vydání. Ilustrace Břetislav Charwot. Praha: Atos, 1991, 182 s. Touha, 3. ISBN 80-9000-85-7-7.

FOGLAR, Jaroslav. *Rychlé šípy*. 3. vyd. Editor Vladimír Dobrovodský. Ilustrace Jan Fischer. Praha: Olympia, 2009, 339 s. ISBN 978-80-7033-977-0.

FOGLAR, Jaroslav. *Strach nad Bobří řekou*. Ilustrace Marko Čermák. Praha: Olympia, 1990, 194 s. ISBN 80-7033-042-2.

FOGLAR, Jaroslav. *Tajemství Velkého Vonta*. Třetí vydání. Praha: Olympia, 1999, 204 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 8. ISBN 80-7033-605-6.

FOGLAR, Jaroslav. *Záhada hlavolamu*. Vydání čtvrté. Brno: Blok, 1969, 227 s.

FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. Silůvky: TJ Sokol, 1989-1990, 2 sv. ISBN 80-900050-7-1.

FOGLAR, Jaroslav. *Život v poklusu*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: Olympia, 1997, 222 s. Sebrané spisy Jaroslava Foglara, 21. ISBN 80-7033-482-7.

FOGLAR, Petr, *Synovec Jaroslava Foglara Petr Foglar se vyjádřil ke svým výroklům ohledně údajné spolupráce J. Foglara s StB*. Bohousek.cz: *Foglarovský magazín* [online]. 2. 10. 2006 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.bohousek.cz/view.php?cislocclanku=2006100301>

FORST, Vladimír et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 (A-G)*. Praha: Academia, 1985, 900 s.

FOUCAULT, Michel. *Diskurs: Autor ; Genealogie : tři studie*. Praha: Svoboda, 1994, 115 s. Filozofie a současnost. ISBN 80-205-0406-0.

GRYGAR, Jiří. Vzpomínka astronomova. Zůstane-li někdo z nás mladý.... In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 183-184. ISBN 80-86289-12-5.

HALAS, Jan. ...Od plantážníka ze všech plantážníků nejplantážníkovatějšího.... In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 124-127. ISBN 80-86289-12-5.

HANZEL, Jaroslav, Josef BLÁHA, Jaromír ŠTĚPANKEVIČ, Petr MOLKA, Martin MÜLLER a Zdeněk BAUER. *Causa agent Jaroslav Foglar. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 28/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9978/causa-agent-jaroslav-foglar.html>

HANZEL, Jaroslav. *Druhá závěť Jaroslava Foglara. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2. 4. 2005. [cit. 2014-09-20]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/stary-reflex-reflex-cz/9933/druha-zavet-jaroslava-foglara.html>

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-807-3675-691.

HAVELKA, Radek. Junácký kříž „Za vlast“ 1939 – 1945 :: Československá republika [1944-1960] :: Zaniklé státy:. *Valka.cz* [online]. 1.1.2010 [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/60722/start/-1>

HOLUB, Miroslav. Poslání a program. *Nadace PANGEA* [online]. © 2010 - 2014 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://www.nadacepangea.cz/posl%C3%A1n%C3%AD>

HUTAŘOVÁ, Ivana. Ohlas díla Jaroslava Foglara v celostátní čtenářské anketě dětí. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 203-205. ISBN 978-80-85085-88-4.

CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež: (od začátku 19. století po současnost)*. 2. vydání. Praha: Albatros, 1984, 540 s.

CHAROUS, Jaromír. Začátky spisovatelské a skautské. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 16-26. ISBN 80-86289-12-5.

Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé. Editor Jindřich Hojer, Václav Černý. Praha: Ostrov, 2000, 239 s. ISBN 80-86289-12-5.

JIRÁSEK, Ivo. *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdninová škola Lipnice, 2007, 477 s. Gymnasion, 01. ISBN 978-802-3997-361.

JOHANOVSKÝ, Tomáš. *Nové městské hry a jejich hráči*. [online]. Praha, 2012. [cit. 2014-11-16]. 93 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/114260/>. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra sociologie. Vedoucí práce PhDr. Jana Dufková, CSc.

JUNÁK - ČESKÝ SKAUT, z. s. *Stanovy spolu Junák - český skaut, z s.: schválené XIV. Valným sněmem Junáka v Litomyšli dne 29. 3. 2014* [online]. 2014, 24 s. [cit. 2014-09-30]. Dostupné z: http://www.skaut.cz/sites/default/files/stanovy_junaka_0.pdf

KÁČEŘOVÁ, Eva. *Foglarovská stopa v současné dobrodružné próze pro děti a mládež po roce 1989* [online]. Brno, 2010 [cit. 2014-11-16]. 135 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/145393/ff_m/text_diplomove_prace.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.

KAŠPAR, Lukáš. *Hledáme Stínadla z Rychlých šípů. Po stopách míst z Foglarových knih*. IDnes.cz: *zprávy, kterým můžete věřit* [online]. 2. září 2010 [cit. 2014-10-14]. Dostupné z: http://cestovani.idnes.cz/hledame-stinadla-z-rychlych-sipu-po-stopach-mist-z-foglarovych-knih-11d/pocesku.aspx?c=A100831_144258_igcechy_tom

KÉHAR, Ota. Planety - Planetky - Planetka Foglar. In: KMT FPE ZČU V PLZNI. *Astronomia: Astronomické server Fakulty Pedagogické ZČU v Plzni* [online]. Copyright © 2009, 15. ledna 2010 v 19:41 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://planety.astro.cz/planetka-9102>

K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007. Editor Růžena Hamanová, Dorota Lábusová. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, 230 s. ISBN 978-80-85085-88-4.

KLÍMA, Ivan. *Odhalujeme tajemství Chaty děsu In: Potřebujeme více Ivanů Klímů a unii vybudujeme* [online]. 9.2.2010 [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/5629-potrebujeme-vice-ivanu-klimu-a-unii-vybudujeme-.aspx>

KOLISCHOVÁ. *Čeští skauti mění oficiální název. Zkrátil se, ale Junák v něm zůstal*. IDnes.cz: *zprávy, kterým můžete věřit* [online]. 29. března 2014 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/zmena-nazvu-junaka-0ac/domaci.aspx?c=A140329_115022_pardubice-zpravy_kol

KOMÁREK, Stanislav. Jestřáb a kuřátka. In: *Eseje o přírodě, biologii a jiných. Aktuálně.cz* [online]. Praha: Economia, 2011 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.cz/blogy/stanislav-komarek.php?itemid=12630>

KOMÁREK, Karel. K jazyku a poetice Foglarových próz. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 67-74. ISBN 978-80-85085-88-4.

KOŤÁTKO, Petr. *Interpretace a subjektivita*. Praha: Filosofia, 2006, 511 s. ISBN 80-700-7233-4.

KOVAČKA, Josef. *Řád stříbrného vlka může mít pouze dvanáct žijících nositelů*. Kolínský deník.cz [online]. 3. 2. 2014 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: http://kolinsky.denik.cz/zpravy_region/rad-stribrneho-vlka-muze-mit-pouze-dvanact-zijicich-nositelu-20140203.html

KOVAŘÍKOVÁ, Blanka. Jindra Hojer z Rychlých šípů. In: *Balady a romance Blanky Kovaříkové* [online]. © 2014 [cit. 2014-10-17]. Dostupné z: <http://www.bkovarikova.cz/texty/dalsi-osobnosti/jindra-hojer-z-rychlych-sipu.htm>

KRAUS, Jiří et al. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005, 879 s. ISBN 80-200-1351-2.

KVASNICA, Miroslav. *Sdružení přátel Jaroslava Foglara* [online]. SPJF, © 2014. [cit. 2014-11-15]. Dostupné z: <http://www.spjf.cz/>

LA PNP, f. Foglar, J., sv. Rukopisy vlastní, podsv. Deníky – Zápisník č. 3 z roku 1942.

LOPATKA, Jan. *Předpoklady tvorby: kritické vydání*. 2. tištěné, celkově 4. vyd. (Původně vyšlo v samizdatové Edici Expedice v letech 1978 a 1973 jako 67. a 172. svazek.). Redaktor Eva Jelínková. Praha: Triáda, 2010, 496 s. Paprsek (Triáda), sv. 14. ISBN 978-802-5900-246.

MALÁ, Ivana. Význam papíru v životě Jaroslava Foglara. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 181-196. ISBN 978-80-85085-88-4.

McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 4. rozš. a přeprac. Překlad Hana Antonínová. Praha: Portál, 2009, 639 s. ISBN 978-807-3675-745.

MENHART. *Čtrnáct let v Praze Hledáme Rychlé šípy*. Bohoušek.cz: *Foglarovský magazín* [online]. 16. 11. 2014. [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://www.bohousek.cz/clanek-2014110004-ctrnact-let-v-praze-hledame-rychle-sipy.html>

MIKULÁŠEK, Alexej. K tematice a poetice Foglarovy Chaty v Jezerní kotlině (s přihlédnutím k jejich specifičnosti na pozadí mravoučné didaktické literatury, zvláště 19. století). In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 45-66. ISBN 978-80-85085-88-4.

MIKULKA, Lumír, Karel JANÁK. *Jaroslav Foglar (stručný životopis a základní bibliografie)*. 2. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1990. 10 s. AMOSIUM SERVIS učitelům.

MOTÝL, Ivan. Stoletý skauting pro děti manažerů. In: *Skautská křižovatka: pro všechny skauty a skautky* [online]. 17. 4. 2007 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://stara.krizovatka.skaut.cz/zpravodajstvi/2170-tyden-stolety-skauting-pro-deti-manazeru/>

MROCZEK, Izabela. Dva autoři literatury pro děti a mládež: český fenomén Jaroslav Foglar a polský fenomén Alfred Szklarski. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 99-104. ISBN 978-80-85085-88-4.

NAVRÁTIL, Jiří. Pocta Jestřábovi. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 7-12. ISBN 80-86289-12-5.

Nominace TOP 100. ČTESYRÁD: čtenářův sympatický rádce [online]. ČTESYRÁD, © 2009–2014 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.ctesyrad.cz/literarni-oceneni/knihameho-srdce/nominace-top-100>

NOSEK, Václav. *Jestřábí perutě: povídání o foglarovkách*. Praha: Olympia, 1999, 236 s., [8] s. obr. příl. (barevné). ISBN 80-7033-618-8.

NOVÁK, Jaroslav. Foglarovy knížky v kontextu doby: Přepis záznamu diskusního příspěvku. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 105-109. ISBN 978-80-85085-88-4.

NOVÁKOVÁ, Luisa. Stínadelská trilogie – ke koncepci Foglarova fiktivního světa. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 37-42. ISBN 978-80-85085-88-4.

NOVÝ ČAS. Som „úchylák“ – čo s tým?: Rozhovor s Petrem Weisem. *Nový čas: Nezávislý denník*. Bratislava: Axel Springer Slovakia, 2002.

PASTYŘÍK, Svatopluk. Vlastní jména v díle Jaroslava Foglara. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 75-78. ISBN 978-80-85085-88-4.

PAVELKA, Tomáš. *Stínadla 2014* [online]. Copyright 2014 [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://www.stinadla.com/index.php>

PECHOVÁ, Barbora. Foglar pro skauting, aneb Co přinesly Foglarův život a dílo skautingu a co mu dodnes přinášejí. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 129-139. ISBN 978-80-85085-88-4.

PEŠEK, Ondřej. *Byl Jaroslav Foglar gay, nebo ne? A záleží na tom vůbec?*. TOPZINE.cz [online]. Praha: CzechNetMedia, 2011 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://www.topzine.cz/byl-jaroslav-foglar-gay-nebo-ne-a-zalezi-na-tom-vubec>

PETRLÍK, Martin. Čigoliga. *Dvojka: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-11-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka/cigoliga>

POHŮNKOVÁ, Iva. Večer světél v Praze (17. prosince 2012). In: *Rajče.net: místo pro vaše fotografie* [online]. 17.12.2012 [cit. 2014-11-21]. Dostupné z: http://kawi.rajce.idnes.cz/Vecer_svetel_v_Praze_17._prosince_2012/

POLÁK, Jiří. *Poselství žlutého kvítku: s dvojicí Foglar-Bureš nezvykle otevřeně o věcech čtenářského zájmu, o lidech a životě vůbec*. Praha: Olympia, 2003, 113 s., [24] s. příl. ISBN 80-703-3791-5.

POTUČEK, Jan. *Dalo se věřit Foglarovi?*. *Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2004, 32/2004 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/16622/dalo-se-verit-foglarovi.html>

PRAŽÁK, Josef M., NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník*. Praha: Česká grafická unie, 1948.

Pražská Dvojka. *Dvojka Praha: skautské středisko* [online]. © 2011 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.dvojka.cz/prazska-dvojka>

PTÁČEK, Radek, Jiří RABOCH a Vladimír KEBZA. *Burnout syndrom jako mezioborový jev*. Praha: Grada Publishing, 2013, 168 s. Edice celoživotního vzdělávání ČLK. ISBN 978-80-247-5114-6.

RABA, Jiří. *Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách*. Praha: Ostrov, 2005. 193 s. ISBN 978-808-6289-434.

RICŔEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Překlad Zdeňka Kalnická. Bratislava: Archa, 1997, s. 120. Filozófia do vrečka (Archa), zv. 32. ISBN 80-711-5101-7.

SLÁDEK, Ondřej. Role mýtu v díle Jaroslava Foglara. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 25-36. ISBN 978-80-85085-88-4.

SOHR, Stanislav. *Zase zní píseň úplňku: Vyprávění o Jaroslavu Foglarovi*. Karviná: ÚS PNS Karviná, 1968, 78 s.

STERN, Jan. Foglar, homosexualita, skejťácké paradigma a ideál jáství: Úvod do freud-strukturalistického studia populární kultury. In: *Britské listy: deník o všem, o čem se v České republice příliš nemluví* [online]. Občanské sdružení Britské listy, 2005 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/24856.html>

STREJČEK, Alfred. Zůstane-li někdo z nás mladý.... In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 198-199. ISBN 80-86289-12-5.

SVOJSÍK, Antonín Benjamin. *Základy junáctví: návod pro výchovu české mládeže na základě systému sira R.Baden-Powella "Scouting" a za laskavého přispění četných odborníků*. 3. nezměn. vyd. Praha: Merkur, 1991, 724 s. ISBN 80-703-2001-X.

SÝS, Karel a Jaroslav FOGLAR. *Chlapci, slibme si... Obrys-Kmen: týdeník pro literaturu a kulturu*. Praha: Futura, 2007, 31/2007. 1210-1494. Dostupné z: <http://www.obrys-kmen.cz/archivok/index.php?rok=2007&cis=31&cl=05>

ŠANTORA, Roman, Václav NOSEK, Slavomil JANOV a Václav DOSTÁL. *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Editor Roman ŠANTORA. Praha: Mladá fronta-Junák, 2012, 253 s.. ISBN 80-868-2572-8.

ŠIMEK, Miroslav. Učil jsem se od Foglara (Doslovný přepis magnetofonového záznamu vyprávění). In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 213-223. ISBN 80-86289-12-5.

ŠMEJC, Jaromír. Návrhy na státní vyznamenání Jestřába. In: *Jestřábe, díky: Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov, 2000, s. 162-167. ISBN 80-86289-12-5.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Stříbrný vítr*. Vyd. 19., v Knižním klubu 1. Praha: Knižní klub, 1997, 284 s. Knižovna XX. století. ISBN 80-717-6581-3.

ŠTOCHL, Miroslav. *Teorie literární komunikace*. Praha: Akropolis, 2005, 218 s. ISBN 80-869-0309-5.

ŠVEJDOVÁ, Tereza. Foglarův přínos českým časopisům pro mládež. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar : Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 113-125. ISBN 978-80-85085-88-4.

TOLKIEN, J. R. R. *Pán prstenů: I - Společenstvo prstenu*. Dotisk druhého vydání. Praha: Mladá fronta, 2002, 384 s. ISBN 80-204-0362-0.

TOMAN, Jaroslav. Foglarova tvorba pro mládež v proměnách doby a literární kritiky. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 81-98. ISBN 978-80-85085-88-4.

TVARŮŽKOVÁ, Veronika. *Dětské čtenářství na počátku třetího tisíciletí* [online]. Brno, 2005 [cit. 2014-10-11]. 56 s., [14] s. příl. Dostupné z: https://is.muni.cz/auth/th/80592/ff_b/ (Elektronická verze přístupná pouze pro studenty a pracovníky MU). Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.

VRASPÍR, Miloš. Sdružení přátel Jaroslava Foglara – SPJF. In: *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar: Praha, Památník národního písemnictví, 17. září 2007*. Redaktorky sborníku: Růžena HAMANOVÁ, Dorota LÁBUSOVÁ. Praha: Památník národního písemnictví, 2008, s. 229-230. ISBN 978-80-85085-88-4.

ZACHARIÁŠ, Jiří, Luboš TRKOVSKÝ, Jiří STEGBAUER. *První sborník nezávislých foglarovců*. Praha: Ostrov, 2009. ISBN 978-80-86289-62-5.

ZACHARIÁŠ, Jiří. *Stoletý hoch od Bobří řeky: dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara - legendy dětské zájmové činnosti*. Praha: Ostrov, 2007, 399 s. ISBN 978-80-86289-52-6.

ZAPLETAL, Miloš a Václav NOSEK. *Causa Jaroslav Foglar - Bumerang Reflexu č. 27. Reflex: společenský týdeník* [online]. Praha: Ringier ČR, 2002, 27/2002 [cit. 2014-09-19]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/placena-zona-archiv/9918/causa-agent-jaroslav-foglar.html>

ZAPLETAL, Miloš. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. V Praze: Knižní klub, 2007, 285 s. ISBN 978-80-242-1902-8.

ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Jak je to s tím Foglarem?. In: *Colour planet* [online]. 5. 9. 2009 [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: www.colourplanet.cz/60318-foglar-ideologie-a-tepli-hosi

ZWYRTEK HAMPLOVÁ, Jana. Bratrstvo kočičí pracky chce být po kongresu Rychlými šípy. In: *Parlamentní listy.cz* [online]. OUR MEDIA, 20. 1. 2014 21:09 [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Zwyrtek-Hamplova-Nezavisli-Bratrstvo-kocici-pracky-chce-byt-po-kongresu-Rychlymi-sipy-300588>

ŽÁK, Karel. *Život a pocity nekriminálních pedofilů* [online]. Brno, 2012 [cit. 2014-9-16]. 135 s. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/174448/pedf_m/. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra výchovy ke zdraví. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Jitka Reissmannová, Ph.D.